

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÇİN ÜZERİNE BİR
UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM ÖZGÜR GÖÇMEN

TEZ DANIŐMANI

PROF. DR. MEVLÜDİYE ŞİMŞEK

BİLECİK, 2021

10215141

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK
BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÇİN ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM ÖZGÜR GÖÇMEN

TEZ DANIŐMANI

PROF. DR. MEVLÜDİYE ŞİMŞEK

BİLECİK, 2021

10215141

BEYAN

“Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çin Üzerine Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlâk kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Bu çalışmayı yaparken, Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlardan destek alınmamıştır.

Özlem Özgür GÖÇMEN
27/01/2021

ÖN SÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden ve akademik olarak yardımlarını benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Mevlüdiye Şimşek' e değerli katkıları için en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Diğer yandan bu çalışmada tecrübe ve bilgilerini benden esirgemeyen Doç. Dr. Muhammed Benli' ye ve tez aşamam boyunca desteğini benden hiç esirgemeyen ve her zaman yanımda olan arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Özlem Özgür GÖÇMEN
27/01/2021

ÖZET

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÇİN ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dünyada küreselleşmenin etkisiyle uluslararası sermaye hareketliliği geçmişten günümüze giderek artmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerarası sermaye hareketliliği sonucunda uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü öne çıkmış, firmalar rekabet üstünlüğü elde etmek için yatırımlarını farklı ülkelere yönlendirmişlerdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden birisi de ekonomik büyüme oranlarını artırmaktır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmelerinin önündeki önemli engel sermaye stoku yetersizliğidir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için birbirleriyle rekabet halinde oldukları ve bazı teşvik edici önlemler aldıkları izlenmektedir. Söz konusu rekabet ve teşvik uygulamasının temel nedeni, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının sağlayacağı ekonomik kazanımdan kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Çin'de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çerçevede, Çin'in 1979-2019 dönemi verileri kullanılarak, ARDL sınır testi uygulanmıştır. Çalışmada, iktisadi büyümeyi temsilen kişi başına GSYİH büyüme oranı bağımlı değişken olarak modele dahil edilirken, toplam işgücünü temsilen aktif nüfus (15-65 yaş arası); dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını temsilen dolaysız yabancı sermaye yatırımları (GSYİH içindeki payı); ve yurtiçi yatırımları temsilen yurtiçi gayrisafi sabit sermaye yatırımları (GSYİH içindeki payı) modele bağımsız değişkenler olarak dahil edilmiştir. Çin için yapılan ARDL sınır testiyle, uzun dönem sonuçları dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyerek arttırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, incelenen diğer değişkenler, yurtiçi gayrisafi sabit sermaye yatırımlarındaki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı ve pozitif etkilediği ve aktif nüfustaki artışın ekonomik büyümeyi azaltarak; negatif etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme, Çin, ARDL Sınır Testi

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON CHINA

Increased globalization-international capital mobility has increased from past to present. In this sense, as a result of international capital mobility, competitive advantage came to the fore in international markets, and international companies directed their investments to different countries to gain a competitive advantage. One of the fundamental macroeconomic goals of developed and developing countries is to increase their economic growth rates. Particularly, the major obstacle for developing countries to reach their economic growth targets is the insufficiency of capital stock. In this sense, it is observed that developing countries compete with each other to attract foreign direct investment and take some incentive measures. The main reason for this competition and incentive practices is the economic gain from foreign direct investments.

This study aims to investigate the impact of foreign direct investment on the economic growth in China for the period of 1979 to 2019. The methodology involves the use of bound test approach to cointegration (ARDL). In the study, while the GDP per capita growth rate representing the economic growth is included in the model as the dependent variable, also, the active population (15-65 years old) represents the total labor force, foreign direct investment (its share in GDP), and gross domestic fixed capital investments represent domestic investments (its share in GDP) included in the model as independent variables.

According to the results of the ARDL bound test conducted for China, it has been observed that direct foreign capital investments increase economic growth in the long run in China. Besides, considering other variables examined, it has been found that the rise in gross domestic fixed capital investments increases and positively affects economic growth and that an increase in the active population reduces the economic growth by affecting it negatively.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, China, ARDL Boundary Test

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: TANIM VE KAVRAMLAR.....	4
2.1. Temel Kavramlar	4
2.1.1. Portföy Yatırımları	4
2.1.2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	5
2.2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi.....	6
2.2.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin İlişkisi.....	10
2.3. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Türleri	12
2.3.1. Yeni Tesis Kurma ve Şube Açma Şeklinde Yapılan Yatırımlar	12
2.3.2. Birleşme ve Satın Alma Şeklindeki Yatırımlar	13
2.3.3. Montaj Sanayi.....	14
2.3.4. Yap-İşlet-Devret Yoluyla Yapılan Yatırımlar	14
2.3.5. Özelleştirme Yoluyla Yapılan Yatırımlar	15
2.3.6. Ortak Girişimler.....	16
2.3.7. Yatay ve Dikey Yatırımlar	17
2.4. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler.....	17
2.4.1. Tekelci Üstünlük Teorisi.....	17
2.4.2. Ürünün Yaşam Devreleri Teorisi.....	18
2.4.3. İçselleştirme Teorisi	19
2.4.4. OLİ Paradigması (Eklektik Teori)	20
2.4.5. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	20
2.4.6. Kuruluş Yeri Teorisi	21
2.4.7. Marksist Ekonominin Yaklaşımı	22
2.4.8. Küresel Değer Zincirleri Yaklaşımı.....	23
2.4.9. Caves Ekonomileri	24

2.5. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	24
2.5.1. Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	24
2.5.1.1. Kar Maksimizasyonu	25
2.5.1.2. Maliyet Maksimizasyonu	25
2.5.1.3. Kota ve Tarifelerden Kaçınma.....	25
2.5.1.4. Yeni Pazar Arama	25
2.5.1.5. Şirketlerin Müşterilerini İzlemesi.....	26
2.5.1.6. Şirketlerin Unvanının ve Kalite Düzeyinin Korunması.....	26
2.5.1.7. Ulaşım ve Üretim Esnekliği	26
2.5.1.8. Monopol Avantajı.....	26
2.5.2. Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	27
2.5.2.1. Politik Faktörler	27
2.5.2.2. Ekonomik Faktörler	29
2.5.2.3. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	31
2.6. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gittikleri Ülkeye Olan İktisadi Etkileri.....	32
2.6.1. Olumlu İktisadi Etkileri	32
2.6.1.1. İstihdam Etkisi	33
2.6.1.2. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	33
2.6.1.3. Milli Gelire Etkisi	34
2.6.1.4. Teknoloji Üzerine Etkisi	35
2.6.1.5. Piyasa Rekabeti Etkisi	37
2.6.1.6. Ücretler Üzerine Etkisi	37
2.6.2. Olumsuz İktisadi Etkileri	38
2.6.2.1. İstihdam Etkisi	38
2.6.2.2. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	38
2.6.2.3. Rekabet Gücü Etkisi	39
2.6.2.4. Çevreye Olan Etkisi	40
2.6.2.5. Vergi Politikalarının Etkisi	40
3. ÇİN EKONOMİSİ	42
3.1. Çin hakkında Genel Bilgiler	42
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti Genel Ekonomi Tarihçesi.....	46
3.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti 1949 Yılı ve Sonrası Dönem	46
3.2.2. Çin'de 1978 Yılı ve Sonrası Dönem	48
3.2.2.1. 1978 Reform Dönemi	48

3.2.3. 1997-2002 Durgunluk Dönemi	51
3.2.4. 2003 Yılı Sonrası; Ekonomik Büyüme Stratejisi Dönemi	52
3.2.4.1. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Etkisi	55
3.3. Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	57
3.3.1. Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Gelişimi	57
3.3.1.1. Çin'in Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmesi ve Ekonomik Etkisi	60
4. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÇİN ÜZERİNE BİR UYGULAMA	63
4.1. Literatür	63
4.2. Veri Seti ve Yöntem	66
4.3. Ampirik Metodoloji	67
4.4. Ampirik Sonuçlar	69
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ADF:** Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
- AIC:** Akaike Bilgi Kriter
- ARDL:** Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif
- DYSY:** Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları
- ECM:** Hata Düzeltme Modeli
- GATT:** Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- OECD:** Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
- PP:** Phillips -Perron
- SIC:** Schwarz Bilgi Kriteri
- UNCTAD:** Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
- WTO:** Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1.: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri (ev sahibi ülke).....	27
Tablo 3.1.: 2000 Yılı Sonrası Çin'in Ekonomik Büyüme Verileri.....	54
Tablo 3.2.: Çin'in WTO'ya Üye Olduktan Sonraki İhracat ve İthalat Durumu.....	56
Tablo 3.3.: Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	59
Tablo 4.1.: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Ulusal ve Uluslararası Ampirik Analizler ve Sonuçları.....	64
Tablo 4.2.: Verilere İlişkin Açıklamalar.....	69
Tablo 4.3.: ADF ve PP birim kök testi.....	71
Tablo 4.4.: Sınır Testi Sonuçları.....	72
Tablo 4.5.: Düzeltme Modeli.....	72
Tablo 4.6.: Uzun Dönem Sonuçları.....	73
Tablo 4.7.: Tanısal Testler.....	73

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2.1.: Dünyada 1995-2020 Dönemi Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Net Girişleri (ABD Milyon Dolar)	9
Grafik 4.1.: Testleri CUSUM ve CUSUMSQ.....	78

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisinde küreselleşmenin etkisiyle, uluslararası ticari ve ekonomik faaliyetlerle birlikte uluslararası sermaye dolaşımı hızlanmış ve uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü ön plana çıkmıştır. Firmalar, sermayenin uluslararası hareketliliğinin hız kazanmasıyla, rekabet imkanlarını artırmak ve rekabet üstünlüğü elde etmek için yatırımlarını farklı ülkelere yönlendirmişlerdir. Yabancı sermaye yatırımları; portföy (dolaylı) yatırımları ve dolaysız (doğrudan) yabancı sermaye yatırımları olarak iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan portföy yatırımları kısa vadeli yatırımlar iken, dolaysız yabancı sermaye yatırımları orta ve uzun vadeli getiri sağlayan yatırımlardır. Her iki yatırım türü de sermaye getirisinin en yüksek olduğu ülkelere yönelirler.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, sermaye birikimi yetersiz olan ve tasarruf açığı bulunan gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir büyüme ve ekonomik kalkınma için önemli bir dış finansman kaynağı olarak belirtilmektedir. Bunun dışında, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine teknoloji, yönetim bilgisi, nitelikli işgücü, ihracat olanağı ve ithalatı sınırlandırıcı, dünya geneline kolay ticaret ve yatırım yapma vb. gibi katkı sağlayıcı etkileri de bulunmaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekme konusunda cezbedici bir unsur olarak ön plana çıkmakta ve ülkeler arasında rekabete neden olmaktadır.

Diğer yandan, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapan firmalar açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımı yapan firmalar; maliyet avantajı, ucuz işgücü, hammaddeye ve pazara yakınlık, vergi teşvik politikaları, gelişmiş teknoloji ve altyapı gibi birçok avantajlardan yararlanarak kar maksimizasyonu ve rekabet üstünlüğü yakalamaya çalışmaktadırlar.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, gittikleri ülkeye sağladığı ekonomik etki nedeniyle birçok çalışmada ana konu olarak ele alınmaktadır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomilere sağladığı olumlu katkısını devam ettirmek için belirli bir donanımına sahip olmaları gerekir. Örneğin, ülkelere girişte sermaye ile birlikte yeni teknolojiler ve yönetim anlayışı da getirmekte, ülkelerin bu yeni teknoloji ve bilgilere entegre olmasının yanı sıra bunları kullanabilecek nitelikli işgücüne sahip olması büyük önem arz etmektedir.

Çin ekonomisi, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda oldukça başarılı bir ülkedir. Örneğin, 2019 yılı Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) raporuna göre; Çin, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte en başarılı

üç ülkeden biridir. Diğer iki ülke ise ABD ve Singapur'dur. UNCTAD 2021 yılı yatırım izleme raporuna göre ise; dünyada dolaysız yabancı sermaye yatırımları, 2020 yılında bir önceki yıla göre %42 oranında sert bir düşüş yaşamış, Çin ise bir önceki yıla göre %4 oranında mütevazı bir artışla, 2020 yılı için en çok yatırım çeken ülke olmuştur.

Bu çalışmada, Çin'in göstermiş olduğu bu performansın ekonomik büyümeye yansıtılıp yansıtılmadığı sorusunun sorgulanması gerektiği düşüncesiyle, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının Çin ekonomik büyümesine etkisi analiz edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, Çin'e giren dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Çalışmanın metodu ARDL sınır testine dayandırılmıştır. Analize dahil edilecek dönem, Çin ekonomisinin dışı açılma sürecinin başladığı 1979 yılı ile 2019 yılı aralığını kapsamaktadır. Uygulanacak ekonometrik çalışmada bağımlı değişken, iktisadi büyümeyi temsilen kişi başına GSYİH büyüme oranı, bağımsız değişkenler ise; toplam işgücünü temsilen aktif nüfus (15-65 yaş arası); dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını temsilen dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı ve yurtiçi yatırımları temsilen gayrisafi yurtiçi sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı olarak modele dahil edilmiştir. Belirtilen değişkenlerle ilgili veriler; Dünya Bankası Dünya Kalkınma Veri Tabanı (The World Bank World Development Indicators Database) ve Çin Ulusal İstatistik Bürosu Veri Tabanı (National Bureau of Statistics of China)'ndan derlenmiştir.

Yukarıda amacı ve kapsamı belirlenen bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili temel kavramlar, tarihsel gelişimi, türleri ve yatırımların belirleyicileri açıklanacaktır. Buna ilaveten, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik teorilerden bahsedilecektir. Ardından, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının gittiği ülkelerdeki olumlu ve olumsuz etkilerinden söz edilecektir.

İkinci bölümde, ilk olarak, Çin ile ilgili temel nitelikte bilgi sunulacak; sonrasında, Çin ekonomisi tarihsel süreç olarak ele alınacaktır. Ayrıca, bu bölümde Çin'in ekonomik göstergeleri kullanılarak, Çin ekonomisiyle ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilk olarak, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisiyle ilgili bir literatür incelemesi yapılacaktır. Daha sonra, Çin'de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilecektir. Bu kapsamda kullanılan ARDL sınır testi analizi hakkında açıklamalar yapılacak, analizde kullanılan veri kaynakları ve büyüme modelinde kullanılan değişkenlere ait bilgilere yer verilecektir. Analizde ekonomik büyümeyi etkileyen temel bağımsız değişken olarak

dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile birlikte, yurtiçi gayri safi sermaye yatırımları ve aktif nüfus (15-65 yaş arası çalışma yeteneğine sahip) değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılacaktır.

2. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: TANIM VE KAVRAMLAR

Küreselleşme süreciyle birlikte, yabancı sermaye hareketliliği dünyada giderek artan bir ivme kazanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkeler yeniden ekonomik yapılanma sürecine girmiş olup; dünya çapındaki organizasyonlar, iş birlikleri ve Avrupa Birliği gibi ticari blokların da etkisiyle, ulusal işletmelerin sınır ötesi faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Bu bağlamda, 1980’li ve 1990’lı yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış görülmüştür. Bu artışlar iki şekilde kendini göstermiştir. Birincisi portföy yatırımları, ikincisi ise dolaysız yabancı sermaye yatırımları şeklinde olmuştur.

Bu bölümde, dolaysız yabancı sermaye yatırımı ve portföy yatırımlarının tanımı, tarihi gelişimi ve kavramsal detayları ele alınmıştır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ülke piyasalarına giriş yapabilmek için kullanılan türlerinden, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teorik yaklaşımlardan bahsedilip, devamında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasını belirleyen faktörler ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının gittikleri ülke ekonomisi üzerinde yarattığı iktisadi etkilerden bahsedilmiştir.

2.1. Temel Kavramlar

Yabancı sermaye, bir ülkedeki sermaye stokuna başka bir ülkeden kişi ya da kurumlar tarafından yapılan sermaye katkısıdır. Yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları (dolaylı yatırımlar) ve dolaysız yabancı sermaye yatırımları (DYSY) olarak iki şekilde ülkelere giriş yapmaktadır. Finansal varlıklara yapılan yatırımlar portföy yatırımları (dolaylı sermaye yatırımları) olarak, üretime yönelik yapılan yatırımlar ise dolaysız yabancı sermaye yatırımları olarak adlandırılır (Özalp, 2004: 241). Bu kavramlar aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.1.1. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, bir faiz veya kar payı karşılığında uluslararası sermaye piyasalarından yabancı firmalar aracılığıyla ihraç edilen borç senedi, tahvil ve hisse senetlerinin alınmasıdır (İyibozkurt, 2001: 141). Bir ülkede ikameti olmayan kişi veya kurumların o ülke sınırları içerisinde servet edinme amacıyla yapmış oldukları malî nitelikte her türlü faaliyet portföy yatırımları olarak adlandırılır. Başka bir ifadeyle; portföy yatırımları, yabancıların hisse senedi, tahvil ve diğer menkul değerlere yaptıkları yatırımlar şeklinde de tanımlanabilir (Batmaz ve Tunca, 2005: 6). Bir ülkedeki yerleşik kişilerin, başka ülkelerdeki yerleşik kişilerden fon kaynakları sağlamaları ve bu sağlanan fonları kullanmalarına uluslararası malî işlem denilmektedir. Bir takım fon sahipleri, yabancı mali piyasalarda belirli bir risk seviyesine

sahip olarak, iç piyasada elde edebilecekleri getiriden daha yüksek bir getiri elde etmeyi umuyorsa, kaynaklarını yabancı piyasaya yatırmayı tercih ederler (Seyidoğlu, 2013: 598). Yabancı fon sahipleri, portföy yatırımı yaparak sadece finansal getiri sağlamak amacı güderler. Portföy yatırımları ile yabancı fon sahipleri, yerli yatırımcılara mali fon transferi sağlamaktadır (Karluk, 2013: 757). Portföy yatırımlarında fon sağlayanların yabancı yatırımcının yapmış olduğu yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Portföy yatırımları, genellikle kısa vadeli ve likit varlıklar olup; yatırım yaptığı ülkede oluşabilecek herhangi bir kriz ve risk durumunda hemen ülkeden çıkış yapabilirler. Bu durum, yatırım yaptıkları ülke için finansal kriz riski taşımaktadır.

2.1.2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

DYSY literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Genel olarak, bizzat devletlerin, kurumların ya da özel müteşebbislerin yabancı ülkelere sermaye yatırımı yapmaları şeklinde tanımlanabilir (İyibozkurt, 2001: 141). Başka bir ifadeyle, yerleşik olan bir ekonomide bir kurum tarafından farklı bir ülkede yerleşik olan bir teşebbüste kalıcı bir ekonomik bağ oluşturma amacıyla yapılan bir uluslararası yatırım şeklidir (Delice, 2005: 173).

Geniş bir tanımlama yapıldığında; bir firmanın başka bir ülkedeki mevcut bir şirketi satın alması, mevcut bir şirketle birleşmesi ve gittiği ülkede yeni bir tesis kurması, yerli ülkedeki mevcut firmanın sermayesini arttırarak, ortaklık kurması şeklinde yapılan yatırımlardır. Bununla beraber teknoloji, girişimcilik, yönetim ve organizasyon yeteneklerini getiren uzun dönemli yatırımlar da DYSY olarak tanımlanır (Karluk, 2003: 756).

DYSY'nın amacı, başka ülkelerdeki yerleşik olan girişimin yönetimi üzerinde önemli ölçüde etkiye sahip olmaktır. Bir firmanın, yönetimde etkiye sahip olması veya onu kontrol etmesi, şirketin mülkiyetinde sahip olduğu hisselerinin oranına göre belirlenmektedir. Bir firmanın en az %10'luk payının olması şirket yönetiminde etkili bir kontrol gücü ve yönetime katılma olarak sayılmaktadır (Koçtürk ve Eker, 2012 :37).

Portföy yatırımları ile DYSY arasındaki farklar şu şekilde açıklanabilir;

- Dış ülkelere yapılan yatırım, yabancı tahvil, hisse senetleri, finansman bonusu gibi finansal varlıklar şeklinde yapılabileceği gibi, fiziki bir üretime yönelik de olabilmektedir. Fiziki olarak yapılan yatırım, DYSY anlamındadır. Bu yatırımlar, üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini beraberinde gittikleri ülkeye götürebilen yatırımlardır. Ülkelerin genellikle tercih ettikleri yatırım türü DYSY'dır. DYSY arttırmaya yönelik ülkelerin nihai amacı, ulusal ekonomiyi canlandırmak ve büyümeyi sürdürülebilir hale getirmektir. Portföy

yatırımları ise bir şirketin hisse senedinin yabancılar tarafından satın alınmasıdır. Bu tip yatırımlar, ülkelere sadece döviz girişi sağlamaktadır (Emir ve Kutlu, 2015: 270).

- DYSY, kriz dönemlerinde daha esnek bir yapıda olmaktadır. Portföy yatırımları ise daha hızlı hareket etmekte, kriz dönemlerinde sıcak para hareketleri ülke dışına yönelmeye ve makro ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Loungani ve Razin, 2001: 7).

- DYSY’nda sermayedar, sermayesinin yanı sıra makine donanımı, modern teknoloji, istihdamı arttırıcı rolü ile nitelikli işgücü, işletme yönetim bilgisini aktarması gibi üretimi arttırmada gerekli olan desteği sağlayabilmektedir. Portföy yatırımlarında ise yatırımcının tek katkısının sermaye olduğu görülmektedir. Bununla beraber, DYSY’nda, sermaye dışında kalan üretim faktörlerinin de hareketliliği söz konusu olmaktadır (Batmaz ve Tunca, 2005: 7).

- Portföy yatırımları genellikle tasarruf sahibi gerçek kişiler tarafından yapılırken, DYSY’nın neredeyse tamamına yakın bir kısmı çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir (Naveed ve Tariq, 2015: 7).

- Vade açısından bakıldığında, DYSY uzun vadeli yatırım türü olarak yapılmaktadır. Kısa vadede geri dönüşü mümkün olmadığından, gittikleri ülkede uzun vadede oluşabilecek politik ve ekonomik istikrar önemli bir rol oynamaktadır. Portföy yatırımları ise yüksek mobiliteye sahip ve likit varlıklar oldukları için gelişebilecek istikrarsız ortamda daha derin finansal krizlerin doğmasına yol açabilirler (Candemir, 2009: 668).

2.2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Sermaye hareketliliğine bakıldığında çok eski tarihlere dayanan bir geçmişi olduğu görülmektedir. İlk olarak; DYSY örneklerine M.Ö.2000 yıllarında Asur İmparatorluğu’nda rastlanılmıştır. Asur İmparatorluğu’nun başkentinde bulunan aile şirketleri, günümüzde (Irak ve Suriye toprakları olan) bölgede şubeler açarak ülke dışında faaliyet gösteren ilk şirketler olma özelliğine sahip olmuşlardır (Gür, 2014: 31).

DYSY sömürgecilik döneminde de ön plana çıkmıştır. 17. Yüzyılda İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Doğu ve Güneydoğu Asya’ da pamuk, baharat ve çay gibi ürünlerin ticaret tekellerini ellerinde bulundurarak, günümüzün Çok uluslu şirketlerinin türevini oluşturdukları kabul edilmektedir (Gür, 2014: 31). 19. Yüzyılda sanayileşen batı ülkeleri ellerinde biriken sermaye stokunu, ucuz emek gücünün bulunduğu sömürge ülkelerinde daha karlı bir yatırıma dönüştürmek için, o bölgelere yönelmeye başlamışlardır. Avrupa sanayiinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ve ucuz işgücüne

sahip sömürge ülkeleriyle bazı azgelişmiş ülkeler, batı ülkeleri için cazip yatırım alanları olarak görülmüştür (Cömert, 1998: 2).

1800'lü yıllarda tarımsal kaynaklarla yapılarak başlayan DYSY, günümüzde bilgi işlem, nükleer maddeler ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar genişleyen bir süreç izlemiştir. 1800-1890 yıllarında doğal kaynaklar ve tarımsal ürünler (kauçuk, yün, meyve gibi) üzerine yoğunlaşan DYSY, 1891 –1940 yıllarında kimyasal maddeler, ilaç sektörü ve motorlu taşıt yatırımlarını yapmışlardır. DYSY, 1940 yılından 1970'li yıllara kadar geçen sürede ise; ulaştırma, haberleşme, savunma sanayi, finansal hizmetler, mühendislik gibi sektörlerin üzerine yoğunlaşmıştır. 1985 yılına gelindiğinde, turizm, bilgi işlem, otomotiv ve nükleer maddeler, DYSY için cazip gelen ve yatırım çeken sektörler olmuştur (Bayraktar, 2003: 7).

Gerçek anlamda DYSY, 1875-1914 döneminde büyük ölçekli yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirilirken, 19. Yüzyılın başı ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki süreç küreselleşme sürecinin ilk dalgası olup; küreselleşme ile birlikte sermaye hareketliliği yeni bir hız kazanmıştır. 1914 yılına kadar giderek artan yabancı sermaye hareketlerinin (portföy ve dolaysız yabancı sermaye yatırımı) toplam dörtte üçünü portföy yatırımları oluşturmaktadır. Bu yıllarda yatırımların büyük çoğunluğu Kuzey Amerika, Avustralya çevresi ve Avrupa'ya yönelik olmuştur. Yabancı yatırımcıların bu bölgelere yönelmesinin nedeni, emeğin yoğunluğundan ziyade, emeğin göreceli olarak kıt olduğu, sadece doğal kaynakların bol olduğu ülkeler olması sebebiyle tercih edilen yerler olmuştur. Yani bu yıllarda, ucuz emek yerine doğal kaynaklar daha önemli bir faktör olarak görülmüştür. İngiliz sermayedarlar ise Avrupa'ya yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Avrupa göçmenlerinin olduğu yerlere gitmesinin nedeni ise emeğin eğitilmiş işgücü olması, bunun yanı sıra ucuz toprak ve doğal kaynaklarının olmasıdır. Aslında, bu ülkeler içerisinde uygulanan politikaların ve sosyo-ekonomik şartların da bu hareketleri belirlediği söylenebilir (Williamson ve Clemens, 2001: 1).

1950'li yıllardan itibaren, DYSY dünya çapında iktisadi büyüme ve kalkınma için önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu dönemde, çoğunlukla finans yatırımlarına önem verilmiştir. 1950 yılından itibaren Londra ve Batı Avrupa'da bulunan büyük bankalar kendi yerli para işlemleriyle birlikte, yabancı para cinsinden de mevduat toplama ve borç verme işlemleri yapmışlardır. Ayrıca, bu yıllarda uygulanan ticaret engellerinden dolayı Batılı ülkeler birçok ülkeye gitmekte zorluk çekmiş ve çözüm yolunu DYSY olarak görmüşlerdir. DYSY sayesinde, batılı ülkeler ticari kısıtlama yapılan ülkelere ürün satıp yıl sonlarında önemli ölçüde kar etmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte, batılı ülkeler teknoloji transferini ve istihdamı

artırmak için DYSY'nı ülkelerine çekmeye çalışmışlardır. 1945-1960 döneminde gerçekleşen DYSY'nın çoğunluğu ABD tarafından yapılmıştır (Gür, 2014: 34).

DYSY, 1958 yılında Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla, hızlı bir şekilde artmıştır. Bu artışta Amerikan yatırımları önemli bir rol oynamıştır. Avrupa Birliği'nin uyguladığı ticareti engelleyici politikalardan kurtulmak isteyen ABD, yatırımlarını Avrupa Birliği ülkelerine yönlendirmiştir. Bu yıllarda, DYSY daha çok petrol ve doğal kaynakların bulunduğu birkaç ülkeye yapılmıştır. 1970'li yıllarda dünya petrol krizinin de etkisiyle, DYSY'nda bir yavaşlama gözlenmiştir. Bu yıllardaki mevcut DYSY'nın çoğunluğunun ABD kaynaklı olduğu görülmektedir. DYSY, 1980'li yıllardan itibaren artma eğilimine girmiştir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik yatırımlarda önemli bir artış olmuştur (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 54).

1980'li yıllardaki hızlı küreselleşmenin etkisiyle DYSY, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Küreselleşme süreciyle sermayenin nispeten bol ve getirisinin az olduğu yerlerden, sermayenin daha az, getirisinin ise daha yüksek olduğu yerlere hareket ettiği görülmüştür. 1980'li yılların ortalarına kadar, ticaret ve üretimdeki artış, küresel ekonomi çerçevesinde karşılıklı bağımlılığı göstermektedir. Belirtilen dönemde DYSY, ticaretten daha çok artış göstermiş ve küresel entegrasyon sürecinin temel mekanizması, ticaretten DYSY'na doğru bir değişim göstermiştir (Durgan, 2016: 1).

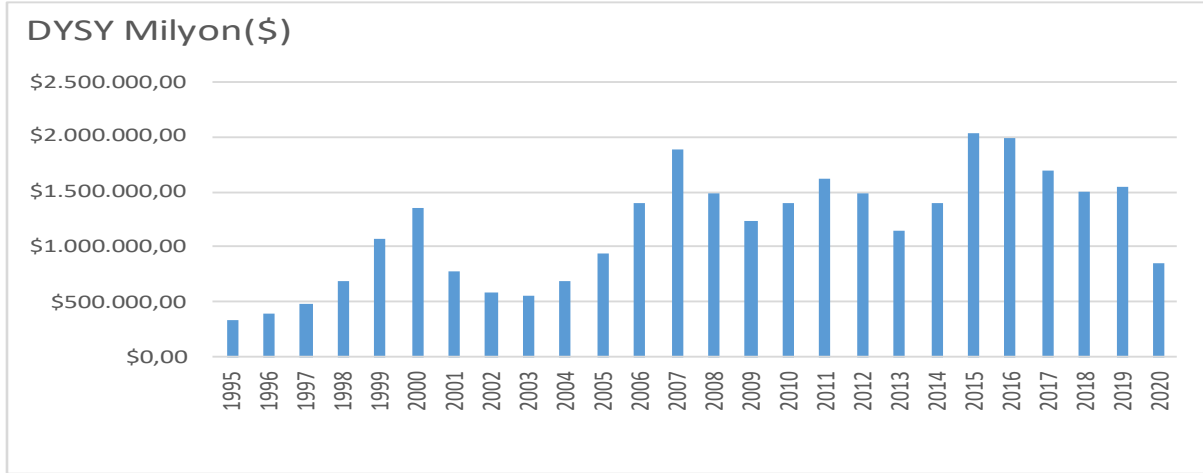
1980'lerde finansal küreselleşme ve onun önemli bir parçası olan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, dünyada önemli bir gelişmedir. Yine, bu dönemde dünyada liberal ekonomi politikalarının yükselişe geçmesi, piyasa ekonomilerinin gelişmesi ve daha fazla uluslararası üretim gibi gelişmelerin etkisiyle, DYSY artmıştır. Dünyada görülen küreselleşme olgusu, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermayenin DYSY sayesinde karşılanmasını sağlamıştır. Ayrıca, yatırım yapılan ülkelere sadece sermaye girişi değil teknolojik gelişme ve istihdam olanağı da sağlamıştır (Ekinci, 2011: 72).

1985 yılı, DYSY için bir dönüm noktası olmuştur. 1985'de imzalanan Plaza Anlaşması'yla, ABD doları dışındaki para birimlerinin değerlenmesine izin verilmiş ve gelişmiş ülkelerde emek yoğun malların üretimi pahalı olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, Japonya öncelikli olmak üzere, gelişmiş ülkeler yabancı piyasalara ulaşmadaki geleneksel ihracat yöntemlerini DYSY ile değiştirmişlerdir (Bende-Nabende, 2002: 43).

DYSY, 1986-1990 döneminde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşma göstermiştir. ABD gelişmiş ülkeler içerisinde en çok DYSY alan ülke olmuştur. DYSY türlerinden olan şirket

birleşmeleri ve satın almalar bu yıllarda en önemli yatırımları oluşturmuştur. Çin ise gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla DYSY çeken ülkelerden olmuştur (Kumral, 2001: 42).

Grafik 2.1: Dünyada 1995-2020 Dönemi Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Net Girişleri (ABD Milyon Dolar)

Kaynak: UNCTAD, Data Center (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

1995 yılından itibaren sosyalist ülkelerin ekonomik dönüşüm sürecine girmesiyle, piyasaya yeni girişler sağlanmış ve yatırım yapma olanakları artmıştır. Bu durum, dünyada DYSY’nda bir artış olmasına neden olmuştur. Grafik 2.1 incelendiğinde; dünyada 1995-2001 döneminde DYSY’nın sürekli arttığı gözlenmektedir.

Grafik 2.1’e göre; 2001-2003 döneminde dünyada DYSY’nın düştüğü görülmektedir. Örneğin; 2000 yılında 1.491.934 trilyon dolarla zirveye çıkan DYSY %40 oranında bir düşüşle, 2001 yılında 735.146 milyar dolara ve 2002 yılında 617.732 milyar dolara gerilemiştir. 2003 yılında da bu düşüş devam ederek, dünyada DYSY 558 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

UNCTAD 2004 raporunda; 2001 yılında bahsedilen bu düşmenin nedeni; dünya GSYİH’daki düşük büyüme performansı, menkul kıymetler borsalarının değerlerindeki düşüşler, bazı endüstrilerdeki firmaların karlılık oranlarındaki düşüş ve bazı ülkelerin özelleştirme faaliyetlerini azaltması gibi etkenlerden kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, satın alma ve birleşme şeklinde gerçekleşen yatırımların düşüş eğilimine girmesinin de DYSY’nı azalttığı belirtilmiştir (UNCTAD, 2004: 5-9).

Grafik 2.1 incelendiğinde; DYSY’nın, 2004-2007 döneminde dünyada yeniden geçtiği görülmektedir. Örneğin; 2004 yılında %27, 2005 yılında %28,9, 2006 yılında %59,2 oranlarında artan DYSY, 2007 yılında ise %43,9 oranında artmıştır. DYSY’nda gerçekleşen

bu artışın nedeni, gelişmiş ülkelerde daha fazla artmasından kaynaklanmaktadır (UNCTAD, 2006: 5-7).

DYSY, 2008 yılında yaşanan küresel krizden önemli ölçüde etkilenmiş ve yaklaşık %15,7 oranında azalmıştır. 2008 yılında azalan DYSY, 2009 yılında da %37 oranında hızlı bir düşüşle azalmaya devam etmiştir.

2008 krizinin ardından ülkeler, daha fazla DYSY çekebilmek için yeni ekonomi politikaları uygulamaya çalışmışlardır. 2008 küresel krizi sonrasında, ülkeler için önemli olan konu sürdürülebilir büyüme olmuş ve büyümede sürdürülebilirliği sağlayacak olan DYSY'na yönelik politikaları ön plana çekmişlerdir. Bundan dolayı, DYSY hakkında daha seçici ve stratejik yaklaşımlar sergilemişler ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke hükümetlerinin ekonomik büyümeyi artırmak ve sürdürmek için çabaları artmıştır (Durgan, 2016: 2).

Grafik 2.1'e göre; 2010-2015 yıllarında; DYSY %19,5 oranında artışla dalgalı bir artış izlerken, 2015 yılının sonlarından itibaren yeniden azalma eğilimine girmiştir. Günümüzde, DYSY hala ülkeler için önemini korumakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

DYSY, 2017 ve 2018 yıllarında önemli düşüş gösterirken, 2019 yılında mütevazı bir şekilde artmıştır. Örneğin, 1,54 trilyon ABD doları olan girişler, 2018 yılına göre %3 oranında yükselmiş, ancak bu artış 2017 yılı seviyesinden daha az olmuştur. 2019 yılında en çok yatırım çeken üç ülke, ABD, Çin ve Singapur olmuştur (UNCTAD, 2020: 4).

2020 yılında DYSY bir önceki yıla göre %42 oranında ciddi bir düşüş göstermiştir. Bu oran, 2008 küresel kriz sonrası dönemde yaşanan düşüşten %30 daha fazladır. 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 küresel salgın krizinin getirdiği belirsizlikler DYSY'nın azalmasına neden olmuştur. Dünyada 2020 yılında DYSY'nda düşüş yaşanırken, Çin'e yapılan DYSY %4 oranında artarak 164 milyar dolar ile bu yıl en çok yatırım çeken ülke olmuş ve birinci sıraya yerleşmiştir (UNCTAD, 2021: 1-7).

2.2.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin İlişkisi

Çok uluslu şirketler iktisat literatüründe tek bir tanım dahilinde açıklanmamıştır. Çok uluslu şirketlerin, maddi kaynaklarının toplamının minimum %20'sinin başka ülkelerde olduğu ve karların ise minimum %35'inin uluslararası faaliyetlerden elde edildiği çok uluslu kuruluşlardır (Gedikli, 2011: 103). Çok uluslu şirketler, en az iki ya da daha fazla ülkede mülkiyet hakkının kısmen ya da tamamen kendisine ait olarak üretim ve pazarlama faaliyetlerini yapan, kendisine özgü bir işletme stratejisi olan ve bu stratejisini bağlı olan tüm kuruluşlarında ve şubelerinde uygulayan işletmelerdir (Gerşil, 2004: 148). Kısaca, yatırım

faaliyetlerini birden çok ülkede devam ettiren, üretim ve pazarlamayla ilgili kararların bir merkezden alındığı, çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir (Yüksel, 1999: 112).

Çok uluslu şirketler, gittikleri ülkede farklı şekillerde üretim faaliyetleri yapmaktadırlar. Bu faaliyetler şu şekilde sıralanabilir (Dündar, 2014: 277);

a. Geriye Doğru Bağlantılı Üretim Faaliyetleri

Çoğunlukla doğal kaynakları işletmek üzere kurulurlar. Dünya pazarları için gerekli olan hammaddelerin çıkarılması veya kendi sanayi üretimi özelliklerine göre işlenmesi ve satışının yapılması faaliyetlerinde bulunurlar. Bu şekilde yapılan faaliyetlere petrol ve ham petrol üretimi yapan şirketler örnek olarak verilebilir.

b. İleriye Doğru Bağlantılı Üretim Faaliyetleri

Bu tip faaliyette çok uluslu şirket, yabancı ülkedeki satış faaliyetlerini düzenlemek veya şirketin bağlı olduğu merkez ülkedeki pazarların sınırlı olması sebebiyle, başka ülkelerde yatırım yapma zorunluluğunda olan şirketlerdir. Bu yatırımda girdi ve ara mallar ana ülkeden temin edilir. Buna örnek olarak otomobil üretimi verilebilir.

c. Yatay Bağlantılı Üretim Faaliyetleri

En yaygın yapılan yatırım şeklidir. Yatırım yapılan ülkede bağlı şirkete sermaye ile beraber, üretimde gerekli olan teknoloji, teknik yardım ve işgücü transfer edilir. Bu sayede bağlı şirket, merkez firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapma olanağı bulur. Genellikle, oligopolistik yapıda olan ve yatırımlarıyla yabancı ülkede düşük maliyetli üretim faktörleri ve pazar olanaklarından faydalanmaya çalışan bu şirketlerin amacı karlarını dünya ölçeğinde artırmaktır.

Çok uluslu şirketler, DYSY için oldukça önemli bir paya sahiptir. DYSY ile yapılan yatırımların birçoğu bu tür şirketler tarafından yapılmaktadır. Çok uluslu şirketler, İkinci Dünya Savaşından sonra; 1950'li yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Çok uluslu şirketlerin gelişmesini etkileyen esas unsur, küreselleşmeyle hızlanan ulaşım ve iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler olmuştur. Dünyada modern olarak kurulan ilk çok uluslu işletme 1950 yılında Alman şirketi ve İngiliz şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu iki işletme birleşerek Unilever adını almış ve 60 farklı ülkede faaliyette bulunup, 500 bayii olan bir şirket haline gelmiştir. Bu sayede, dünyanın en büyük işletmesi unvanını almıştır (Tağraf, 2002: 37).

Çok uluslu şirketler, sermaye hareketleriyle birlikte gittikleri ülkede yeni istihdam imkanı yaratarak, ülkedeki işsizliğin belirli oranda azalmasına katkı sağlayabilirler. Başka bir ifadeyle, çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları ülke istihdamına katkı sağlamaktadır. Ancak, çok uluslu şirketlerin yatırımıyla yaratılan istihdam oranlarına bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük oranda olduğu görülmektedir (Çam, 1987: 107).

Çok uluslu şirketlerin temel faaliyetleri, bir veya birden çok mal ve hizmetin üretimini, dağıtımını ve pazarlamasını yapmaktır. Bunun yanında teknoloji, yönetim ve organizasyon transferi yapmaktadır. Çok uluslu şirket stratejisinin gerekliliği olarak yöneticiler, dünya genelinde üretim ve pazarlama faaliyetini gerçekleştirirler. Bu nedenle, bağlı şirketler arasındaki ilişkileri ölçek ekonomilerinden faydalanmak suretiyle, uluslararası bir uzmanlaşmaya olanak verecek biçimde geliştirirler. Bu şekilde, sistem, üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme konularında ortak bir nitelik kazanırlar (Karluk, 2003: 757).

2.3. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Türleri

DYSY'nın piyasaya giriş şekilleri farklılık göstermektedir. Bu yüzden, gittikleri ülke piyasasına giriş şekline göre türlere ayrılmışlardır. Bunlar; yeni bir tesis kurma veya şube açma, birleşmeler veya satın almalar, ortak girişimler, yap-işlet-devret modeli, özelleştirme, yatay ve dikey yatırımlar ile montaj sanayi şeklinde gerçekleşmektedir.

2.3.1. Yeni Tesis Kurma ve Şube Açma Şeklinde Yapılan Yatırımlar

Yabancı firmanın ev sahibi ülkede yeni tesis kurmasıyla, gerçekleştirdiği yatırım türüdür. Firmalar için doğrudan yatırım kararı yüzde 100 mülkiyetle eşdeğer durumdadır. Bu yaklaşım biçimi daha çok tek merkezli yönetim şekline sahip olan firmalarda görülmektedir. Firma yönetiminde hiçbir dış faktör etkisinin olmaması gerektiği görüşüne dayanmaktadır (Czinkota, 1998: 527).

Bu yatırımlar, sermaye stokunun yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde önemli ölçüde bir sermaye artışı sağlamaktadır. Sermaye artışının yanı sıra, ev sahibi ülke için yeni bir istihdam olanağı da doğurmuş olmaktadır. Ancak, bu yatırımları yapacak olan şirketler için, ev sahibi ülkenin sosyal, kültürel ve siyasi yapısına bağlı olarak yabancı sermaye düşmanlığı olabilmekte; bu durum olumsuz etki yaratmaktadır. Yeni tesis kurmada maliyet yükümlülükleri yabancı sermayede olduğu için, ev sahibi ülkenin sosyo-kültürel yapısını iyi bilmesi ve bu doğrultuda yatırımlarını yapması gerekmektedir.

Yabancı firmaların yatırımlarını yeni tesis açma şeklinde yapmayı tercih etmelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar, yatırım yapacakları ülkedeki yerli ortaklara olan

güvensizlik, yerli yöneticilere olan güvenin az olması ve yerel ortaklarla aralarında olan yönetim şekilleri bakımından oluşabilecek çatışmalardan kaçınma isteğidir.

Ayrıca, yatırıma sıfırdan başlayan firmaların yerli finansman kaynaklarına ulaşma olanakları daha kolaydır. Yeni tesis kurmada firma, üretim, teknoloji ve pazar süreçlerinin korunması gibi avantajlara da sahiptir. Yabancı firma, bu yatırım türünü tercih ederek yatırım üzerinde tam hakimiyete sahip olabilmektedir. Yabancı firma için bu yatırım türündeki dezavantajı ise firmanın kurulması ve üretime geçmesi safhasında oluşan zaman maliyeti ve riski yüksek olan bir yatırım türü olmasıdır (Erkök ve Yıldırım, 2018: 489).

2.3.2. Birleşme ve Satın Alma Şeklindeki Yatırımlar

“Hukuken şirket birleşmesi, bir ya da birden fazla ticari ortaklığın malvarlığının, tasfiye edilmeden, aralarından birine veya yeni kuracakları bir ortaklığa, kendi istekleriyle tüm varlıkları ve yükümlülüklerinin aktarılmasıyla mal varlıklarının birleşmesidir. Birden fazla ticari ortaklıktan birisinin, diğerinin bünyesi altına girmesi veya hepsinin yeni kurulan bir ortaklığa mallarını tasfiyesiz olarak devretmeleri ve birleştirilen ortaklıkların, ortaklarına bir değişme yöntemine göre devir alan veya yeni kurulan ortaklığın payının verilmesi birleşme olarak tanımlanabilir. Bazı birleşmelerde, devir alan şirketin feshi olmadığı için eski varlığına devam edebilmektedir. Fakat, bu şirkete katılan diğer şirket veya şirketlerin varlığı sona ermektedir. Diğer birleşmelerde ise yeni bir şirket kurulduğundan, birleşen bütün şirketlerin varlığı sona ermekte ve feshi yapılmaktadır” (Şahin, 2016: 231).

Uluslararası şirketlerin birleşmesinin firmalar açısından çeşitli faydaları vardır. Bunlar şu şekilde açıklanabilir (Seyidoğlu, 2005: 722);

-Yabancı bir bölgede veya ülke içerisinde oldukça kısa bir zaman diliminde faaliyete geçebilirler.

-Teknolojiyi içsel olarak geliştirmek yerine, mevcutta bulunan teknolojiyi kullanarak daha düşük maliyet avantajı sağlayabilirler.

-Sadece iç piyasada faaliyet durumuna göre üretim hacmini arttırarak büyük ölçek ekonomilerin elde edilmesine imkan verebilir.

-Şirketlerin kaynaklarını birleştirmesiyle firmanın rekabet gücünü ve karlılığını arttırarak piyasada hisse senedi fiyatlarını arttırabilirler.

Bunlarla birlikte, uluslararası şirketlerin birleşmelerinin sakıncaları da bulunur. Yerli firmanın şirket içinde erimesi durumu siyasal, ekonomik ve sosyal birtakım sorunlara yol açabilir. Ayrıca, şirketler farklı uluslara mensup oldukları için işçi hakları ve toplu sözleşmelerde oluşacak farklılıklarda sıkıntı yaratabilmektedir (Seyidoğlu, 2005: 722).

Bu yatırım türünde ortaya çıkan dezavantajları en aza indirmek için pazara giriş kararı iyi bir planlama ile yapılmalıdır. Şirketlerin faaliyet gösterdikleri ortamlar farklı olduğu

için özellikle uzun dönemli planlamalar büyük önem taşır. Planlı giriş durumu şirketlerin alternatiflerini iyi karşılaştırması olanağını da yaratır. Bu yüzden girişimciler, bu türden bir yatırım yapmadan önce şirketi neden istedikleri ve dış pazara girmenin daha alternatif yollarının olup olmadığını incelemelidir (Korapal, 1986: 426).

2.3.3. Montaj Sanayi

Montaj sanayi özel bir DYSY türüdür. Ana firmadan sağlanan temel nitelikte olan ara mallarını, ev sahibi olan ülkede yapılan birtakım basit parçalar ile birleştirilerek ürünün son aşaması ana merkezin dışında gerçekleştirilir. Montaj sanayiinde yabancı yatırımcının esas amacı, az gelişmiş ülkelerdeki ucuz emek gücünden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olarak taşıma giderlerinden de tasarruf sağlamaktadır. Montaj sanayii genel olarak otomotiv ve makine gibi belirli sektörlerde görülmektedir. Ev sahibi olan ülke montaj sanayii yoluyla yabancı sermaye ithalini yeni endüstriler kurmanın ilk aşaması olarak düşünürler. Az gelişmiş ülkelerin çoğunlukla ithalatı ikame edici niteliktedir (Seyidoğlu, 2003: 720).

Az gelişmiş ülkeler, bu sayede döviz tasarrufu sağlarken aynı zamanda işsizliğin yaygın olduğu bu ülkelerde, montaj sanayii yerli işgücüne istihdam olanağı yaratmaktadır. Ev sahibi ülkelerin montaj sanayisinden asıl beklentisi, teknoloji transferi ile yerli parçalar kullanımını artırmak ve ilerleyen zamanlarda tümüyle yerli üretime geçilmesini sağlamaktır.

2.3.4. Yap-İşlet-Devret Yoluyla Yapılan Yatırımlar

Yabancı sermaye yatırımlarının bir türü de yap-işlet-devret modelidir. Yap-işlet-devret modeli, devletin imkanlarıyla karşılanamayan yol, elektrik gibi altyapı projelerinin maliyetlerinin özel firmalar ya da ortak girişimler tarafından karşılanarak, belirli bir süre boyunca tesisi işlettikten sonra devlete teslim ettiği finansman modelidir (Acar ve Durucasu, 2015: 297).Yap-işlet-devret modeli, uluslararası bir ortak girişim ve ilgili kamu kuruluşunun birlikte kuracakları şirket üzerinden bir proje hazırlanması, o projeye alakalı finansman ihtiyacının temin edilmesi ve projenin gerçekleştirilerek belirli bir süre işletildikten sonra kamuya devredilmesine dayalı bir uygulamadır.

Yap-işlet-devret modelinde, işi yaptıran firmalar, yatırımı anahtar teslimi olarak tamamlayan firmaya herhangi bir bedel ödemek yerine belirli bir süre yatırım işletmesine bırakarak, yatırım işletmesinin bedel olarak düşündüğü gelirleri yıllar içerisinde elde etmesine ve sözleşmenin bitiminde yatırımın gerçek sahibi olan kendisine devretmesine olanak sağlar (Şimşek, 2006: 78).

Yap-işlet-devret modeli, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli altyapı yatırım projelerinin genel bütçeye fazla yük getirmeden gerçekleştirerek, verimli bir biçimde

işletilmesini ve özel sektör yatırımlarının teşvikini sağlamaktır. Bazı projelerin gecikmesinin ya da hiç gerçekleştirilemeyecek olmasının yerli ekonomide yaratacağı maliyetin izole edilmesidir. Ayrıca, bu sayede yabancı sermaye girişinin sağlanması ve gelişmiş teknoloji, yönetim ve işletme teknikleri ülkeye getirilmektedir.

Bu model, altyapı yatırımlarının gerçekleşmesinde önemli projeler için kullanılabilen bir finansman modeli olarak görülmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kamu kaynakları yetersiz olduğu için gerçekleştiremedikleri mevcut projelerin gerçekleştirilmesi için kamu ve özel sektör işbirliğini hedefleyen, aynı zamanda özel sektör ve uluslararası kuruluşlardan elde edilecek kaynakların kullanılmasına ihtiyaç duyulan yatırımların, bütçe dışı kaynaklarla gerçekleştirilmesine imkan sağlaması nedeniyle yapılır (Sevil ve Başar, :35).

2.3.5. Özelleştirme Yoluyla Yapılan Yatırımlar

Özelleştirme, gelişmekte olan ülkelere DYSY'nı çekmek için kullanılan yöntemlerden biridir. Özelleştirme, kamunun mülkiyetinde ve yönetiminde bulunan ya da hukukunda olan mal veya hizmetlerin ekonomik, mali, toplumsal amaçlar güdülerek özel kişilere ya da kuruluşlara devredilmesi, yani kamunun o mal veya hizmetin üretiminden, satışından vazgeçilmesi şeklinde tanımlanabilir (Görmezöz, 2007: 20).

Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesiyle, piyasa mekanizmasının etkin hale gelmesi ve sermaye piyasasının gelişmesi neticesinde, yabancı sermayenin ülkeye girişi açısından uygun şartlar sağlanmış olmaktadır. Bu şartlar altında, özelleştirme yöntemine bağlı olarak yabancı sermayede dolaysız olarak giriş yapabilmektedir. Piyasa mekanizmasının etkinleştirilmesi sonucunda yabancı sermaye yeni dolaysız yatırımları da ülkeye çekebilir. Bunlara bağlı olarak ev sahibi ülkeye yeni ve modern teknoloji transferinin hız kazanmasına neden olabilecektir (Demirbaş ve Türkoğlu, 2002: 245).

Yabancı yatırımcıların sahip oldukları yönetim tecrübeleri, know-how getirebilme yeteneği ve kamu mülkiyetinin doğası gereği verimsiz çalışmaya sebep olduğu, özel sektörün kaynak kullanımında kamu sektörüne nazaran daha etkin olmasıyla, verimlilik ve karlılık göstergelerinde artış sağlayabileceği düşüncesiyle, özelleştirme politikaları birçok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmaktadır (Öztürk, 2007: 3). DYSY'nın özelleştirme yoluyla yatırım yapmalarının nedenlerinden bazıları şunlardır: maliyetlerini azaltmak, bölgesel ve küresel ağ kurmak, pazar yapısını yükseltmek ve geldikleri ülkeye göre daha düşük maliyetlerle yatırımlarını gerçekleştirme fırsatıdır. DYSY başka ülkeye gelerek yeni tesis kurma yerine, mevcut olan tesisi teknik açıdan ve teknolojik açıdan düzenleme yaparak

devralabilir. Bu şekilde, yabancı firma yeni bir tesis kurma maliyetinden de kurtulup avantaj sağlayabilmektedir (Çetinkaya, 2004: 55).

2.3.6. Ortak Girişimler

DYSY, ana ülke firmasının yerli firma veya firmalarla ortak girişim (joint venture) kurması şeklinde olabilir (Seyidoğlu, 2005: 720). Ortak girişim, “*yerel bir firmanın yabancı yatırımcılarla yerel pazarda iş yaratmak amacı ile gücünü birleştirerek, mülkiyet ve kontrol paylaşımı ile ortaklık kurulmasıdır*”. Ortak girişimde, firma yerli firmanın belli bir pay oranını satın alabilir ya da her iki firmanın da eşit pay oranına sahibi oldukları bir ortaklık oluşturarak yeni bir girişimi hayata geçirebilirler (Akturan, 2008: 638). Ortak girişim, yeni bir işe başlamanın getirdiği riskini azaltması, küçük işletmelere büyük şirketlerle rekabet etme ve onlar arasında tutunma imkanı ve yeni teknolojilere kolayca ulaşabilme şansı vermesi nedeniyle işletmelere çekici gelebilmektedir (Dinçer, 1998: 289).

Yerli şirketlerle ortak girişim kurmanın, firmanın tek başına başka ülkede şirket kurmaya göre avantajları şu şekilde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2013: 721);

-Yerli ortağın kendi ülkesiyle ilgili gelenekleri, kurum bilgisi ve uygulamalar hakkındaki bilgisinden faydalanması ve ülkede kendi başına kurulan firmanın bunları öğrenmesinin çok uzun zaman alabilmesi,

-Yerli ortağın girişim tecrübesi ve sahip olduğu unvan dolayısıyla yerli piyasalara kolaylıkla girebilmesi,

- Yerli ortağın elinde bulunan teknolojinin o ülke şartlarında hatta diğer şubelerde de geçerli olması,

-Yerli mülkiyetin doğurduğu “yabancı olmama” fikriyle satışların geliştirilebilmesi,

-Ortak girişimlerin, politik sebeplerle ev sahibi ülkenin millileştirme ihtimalini azaltıcı özelliği,

- Ev sahibi ülkelerin yerli şirketlerle ortaklığı özendirici tedbirler almaları ve tek başına mülkiyeti sınırlandırmaları.

Bu faydalarına rağmen, uygulamaya bakıldığında ortak girişimlerin tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın olmadıkları görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, uluslararası firmanın, yerli ortağın birtakım kritik kararların alınmasını engellemesinden duyulan endişedir. Bu durumun temelinde, bir şube için iyi olan politika ve uygulamalar şirketin diğer şubeleri için mutlaka iyi olmayacağı düşüncesidir.

Ortak girişim avantajları yanında dezavantajlara da sahip olabilmektedir. Bu tür yatırımların, başarı veya başarısızlık, değişik adetlerin, amaçların ve çalışma tarzlarının

birleştirilmesine bağlıdır. Ayrıca, ortakların yönetimde eşit söz sahibi olmasından dolayı kararlar alınırken faaliyetler durma noktasına gelebilir (Kırankabeş, 2004: 41).

2.3.7. Yatay ve Dikey Yatırımlar

Bir firmanın ürettiği mal ve hizmetlerin, başka ülkelerde de üretmek üzere yaptığı yatırımlar yatay yatırım olarak tanımlanabilir. Örnek verilirse, A markalı bir aracın montajı Almanya’da gerçekleştirilmektedir. Yatay yatırımlar ile söz konusu montaj işlemi Rusya veya ABD gibi ülkelerde de yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Buradaki amaç, erişilmesi zor olan piyasalara girerek tekeli avantajlar sağlamaktır (Mucuk, 2011: 17). Yerli pazara hizmet vermeyi amaçlayan DYSY, “yatay yatırımlar” olarak adlandırılabilir. Bu tür yatırımların nedenleri, pazara yönelik üretim aşamasında ortaya çıkan maliyetleri en aza indirmek ve değişen yerli koşullara ve tercihlere cevap vererek rekabetçiliği artırmaktır. Bu yatırım türünün avantajları; müşterilere yakın olma, azalan ulaşım maliyetleri ve kültürel açıdan oluşacak engellerin daha aza düşürülmesidir (Özcan ve Arı, 2010: 72).

Dikey olarak yapılan yatırımlarda ise, firmanın üretim zincirinin coğrafi olarak yerleşmesini içermektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı ortaklıklar, emek yoğun ara ürünleri üretmekte ve bu ürünleri daha sonra gelişmiş ülkelere, genellikle de ana firmanın kendi ülkesine gönderir. Sermaye yoğun aşamalar ise, kısmen sermayesi gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Dikey yatırım ile amaçlanan maliyetlerin en aza indirilmesidir. Bu yatırım türü, hammadde arayan DYSY türü olarak da adlandırılmaktadır. Bu yatırım türünün tercih edilmesinde, yerli ülkenin pazar payının büyüklüğünden ziyade; ülkeler arasındaki faktörlerin ve hammaddelerin, miktar ve fiyat farklılıklarının olmasından ve başka üretim teknolojilerinin varlığından etkilenmesi durumu söz konusudur (Özcan ve Arı, 2010: 71-72).

2.4. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler

DYSY’ni açıklamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda teorilerin temel amacı; yatırım yapan ana ülke ile yatırım yapılan ev sahibi ülke üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve bu yatırımlara neden olan unsurların neler olduğunun açıklanmasıdır.

Çalışmanın bu kısmında, DYSY’ni açıklamaya yönelik farklı teorik bakış açılarına dayalı yaklaşımlar açıklanmaktadır.

2.4.1. Tekelci Üstünlük Teorisi

Stephan Hymer tarafından teze göre, yerli firma yabancı bir firmaya göre bazı üstünlüklere sahiptir. Ülkeden uzakta faaliyet göstermek, seyahat, haberleşme ve yanlış anlama gibi yapılan faaliyetlerin maliyetini arttırabilmektedir. Yabancı firma, mevcut olan yerel

üstünlükleri bertaraf etmek için, rakip firma ile paylaşmayacağı üstünlüklere sahip olmalıdır. Bu üstünlükler, çoğunlukla teknoloji ve patentleri içermektedir. Özel durumlarda yabancı firma, yerli firmanın idare edemeyeceği kadar büyük oranlarda sermayeye sahip olmalıdır. Yabancı firma tamamen farklılaştırılmış mallar üretebilir ya da gerçekten üstün bir iş yönetimine sahip olabilir. Ancak, uzakta faaliyette bulunmaktan doğan sorunları bertaraf edebilmek için, firmanın özel üstünlüklere sahip olması gerekmektedir (Kindleberger, 1970: 163).

Hymer ve Kindleberger, ülkeye özgü etmenlerden ziyade firmaya özgü etmenler üzerinde durmuşlardır. Uluslararası firmalar bir ülkede üretim yeri açmada ve işletmede yerel firmalarla kıyaslandığında birtakım dezavantajlara sahip olacaktır. Uluslararası firmalar, bir ülkede DYSY yaparken, mevcut bulunan yereldeki rakiplerinin ulaşamayacakları birtakım avantajlara sahip olmayı isterler. Uluslararası firmaların bu avantajları hem kendi ülkelerinde elde edecekleri kazançlardan hem de ev sahibi olan ülkelerdeki yerel firmalardan daha fazla kazanç elde etmelerini sağlayacak boyutta olması gerekmektedir. Uluslararası firmaların sahip oldukları avantajlardan bazıları şunlardır; piyasalara girişte özel izinler, marka, lisansları ve firmanın sahip olduğu teknolojidir. Bu firmaların dezavantajları ise, iletişim ve seyahat maliyetleri gibi uzaktan işletme maliyetlerinin yanı sıra yerli tüketicilerin istekleri, zevkleri, ülkedeki mevcut kanunlar, kurumsal yapı ve kültürlerine yabancı olmalarıdır (Agarwal, 1980: 749).

2.4.2. Ürünün Yaşam Devreleri Teorisi

Ürünün Yaşam Devreleri Teorisi, R.Vernon tarafından 1966 yılında geliştirilen bir kuramdır. Teoriye göre, herhangi bir ürünün yaşam devresi üç temel adımdan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma sürecidir. Yenilik döneminde, yeni bir ürün bulup geliştirmiş olan firma, monopolcü (tekelci) güce sahip ve genellikle yerli piyasaya yönelik üretim yapmaktadır. Olgunlaşma döneminde; ürünün yeni olma özelliği ortadan kalkmıştır. Yeni ürüne ait teknolojiye farklı firmalar tarafından ulaşılmış ve piyasada bulunan üretici sayısında bir artış meydana gelmiştir. Üretici firmanın artışına bağlı olarak, yeni ürünü üretmiş olan firmanın piyasa gücünde ve karında bir azalma meydana gelecektir. Son adımda ise, ürün ve üretim teknolojisi standart bir hale gelmiştir. Ürün artık kolayca taklit edilebilmekte, firmalar arasında maliyet avantajları gündeme gelmektedir. Bu nedenle, daha düşük maliyetli kaynaklar önemli olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yarı nitelikli ve niteliksiz ucuz işgücü nedeniyle, DYSY bu ülkelere yönelmektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 48-49).

Ürünün yaşam devreleri teorisiyle ilgili gerek teorik olarak gerekse ampirik uygulamalarda eksiklikler bulunmaktadır. Bu teori, yenilikçi ürünlerin dağılımını ve üretim kalıplarını belirlemede yetersiz kalmaktadır. DYSY akışının artmasıyla, bu teoriyle durumu kestirmek zorlaşmaktadır. Ayrıca, teori ülkeyle ilgili faktörlerden ziyade, firmaların hedefleriyle ilgilenmektedir. Ürünün yaşam devreleri teorisi, DYSY üretimlerinin nerede, ne zaman ve ne için yapılacağına ilişkin sürece odaklanmaktadır. Vernon, teorideki bazı eksiklikleri kabul etmiş ve teorinin varsayımlarının etkisinin azalmasında etkili olan; sanayileşmiş ülkelerin gelirlerin birbirlerine yakınlaşmasından ve çok uluslu şirketlerin coğrafi dağılımından kaynaklandığını söylemiştir. Buna rağmen, Vernon bu teorinin DYSY'nın gelişmekte olan ülkelerdeki durumunu açıklamada faydalı olduğunu savunmuştur (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 15). Ürünün yaşam devreleri teorisinin birçok eksikliği bulunmasına rağmen, uluslararası ticaret ve DYSY'larının aralarındaki ilişkiyi açıklaması bakımın hala güçlü bir teori olmaya devam etmektedir.

2.4.3. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme Teorisi, Coase ve Arrow'un piyasa aksaklıkları ve asimetrik bilgi teorilerinin geliştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Norman vd., 2003: 1485-1496). Eksik rekabet piyasasına dayanan bu teori Peter J. Buckley ve M. Casson tarafından formüle edilmiştir. J. Buckley ve M. Casson, daha anlamlı bir içselleştirme teorisine ulaşmak için bölgeye özgü değişkenlerin de içselleştirme teorisine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Buckley ve Casson, 1985: 243).

İçselleştirme avantajları aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Dunning, 1995: 476).

- Uluslararası firmanın, yatırım yaptığı ülkedeki (fikri ve sınai) mülkiyet haklarını koruyan yasaların olması,
 - İçselleştiren firma için asimetrik bilgi ve bunun yaratacağı risklerin minimum düzeye indirilmesi,
 - AR-GE ve pazarlık maliyetlerinin düşük olması,
 - Uluslararası firma ile lisans hakkı verilmiş olan yerli firma arasında yapılan sözleşmelerin bozulması durumunda, meydana gelen maliyetlerin ve dava masraflarının olmaması veya düşük olması,
 - Uluslararası firmanın ara ve nihai ürünlerinin kalitesinin korunması,
 - Teknoloji konusunda, alıcıların eksik bilgiye sahip olmaları sebebiyle düşük fiyat verme riskinin olmaması,
- Ara ve nihai malların üretici tarafından korunması,

- Hükümet müdahalelerinin etkisinin düşük düzeylere çekilmesi,
- Kullanılan girdinin, satın alma şartlarının belirlenebilmesi,
- Bunlara ek olarak transfer fiyatlandırması, çift taraflı vergileme gibi şartlar oluştuğunda firmalar içselleştirme yoluna gitmektedirler.

İçselleştirme teorisine göre, firmalar yerli ve yabancı yatırımlar yoluyla elde edecekleri kazançların, dış ticaret yoluyla elde edecekleri kazançlardan daha fazla olacağına inandıkları zaman, DYSY'na yönelmektedirler (Kırankabeş, 2001: 283).

2.4.4. OLİ Paradigması (Eklektik Teori)

John Harry Dunning, “eklektik”, diğer adıyla “OLI” paradigması olarak da bilinen bu teoriyi, çok uluslu şirketlerin DYSY yapması için gerekli olan şartları kapsamlı açıklamaya çalışan iktisatçıdır.

Eklektik Paradigmasının amacı, uluslararası firmanın ev sahibi olan ülkelerdeki rakiplerine oranla rekabetçi üstünlüklerinin sebeplerini açıklamaktır (Mathews, 2006: 154).

Bu teoriye göre, uluslararası firma üç koşula bağlı olarak DYSY yapmaya karar vermektedir. Bu koşullardan ilki; uluslararası firmanın, ev sahibi firmalarla onların ülkesinde üretim yaparak, rekabet edebilmesi için bu pazarda hizmet etmenin maliyetine karşılık olarak, yeteri kadar gelir getiren üstün varlık işletmenin büyüklüğü, patentli teknolojisi, yönetsel ve pazarlamayla alakalı know-how vb. işletmeye özel sahiplik üstünlüklerinin olması gerekir. Bu üstünlükler, belirli bir pazar veya pazarlar bütününde üretim yapan bir ülkeye ait firmanın diğer ülkenin firmalarına kıyasla sahip olduğu rekabetçi üstünlükleridir. Bu koşullardan ikincisi ise, DYSY aracılığıyla bahsedilen üstünlüklerin içselleştirilmesinin faydasının, lisans anlaşması ve patentin satışı gibi diğer alternatiflerden sağlayacağı faydalardan daha fazla olmasını gerektirir. Üçüncü koşul ise, ev sahibi ülkenin, firmanın bulunduğu ülkeye göre ucuz ücret maliyetleri, ucuz enerji, ucuz hammadde ve yatırım teşvikleri gibi bazı coğrafi üstünlüklere sahip olması gerekmektedir (Dunning, 1995: 475-476).

OLI Paradigmasına yöneltilen birçok eleştiri olmuştur. Bunlardan en önemlisi, çok fazla değişken içermesidir. OLI Paradigmasının bu yönünü kabul eden Dunning bunu, DYSY'nın ardındaki nedenlerin, tek bir genel teoride birleştirme çabasının sonucu olduğuna işaret etmiştir.

2.4.5. Oligopolistik Tepki Teorisi

Knickerbocker tarafından ortaya atılan “Lideri takip etme” veya “Bağlı vagonlar etkisi” olarak da bilinen bu teori, oligopolistik piyasalarda faaliyet gösteren firmaların birbirlerine bağımlı olarak hareket ettiğini öne sürmektedir (Demirtaş, 2005: 40).

Knickerbocker'a göre, bir piyasadaki toplulaşma ne kadar yüksekse, rakip firmaların birbirini izleme eğilimi de o oranda güçlü olmaktadır. Ürettiği ürün miktarı az olan firmalar, ürünü çok olan firmalara, teknolojisi düşük olan firmalar, yüksek teknolojiye sahip firmalara göre rakiplerinin yapacağı dış yatırımlarını çok yakından gözlemlemektedir. Çünkü, az miktarda ürüne sahip ve düşük teknolojili firmalar rakipleri karşısında daha az rekabet olanağına sahiptir. Knickerbocker'a göre oligopolistik piyasa; ilk dış yatırımı yapan firmanın yatırımlarına saldırı, onu izleyen diğer yatırımlara ise savunma yatırımı demektir (Yıldırım, 1983: 42-43).

Bu teoriye göre, oligopolistik piyasada bulunan firma yatırım vb. bir faaliyet gerçekleştirdiğinde piyasada yer alan öteki firmalarda, oligopolistik piyasanın bir gereği olarak benzer yatırımlarda bulunurlar. Oligopolistik tepki teorisiyle ilgili bir başka husus; oligopol firmaların monopolcü eğilimlerine bağlı olarak pazar paylarını büyütme isteklerine öteki firmaların da hem diğer pazarlardaki paylarını koruma hem de belirsizlikten kaçınma güdülerine bağlı olarak oligopolistik tepki oluşturmalarıdır. Bu kapsamda, oligopolistik bir endüstride bulunan bir firmanın DYSY gerçekleştirdiği bir ülkeye öteki firmaların da yatırımda bulunmaları söz konusu olmaktadır. Bu da ev sahibi ülkede DYSY'nın artmasına yol açabilecektir (Head, 2002: 453-472).

2.4.6. Kuruluş Yeri Teorisi

Hood ve Young, 1979 yılında DYSY'nın kuruluş yeri teorisiyle ilgili dört etken öne sürmektedirler (Kurtaran, 2007: 370).

Bu etkenler şunlardır;

İşgücü maliyetleri: Reel ücret maliyetleri, sadece gelişmekte olan ülkelerde ve sanayileşmiş ülkelerde değil, aynı grupta bulunan ülkeler arasında da farklılık göstermektedir. Buna dayanarak, düşük teknolojiye sahip uluslararası firmalar mantıksal olarak işgücü maliyetinin daha ucuz olduğu ülkelerde kuruluşlarını gerçekleştirmektedir. Bu durumun aynısı teknolojinin standartlaştığı diğer firmalarda da gözlenmektedir.

Piyasa faktörleri: DYSY kararları, ev sahibi olan ülkenin pazarının genişliği, pazarın büyüme hızı ve yerli rekabetin varlığı gibi tipik özelliklerinden etkilenebilmektedir.

Ticari engeller: Yerel yatırımı teşvik etmeye çalışan birçok ev sahibi ülke eliyle uygulanmaktadır. Çok uluslu şirketler, ticari engellerle karşı karşıya kaldıklarında çoğu zaman zaten gelişmiş olan ihracat piyasalarını korumak için yerli üretim merkezleri kurmaktadır.

Hükümet politikaları: Ev sahibi olan ülkenin uyguladığı politikalar da o ülkedeki yatırımlar üstünde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Hood ve Young'un analizlerine bakıldığında özünde maliyet avantajına dayandığı görülmektedir (Kurtaran, 2007: 369).

2.4.7. Marksist Ekonominin Yaklaşımı

Marksist Teori, DYSY'nı diğer iktisatçılardan farklı olarak, politik görüş çerçevesinde incelemiştir. Marksist ekonomistlere göre; firmaların gelişmiş ülkelerdeki kar oranları düşüş eğiliminde olduğu için, bu firmalar daha fazla kar elde edebilecekleri başka ülkelere doğru kayacaktır. Başka bir ifadeyle; sermaye-çıktı oranlarındaki artış ve karların paylaşım oranının düştüğü gelişmiş ekonomilerden, düşük sermaye-çıktı oranlarına ve işgücünün ucuz olduğu, emek yoğun olan ülkelere doğru bir sermaye hareketi olacaktır. Aynı zamanda bu ülkelerde işgücünün ucuzluğuyla birlikte, sermayenin kıt üretim faktörü olması sebebiyle kar oranlarındaki artış, sermaye ihracının ve DYSY'nın bu ülkelere doğru yönelmesine neden olacaktır (Batmaz ve Tunca, 2005: 15-16).

Kapitalizmin ilk zamanlarında sömürgeci ve az gelişmiş ülkelere sağlanan kıymetli maden ve hammaddeler, kapitalist ülkeler için sermaye birikimini hızlandırıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin ilerleyen evrelerinde metropol şehirlerde biriken sermaye, üretimde sermaye yoğunluğunun artmasına neden olurken, karların düşmesine de neden olmuştur. Diğer yandan, az gelişmiş ülkelerdeki işgücünün ucuzluğuyla beraber sermayenin kıt olması nedeniyle de kar oranlarındaki artış sermaye ihracının az gelişmiş ülkelere doğru yönelmesine sebep olmuştur. Bu sürecin sonunda az gelişmiş ülkelerde kapitalist sistem içerisinde yer aldıkları için aralarındaki farkın giderek azalması durumu ortaya çıkarmıştır (Çalışır, 2001: 59).

Geleneksel Marksist Teoriye göre, DYSY'nı en iyi açıklayan yaklaşım emperyalizm teorisi'dir. Marksizm'i ilk politik olarak uygulayan Lenin'e göre, emperyalizmin dört temel ögesi vardır. Bu ögeler; üretimde yoğunlaşma, sanayi sermayesiyle banka sermayesinin birleşimi ve finansal oligarşinin finansal kapitalizm temeline dayanan oluşumu, sermaye ihracının mal ihracından ayrılması ve bütün dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci rekabetin kapitalist oluşumudur. Emperyalist yaklaşım kapitalizmin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Rekabetin kesin olarak monopolistik bir duruma neden olacağı söylenmektedir. Üretimde artan monopolistik durum, ülke içindeki karlı yatırım imkanlarının azalmasına neden olur; ülke dışındaki kaynakların bulunmasını da kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu durum, başka ülkelerde DYSY'nın artmasına yol açan bir sonuç olmuştur. Uzun dönemde çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla ve dünya genelinde yayılmalarıyla birlikte üretim piyasasında tekelci rekabetin derecesi artar ve bu artış monopolistik kapitalizmin

durgunlaşma eğilimine girmesini kuvvetlendiren bir duruma neden olur. Bu durgunluğun ilk olarak ulusal düzeyde monopolün kademesinin artmasına neden olacağı şeklinde düşünülürken, uluslararası ilişkiler teknelci eğilimleri geliştiren olgulardan biri olarak görülmüştür. Uluslararası ilişkilerin emek ile sermaye arasında dengesizliğin artmasına yol açacağı söylenmektedir. Uluslararası firmaların yaptıkları üretim ise bu ülkelerdeki teknelci rekabetin başka ülkelere yayılmasına neden olmaktadır (Ongan, 1998: 43).

2.4.8. Küresel Değer Zincirleri Yaklaşımı

Küresel Değer Zinciri (Global Value Chains Approach), emek ve malzemenin teknolojiyle kombinasyonu yoluyla üretilen mal ya da hizmetin üretimi ile alakalı ardışık faaliyetler dizisini ifade etmektedir. Değer zincirinin küreselleşmesi, ulusal ve uluslararası piyasalardaki artan rekabetin firmaları daha az maliyetle ve daha etkin çalışmaya zorlaması kadar, yeni gelişen piyasalara girmek ve dış bilgilerden yararlanmayı sağlayabilecek stratejik varlıklara erişmek amacından da kaynaklanmaktadır. Yabancı firmaların iştirakleri, sadece yerli piyasaya hizmet vermemekte, aynı zamanda diğer piyasalara da hizmet vererek ve çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerdeki iştiraklerine girdi sağlayarak, küresel değer zincirindeki bağlantıyı oluşturmaktadır (Ravenhill, 2008: 481).

Bir ürünün tasarımı, üretimi ve pazarlamasına bağlı faaliyetler dizisi olarak tanımlanabilen küresel değer zinciriyle ilgili olarak alıcı güdümlü ve üretici güdümlü olmak üzere ikili bir ayırım yapılabilir (O'Loughlin vd., 2004: 67). Üretici güdümlü olan küresel değer zincirlerinde üretim ağının koordinasyonunda, ileri ve geriye dönük bağlantılarda dahil olmak üzere sıklıkla çokuluslu şirketler merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum, sermaye ve teknoloji yoğun endüstrilerde görülmektedir. Alıcı güdümlü olan küresel değer zincirlerinde ise büyük perakendeciler ve markalı imalatçılar, başta gelişmekte olan ülkelerde bulunanlar olmak üzere türlü ihracatçı ülkelerde merkezi olmayan üretim ağı kurulmasında büyük bir rol oynamaktadırlar. Bu durum, daha çok ticaret odaklı sanayilerde (giyim, oyuncak ve tüketici elektroniği gibi) emek yoğun tüketici malları sanayiinde görülmektedir (O'Loughlin vd., 2004: 70). Küresel değer zinciri literatürü, gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların, küresel değer zinciri içerisinde bulunmalarından elde edecekleri faydalara açıklık getirmektedir. Bu üretim zincirine önderlik eden firmalar, tedarikçilerinden düşük maliyet, yüksek kalite ve iyi hizmet istemekte ve genellikle en iyi uygulamaların tedarikçilere ulaştırılmasında aktif olarak yer almaktadırlar. DYSY literatürü de benzer olarak hiyerarşik biçimde değer zinciri yönetimini, hangi yabancı yatırımların, yerli tasarrufları tamamlamasıyla yönetim, pazarlama ve teknolojik beceriler sağlanması sebebiyle “yararlı” hangileri ise yerli firmaları dışlama ve tercihli

politikaların üstünlüklerinden yararlanmaları sebebiyle zararlı olduğunu incelemektedir (Ravenhill, 2008: 358). Bu yaklaşıma göre, ilerleyen dönemde ülkelerin ekonomi politikalarını ve ekonomik faaliyetlerini küresel değer zincirleri içerisindeki daha üst düzeylere taşımalarına odaklanmaktadır. Bu durumda sürekli bir değişim, yeni ürünler geliştirme ve verimlilikte artış söz konusu olacaktır.

2.4.9. Caves Ekonomileri

R. E. Caves tarafından ortaya atılan bu yaklaşım çok uluslu şirketlerin yatırım stratejilerini açıklamaya yöneliktir. Caves, öncelikle yabancı sermaye yatırımlarının bir sınıflandırılmasını yapıp; daha sonra, açıklama yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Çok uluslu şirketler, pazar yapısından ötürü daha çok ürün farklılaştırması uygulayarak farklı ülkelerde aynı ürünü üretmek için veya bir ürünün alt üretim süreçlerini içermek için DYSY yapmaktadır. Sırası ile “yatay genişleme” ve “dikey genişleme” olarak isimlendirilen bu durum kitle veya ölçek ekonomilerini ortaya çıkarmaktadır. Caves ‘e göre, yabancı sermaye yatırımları belirli bir ülkedeki endüstriler arasında olmayıp, belirli bir endüstride ancak farklı ülkeler arasındaki getirilerinin eşitleme eğilimi göstermektedir. Bu durumda, serbest bölgelerdeki yurt içerisindeki piyasaya yönelik yabancı sermaye yatırımlarının yatay olduğu, işgücü ile hammaddeye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının ise dikey genişleme olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, serbest bölgelerdeki yabancı sermaye yatırımlarının tekstil ve elektronik gibi benzeri endüstrilerde ama başka ülkelerde yoğunlaşması da Caves’in yaklaşımıyla orantılı olarak açıklanabilir (Öztürk, 2004: 119-120).

2.5. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

DYSY’nın yatırım kararlarını etkileyen birçok etken vardır. Yabancı yatırımcı, karar alırken hem kaynak ülke açısından hem de ev sahibi ülke açısından değerlendirme yapmaktadır. DYSY’nın yapılması için, ev sahibi ülkede cezbedici faktörlerin olması gerekirken, kaynak ülkede itici faktörlerin olması gerekmektedir.

2.5.1. Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

DYSY’nın bağlı bulunduğu kaynak ülke dışında yatırım yapmak istemesinde, kaynak ülkede bulunan itici faktörler oldukça etkili olmaktadır. Bu faktörler alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

2.5.1.1. Kar Maksimizasyonu

Yatırımcılar, yatırım kararı verirken dikkate aldıkları en önemli faktör kar maksimizasyonudur. DYSY buldukları ülkede en yüksek karı elde etmek isterler. Kendi ülkelerinde rekabetin artması ve pazarın doygunluğa ulaşması karlarında azalmaya neden olmaktadır. Bu nedenle, karlarını arttırabilmek için başka ülkelere yönelmektedirler. DYSY farklı ülkede yatırım yapma kararı verirken, elde edeceği karlılıkla birlikte bu karlılığın devam etmesini de göz önünde bulundurmaktadır. Karlarının devamlığı için gittikleri ülkede bulunması gereken en önemli unsur istikrar olmasıdır (Arslan ve Uçar, 2017: 4).

2.5.1.2. Maliyet Maksimizasyonu

DYSY'nın karlarını yüksek tutabilmeleri için maliyetlerinin de düşük olması gereklidir. Yabancı yatırımcıların kaynak ülkedeki maliyet unsurlarının (işgücü, vergiler, hammadde, ulaşım masrafları gibi) yüksek olması, rekabet güçlerinin azalmasına yol açmaktadır. Yabancı sermaye, rekabet avantajı sağlamak için işgücünün ucuz ve bol olduğu, vergi farklılıklarından yararlanabileceği ve ulaşım maliyetlerini azaltmak için pazara yakın olan ülkeleri tercih ederek yatırımlarını yönlendirmektedir. Ayrıca, kaynak ülkede bulunmayan hammaddeyi ulaştırmak masraflı olduğundan, hammadde sağlayabildikleri ülkelere yatırım yaparak da maliyetlerini azaltabilmektedirler (Arslan ve Uçar, 2017: 4).

2.5.1.3. Kota ve Tarifelerden Kaçınma

Ülkeler, yerli sanayilerini uluslararası rekabetten korumak amacıyla kota ve tarifelerle çeşitli kısıtlamalar yapmaktadır. Ülkelerin yaptıkları bu kısıtlamalar nedeniyle, bu ülkelere ihracat yapan şirketlerin piyasayı kaybetme riski doğabilir. Kota ve tarifelerden kaçınmasının en iyi yolu, DYSY'nın bu piyasada üretimini yapmaya başlamasıdır. Ülkeler, DYSY'nı kendi ülkelerine çekmek için de bu yöntemi kullanabilirler (Candemir, 2009: 662).

2.5.1.4. Yeni Pazar Arama

Şirketler, yabancı piyasalara mal ve hizmet sunabilmek için DYSY yapmaktadırlar. Ülkelerin DYSY yapmayı tercih etmelerinin nedeni, kendi ülkelerindeki piyasaların doygunluğa ulaşması nedeniyle kar oranlarının düşmesi ve yatırım fırsatlarının azalmasıdır. Bununla birlikte, rakiplerinin DYSY ile uluslararası piyasada hakimiyet kurmasını istemeyen şirketler, pazarlarını korumak amacıyla karşı bir yatırıma yönelmektedirler (Özalp, 2005: 27). Şirketler ölçek ekonomileriyle üretim faaliyetlerini genişleterek birim maliyetlerini azaltmaktadırlar.

2.5.1.5. Şirketlerin Müşterilerini İzlemesi

Firmalar, müşterileri yeni piyasalara yönelerek yatırım yapması durumunda müşterilerini kaybetmemek amacıyla aynı piyasaya yatırım yaparlar. Bu, müşteriye izleme olarak isimlendirilen durumdur. Özellikle, hizmet sektöründe bulunan firmaların tercih ettikleri yöntemdir. Bazı hizmet sektöründeki firmalar müşterilerinin taleplerine hızlı bir şekilde yanıt verebilmek için onların faaliyette buldukları yerlere yatırım yapmayı tercih ederler. Yatırımlarını yurt dışında yapan müşterileri için firmalar, müşterilerini izleyerek gittikleri ülkede şube açmaktadırlar. Bu firmalar genellikle; bankalar, danışmanlık şirketleri, yatırım şirketleri ve menkul kıymet aracı şirketleridir (Yüksel, 1999: 65).

2.5.1.6. Şirketlerin Unvanının ve Kalite Düzeyinin Korunması

Uluslararası piyasalarda unvana sahip ve pazar payı yüksek olan firmalar, kurumsal kimliklerinin zarar görme riskini almayıp, farklı pazarlara giriş yöntemi olarak DYSY'ni tercih etmektedirler. Ev sahibi ülkelerle yapılan lisans anlaşmalarıyla ürün kalitelerinin korunamayacağı endişesiyle, söz konusu firmalar yatırımlarını kendileri gerçekleştirmektedirler. Bu sayede, ürün kalitelerini korurken piyasa imajlarını da korumuş olacaktırlar (Seyidoğlu, 2003: 453).

2.5.1.7. Ulaşım ve Üretim Esnekliği

Firmaların, uluslararası alanda DYSY yapmak istemelerinin bir nedeni de kaynak ülkenin coğrafi yönden pazara olan uzaklığıdır. Firmanın pazara uzak olması, ulaşım maliyetini yükselmektedir. Firmalar, ürünlerini dış pazarlara gönderirken katlandıkları maliyetlerden kurtulmak istedikleri için pazarın geniş olduğu yerlere yatırım yapmaktadırlar. Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler ulaşım maliyetini nispeten düşürse de önemini koruyan bir unsurdur. Ulaşım maliyetleri, ürünlerin ülkeler arasında farklı fiyatlandırılmasına yol açmaktadır. Ürün fiyatları ihracatçı ülkede düşerken, ithalatçı ülkede artmasına neden olabilir (Candemir, 2009: 663-664).

2.5.1.8. Monopol Avantajı

Firmalar sahip oldukları sermayeleri, yönetim bilgi ve becerileri, yüksek teknolojisiyle bazı ürünler üzerindeki monopol gücüyle, elde ettikleri karı ve rekabet gücünü uluslararası piyasalarda da sağlamaya ve korumaya çalışırlar. Monopol gücünden dolayı yüksek fiyat uygulaması olan firmalar, uluslararası piyasalara mal ihracatı yapmak yerine, doğrudan yurt dışında yatırım yaparlar. Firmaların ülke sınırları dışına çıkmak istemelerinde, farklı

endüstrilerde yaygınlaşma isteği, iç piyasada doyuma ulaşmaları ve karlılık düzeylerinin düşeceği beklentilerinin bir sonucudur (Candemir, 2009: 663).

2.5.2. Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

UNCTAD, 1998 ve 2012 yılı dünya yatırım raporunda DYSY'nı ev sahibi ülke açısından etkileyen faktörlere ilişkin bir çalışma yapmış ve DYSY'nı belirleyen faktörleri üç başlık altında incelemiştir. Bunlar ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir.

Tablo 2.1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri (Ev Sahibi Ülke)

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlılığı, • Özelleştirme politikası, • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) • Yatırım teşvikleri • Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb.) • Yatırım sonrası hizmetler • (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler 	
II. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler • Düşük ücretli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) • AR-GE • Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998, Trends and Determinants, United Nations, New York and Geneva, 1998, s. 91, çeviren: Bekir Gövdere, 2003.

2.5.2.1. Politik Faktörler

Yabancı yatırımcı, her türlü riskten kaçınmak veya riskini en aza indirmek ister. Bu nedenle, siyasi belirsizliğin daha az olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Politik, ekonomik ve sosyal alandaki istikrar yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmede en önemli

faktörlerdendir. Politik faktörler, DYSY üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. DYSY, uzun vadeli olduğu için, yatırım yapılan ülkede politik istikrar olması çok önemli bir unsurdur. Politik istikrarın bozulması durumunda, yabancı yatırımların kamulaştırılması ve kar transferlerinin engellenmesi gibi yabancı yatırımcıyı olumsuz etkileyecek sonuçlar doğabilmektedir (Candemir, 2009: 665).

Yabancı yatırımcının yatırım kararı verirken, üzerinde duracağı en önemli konuların başında ev sahibi ülkedeki politik istikrar gelmektedir. Politik istikrara sahip olan ülkenin riski az olduğu için yatırımcı tarafından daha çok tercih edilmektedir. Aksi bir durumda yabancı yatırımcı kamulaştırma gibi tehlikelerden kendini korumak isteyeceğinden, yatırım yapma kararında caydırıcı bir etken olabilmektedir.

Yabancı yatırımcılar, kendi ülkelerindeki yasal prosedürleri inceledikleri kadar yatırım yapacakları ülkelerin yasal düzenlemelerini de incelerler. Özellikle, sermaye ithalatçısı olan ülkelerdeki yabancı yatırım miktarları, kar, vergilendirme ve anapara transferleri yatırımcıların kararlarında oldukça etkilidir (Tekin, 1988: 231).

Yabancı yatırımcılar için yaptıkları yatırımın korunması da ayrı bir önem taşımaktadır. Fakat, dünyada genel kabul görmüş ve yatırımları bütün nitelikleriyle kapsayan bir uluslararası anlaşma bulunmamaktadır. Her ne kadar ülkeler arasında uluslararası anlaşma olmasa da, yabancı yatırımcılar yasal güvence sağlamak için Yatırımların Teşviki ve Korunması (Agreements Concerning the Reciprocal Promotion and Protection of Investments) ve Çifte Vergilendirmeyi (double taxation) önleme anlaşmalarını yapmaktadırlar. Bu iki sözleşme dışında Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkez (ICSID-International Centre for Settlement of Investment Disputes) Sözleşmesi ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA-Multi lateral Investment Guarantee Agreement) sözleşmeleri bulunmaktadır (Görgün, 2004: 71-73).

Yatırım yapılması düşünülen ülkedeki vergi politikaları da yabancı sermaye için oldukça önemli bir faktördür. Kendi ülkelerinde uygulanan ağır vergi yükünden kaçmak isteyen yatırımcılar, karlarını artırmak ve maliyetlerini azaltmak için başka yollar aramaya koyulmaktadırlar. DYSY, vergi politikalarının daha esnek ve teşviklerin fazla olduğu ülkelere doğru yönelirler. DYSY'nı ülkelere çekerek, daha cazip duruma getiren ülkelerde uygulanan vergi politikalarına örnek olarak; kendi yatırımcısı ile yabancı yatırımcıya aynı vergi politikalarının uygulanması veya ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar gösterilebilir. Özellikle, yabancı yatırımcı açısından ikili vergi anlaşmaları yatırımları çekmek için pozitif bir etki sağlamaktadır (Buckley ve Casson, 1992: 65-66). Vergi politikalarını yatırımcı faydasına

düzenleyen ülkeler, yabancı yatırımcılardan maksimum düzeyde yararlar sağlama yoluna gitmektedirler. Yabancı yatırımların artışıyla, ülkenin ulusal gelirinde artış olur ve artan ulusal gelir, vergi gelirlerinin de artmasını sağlar. Yabancı yatırımcıları düşük vergilerle çeken ülkeler, hem ülkelerindeki sermaye girişini arttırmaları hem de vergi gelirlerinde istenen seviyeye ulaşırlar (Çinko, 2009: 121).

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmek için uyguladıkları politikalarından birisi de özelleştirme faaliyetleridir. Özelleştirme faaliyetleriyle ülkeler, DYSY'nın ülkeye girişini sağlamakta ve bu sayede ekonomik performansı düşük olan kurumların etkinliğini artırmaktadır. Ülkeler, özel mülkiyeti destekleyici ekonomi politikalarını geliştirerek, yabancı yatırımcıların dikkatini çekmeyi başarmaktadır. Özelleştirme faaliyetleriyle; ticaret engellerinin kaldırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve kurumsal ortamdaki etkinliğin artırılması hedeflenmekte ve yabancı sermayenin ülkelerdeki artışına katkı sağlamaktadır (Aydemir ve Genç, 2015: 25).

2.5.2.2. Ekonomik Faktörler

Pazarın büyüklüğü: pazarın büyüklüğü ev sahibi olan ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasına (GSMH) bakılarak ölçülmektedir. Pazarın geniş olması, firmayı tatmin edici düzeyde bir satış yapılmasına olanak sağlar. Bununla beraber, firma o bölgeye yapacağı yatırımları artırır (Çinko, 2009: 118). Yabancı sermaye için piyasa büyüklüğü ve gelişme hızı daha fazla talep ve daha fazla kâr anlamına gelmektedir. Fakat, piyasanın hacminin büyük olmasıyla beraber, tüketicilerin alım gücü de önemlidir. Yani, faaliyet yapılacak olan ülkede üretilen mal ve hizmetleri satın alabilecek kadar gelire sahip olmayan bir tüketici grubunun olması, DYSY'nın girişini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Özalp, 1998: 180).

Dışa açıklık: Bir ülke ekonomisinin dışa açıklığını ölçmek için dış ticaret hacminin GSMH içindeki payına bakılır. Bu oran ticari engellerin bir ölçüsü olarak kullanılır. DYSY'nda açıklığın etkisi, yatırım tipine göre değişebilmektedir. Açık ekonomiler, yabancı yatırımları daha fazla çekmektedir. Bununla beraber, ticari engeller bazı DYSY için pozitif bir etki yaratabilmektedir. Çünkü, yerli piyasaya yönelik hizmet etmeyi hedefleyen firmalar, söz konusu yatırım yapılan ülkeye, ticari engellerden ötürü kendi ürünlerini ithal etmekte zorlandığı takdirde, bu ülkede şube kurmaya karar verebilmektedir. Çok uluslu şirketler yine de açık ekonomilerde yatırım yapma tercihinde bulunmaktadır (Gövdere, 1997: 8).

İş gücü maliyetleri: emek yoğun üretim yapan endüstrilerdeki yabancı yatırımlar için işçi gücü maliyetleri büyük önem taşımaktadır. Emek yoğun olarak üretim yapan şirketler kar

maksimizasyonu sağlamak için işgücünün ucuz olduğu bölgelere yatırım yapmak isteyecektir. Yatırım yapılacak ülkedeki sendikalaşma düzeyi, düşük ücrete ve idari özgürlüğe engel oluşturacağından DYSY için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Kurtaran, 2007: 375). DYSY için ucuz emeğin belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmesinin yanlış olabileceği yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi; teknolojik gelişmeyle beraber pek çok imalat aşamasında ücretlerin üretim maliyetleri içerisindeki payının düşmesi üzerinde durmaktadır. Bir diğer görüş ise; İşgücü maliyetleri ve işgücü verimliliği arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve işgücü maliyetlerinin sadece verimliliğin düşük olduğu bölgelerde ucuz olacağını ileri süren görüştür (Çinko, 2009: 119). Yani, işgücü maliyeti düşürüldüğünde yüksek kalitede işgücü bulunabiliyor ise bu yabancı yatırımcı için en önemli faktördür. DYSY'ni belirleyen faktörlere bakıldığında, işgücü maliyetiyle beraber işgücünün kalitesinin de önemli olduğu görülmektedir.

Altyapı sistemleri; karayolları, limanlar demiryolları ve haberleşme sistemleri gibi unsurları kapsamaktadır. Altyapı sistemlerinin iyi oluşu yatırımların verimliliğini artırmakta ve DYSY akışını da canlı tutmaktadır. Bununla birlikte, telekomünikasyon hizmetlerinin artması zamandan tasarruf yaratmakta, iletişim ve bilgi toplama maliyetlerini azaltmaktadır. Ev sahibi ülkedeki haberleşme ve fiziki altyapı ile DYSY arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Örneğin; Wallace (1990), OECD firmalarının %75'inden fazlasının Latin Amerika'daki yatırım kararlarında haberleşme ve üretim teknolojilerinin öneminden bahsetmiştir (Kurtaran, 2007: 375).

Döviz Kuru: DYSY'nın gittikleri ülkedeki döviz kuru politikaları da yatırımlar için önem arz eden bir konudur. Döviz kurlarındaki sürekli dalgalanma ve belirsizlikler, firmaların karlılığını ve üretim yeri tercihlerini etkilemektedir. Yabancı yatırım çekmeye çalışan ülkelerin istikrarlı bir döviz kuru politikası izlemesi oldukça önemlidir (Zeren ve Ergun, 2010: 70). Döviz kuru, DYSY'ni iki şekilde etkilemektedir. Döviz kurları yükseldiğinde, üretimi ihracata dayalı olan yatırımcının, üretimde yerli girdi kullanımını artırması, yatırımcının ihracatının artmasını sağlarken karının da artmasına olanak sağlamaktadır. Gelir etkisi olarak adlandırılan bu durumda döviz kurlarının yükselmesi DYSY'ni olumlu yönde etkilemektedir. Döviz kuru yükseldiğinde, üretimin ihracata dayalı yapan yatırımcının üretim aşamasında ithal girdiler kullanması ve ithal girdilere karşı bağımlılığının fazla olması, yatırımcının karının düşmesine sebep olmaktadır. Maliyet etkisi olarak adlandırılan bu durumda ise döviz kurundaki yükselme DYSY'ni olumsuz etkilemektedir (Yapraklı, 2006: 29).

2.5.2.3. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

DYSY'nın ülkeye girişinde ekonomik faktörler ve politik faktörler çok etkili olmakla birlikte, yatırım ortamından kaynaklanabilecek durumlar da yatırımcıların kararını değiştirebilmektedir. Bu nedenle, yatırım yapılması düşünülen ülkeyi seçmekte yatırım ortamıyla ilgili; coğrafi konum, şeffaflık ve kurumsal faktörler gibi unsurlar da önemli unsurlardır.

Yatırım yapılması düşünülen ülkelerin coğrafi konumları DYSY için oldukça önemlidir. Yabancı yatırımcılar, coğrafi olarak yakın oldukları ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedir. Yani coğrafi yakınlık, DYSY için olumlu bir etkidir. Coğrafi yakınlık, yatırım yapılan ülke ile benzer kültürel yapıya sahip olması anlamına da gelebilir. Söz konusu husus yönetimde birçok kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca, coğrafi yakınlık ulaşım maliyetlerini de azaltmaktadır. Taşıma maliyetleri ile DYSY arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Mesafe uzadıkça taşıma maliyetlerinde artış olmakta ve yatırımların azalmasına yol açmaktadır. Firmaların geniş pazarlara ulaşabilmek amacıyla globalleşmesi; üretim, hizmetler ve sonraki faaliyetlerin pazarın yakınında olması gerekliliği yatırım yapılmasında önemli bir unsur olmuştur (Kurtaran, 2007: 375).

Coğrafi yakınlık, Batı Avrupalı yabancı yatırımcılar açısından önemli bir durum teşkil etmektedir. Örneğin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti) çoğunlukla Alman, İtalyan ve Avusturyalı işletmelerin yatırım yaptığı görülmektedir. Bu ülkeler coğrafi bakımdan birbirine yakın olan ülkelerdir. Yine, Amerikan işletmeleri Meksika'da Japon işletmelerine göre daha fazla yatırım yapmaktadır (Candemir, 2009: 665).

DYSY'nın önemli belirleyicilerinden bir diğeri de sağlam oluşturulmuş kurumsal altyapıdır. DYSY kararında çok farklı odakların olması ve bunlar arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması, bürokratik işlerin yavaşlığı caydırıcı bir durum oluşturmaktadır. Bürokratik işlemlerde oluşan yavaşlama yabancı sermaye için ayrı bir maliyet oluşturacağından olumsuz etki yaratmaktadır. DYSY, yatırım kararı aldıktan sonra şirketin ev sahibi ülkede bulunduğu sürece tabi olacağı kanunlar ve kurallar ile bunların sürekliliği ve uluslararası yapılacak işlemlere uygun olması da belirleyici faktörlerdendir. Sık sık mevzuat değişikliği yapılması ve ekonomiyle ilgili kanunların ve kararların umulmadık zamanlarda değişimi güveni azaltan faktörlerdendir. Yabancı sermayenin korunmasında sağlam bir kurumsal yapı şart olmakla birlikte yeterli olmayabilir. Yabancı yatırımcılarla yapılan anlaşmalarda bir anlaşmazlık olması halinde, söz konusu anlaşmazlığın ulusal yargıdan ziyade uluslararası bir hakem kurulu tarafından karara bağlanması yatırımcılar için daha güven verici bir etken

olmaktadır (Candemir, 2009: 673). DYSY, yatırım yapmayı planladığı ülkelerden son derece fazla güvence beklemektedir. Fakat, yabancı ülkelerde yapılması planlanan yatırımlar, sürekli olarak bir belirsizlik içinde olmaktadır.

DYSY'ni etkileyen diğer bir etkende altyapı olanaklarıdır. Altyapı ülkedeki kara, deniz ve hava ulaşım sistemlerini, bu sistemlerde kullanılan teknolojileri, hastaneler, bankalar, okullar ve iletişim sistemlerini kapsamaktadır. Bu sistemlere sahip olan ülkelerdeki yatırımların çalışmaları daha verimli olacağı için yabancı yatırımları cezbetmektedir. Ülkelerin daha fazla yatırım çekmek için bütçelerinden söz konusu altyapı sistemlerine daha fazla pay ayırmaları gerekmektedir (Arslan ve Uçar, 2017: 8).

Ülke yönetiminin şeffaf olmadığı ve genel olarak bakıldığında yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun görüldüğü ülkeler, risk ve getirilerinin ölçülmesinde sıkıntılı bir durum yaratmaktadır. Risk ortamı, ülkeye gelecek yatırımlar açısından engelleyici bir durum oluşturmaktadır (Duran, 2002: 63).

DYSY ile yolsuzluk arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yolsuzluk ülkede kamu sektörünün verimliliğini azaltmakta ve rekabetin engellenmesine yol açmaktadır. Bu durum, ülkeyi daha riskli bir hale getirmektedir. Yatırım yapılması düşünülen ülkede yolsuzluk sorunu olması yatırımcıların işlem maliyetini arttırdığından olumsuz etkilemektedir. DYSY'ni çekmek isteyen ülkelerin, politikalarının şeffaf olması ve yolsuzlukla mücadelede özel stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir (Aydoğuş vd., 2005: 18).

2.6. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gittikleri Ülkeye Olan İktisadi Etkileri

DYSY'nın gittikleri ülkelere ekonomik açıdan olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, sermaye açığını gidermek için yabancı sermaye girişini önemli bir kaynak olarak görürler.

2.6.1. Olumlu İktisadi Etkileri

DYSY'nın, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde iktisadi yönden birçok olumlu etkisinden bahsedilmektedir. Bu etkiler, doğrudan olabileceği gibi dolaylı yönden de olabilmektedir. Söz konusu olumlu etkiler; gelişmiş ülkelerin büyümelerine katkıda bulunurken, gelişmekte olan ülkeler için hem büyüme hem de kalkınmaya katkı sağlama şeklinde olabilir (Uludağ, 1991: 14).

DYSY'nın gittikleri ülkenin ekonomisi üzerindeki olumlu etkiler şunlardır; istihdam etkisi, ödemeler dengesine etkisi, milli gelire etkisi, teknoloji üzerine etkisi, piyasa rekabetine etkisi ve ücretler üzerine etkisidir.

2.6.1.1. İstihdam Etkisi

DYSY'nın en önemli katkısı işgücü piyasalarında, istihdam oranını arttırması ve istihdamı nitelik bakımından yükseltmesidir. Gelişmekte olan ülkelerde, işgücü piyasaları işsizler lehine geniş olduğundan DYSY'nın istihdam etkisi pozitif yöndedir (Bülbül ve Emirmahmutoğlu, 2010: 208).

DYSY'nın istihdam üzerindeki etkisine bakıldığında, yatırım yapılan ülkeye ve yatırım türüne göre farklılıklar olduğu görülmektedir. DYSY'nın istihdama olan etkisi incelenirken, bu konu üzerinde de durulmalıdır. Örneğin; Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Estonya için yapılan DYSY ve istihdam ilişkisini inceleyen (1993-1996 yılları arasında) bir çalışmaya göre, DYSY'nın istihdam üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu, ancak istihdamda gözlenen artışın her ülkede farklı olduğu görülmüştür. Yani, bazı ülkelerde istihdam artış oranı yüksek olurken, bazılarında ise daha düşük oranda bir artış gerçekleşmiştir (Ekinci, 2010: 77).

DYSY'nın istihdam üzerindeki etkisi yatırım türlerine göre de farklılık göstermektedir. Yabancı sermaye ülkeye yatırımını, yeni bir tesis kurma şeklinde yaptığı, daha önce yatırım yapılmamış ve altyapı imkanlarının yetersiz olduğu alanlara yöneldiğinde istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır (Cömert, 2000: 13-18).

2.6.1.2. Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesi, bir ülkede yerleşik olan ekonomik birimlerin, dünyadaki diğer birimlerle ilişkilerini gösteren bir tablodur. Yurt içinde yerleşik olan ekonomik birimler kişiler, kuruluşlar ve devleti kapsamaktadır. Ödemeler dengesi genel olarak, ticaret dengesi, cari işlemler dengesi ve sermaye hareketleri dengesinden oluşmaktadır (Yükseler, 1998: 1).

DYSY, ülkeye ilk girişinde ödemeler dengesinde olumlu bir etkide bulunmaktadır. Fakat bu etki geçici olabilmektedir. Üretimin başlangıcından itibaren ihracat ve ithal ikame yoluyla olumlu etkilemektedir (Karluk, 1999: 25). DYSY'nın olumlu katkısı yabancı yatırımcıların ihracat imkanlarının fazla olmasıyla orantılıdır. Uluslararası piyasadaki etkinliği yüksek olan yabancı sermayenin, gittikleri ülkede imalat sektöründe yatırımlarını kullanarak, üretimi yapılan ürünlerin ihraç edilmesini sağlarlar. Bu durumda, ev sahibi ülkeye döviz kazandırıcı bir etkide bulunabilirler. Döviz girişi ödemeler bilançosu üzerindeki olumlu etkiyi devam ettirmektedir (Aklin, 1982: 29).

DYSY'nın ödemeler dengesi üzerinde yarattığı olumlu etkiyi devam ettirmek için, uzun vadede yatırımların döviz kazandırması gerekmektedir. DYSY'nın gittikleri ülkede ödemeler dengesine yaptıkları olumlu veya olumsuz etkiyi belirlemek için aşağıdaki formül kullanılabilir (Alpar, 1980:78–79):

$$\ddot{O} = A + B + C - (M + R + G + D)$$

\ddot{O} =ödemeler dengesi,

A=döviz olarak getirilen sermaye,

B= ihraç edilen üründen elde edilen döviz,

C= üretim sonucu ikame edilen ithalatı,

M= üretim süresince ithal edilen sermaye mallarını, hammadde ve ara malları,

R= kar transferi,

G=dış faktörlere yapılan ödemeler,

D= yatırımda ortaya çıkacak bir durma ya da çekilmeyi ifade etmektedir.

Formüllerden anlaşılacağı üzere, yabancı yatırımcı eğer yatırımını yalnızca ülke içi pazarlarına yapıyor ve fiziki girdilerde tamamıyla dış kaynaklara bağımlı, üretilen mal ve hizmetler sebebiyle de ithal ikamesi sağlamıyorsa, bu durumda DYSY ödemeler dengesine olumsuz etki yapacaktır. Fakat, uzun vadede yatırım, ithal ikamesi sağlar ayrıca ihracata yönelik üretim yapılırsa ödemeler dengesi bu durumda olumlu yönde etkilenir (Alpar, 1980: 82).

2.6.1.3. Milli Gelire Etkisi

GSMH; ülkede yerleşik ekonomik faktörlerin belirli bir yıl içerisinde kazandıkları tüm gelirleri kapsar. Kısacası, ülke yerleşiklerinin bir yılda ürettikleri tüm mal ve hizmetlerin değeridir (Çepni, 2015: 54). Yatırım yapılan ülkeye yabancı yatırım gelmesi durumunda, ek bir üretim gerçekleşmesi söz konusu olduğu için ülkenin milli hasılasına dahil edilmektedir.

DYSY'nın gittiği ülkenin milli hasılasına sağladığı net katkısı; hasılasından girdiler düşüldükten sonra bulunur. Yabancı yatırımcıların elde ettikleri net gelir üzerinden gittikleri ülkeye ödedikleri vergiler de ülkenin milli hasılasına katkı sağlamaktadır.

DYSY'nın milli hasıla üzerindeki diğer etkileri ise; yabancı yatırımcıların rekabeti, ülkede bulunan diğer firmaların verimliliğini arttırarak olumlu katkıda bulunabilir. Söz konusu katkı dışsal ekonomi etkisi olarak da isimlendirilen bir durumdur. Fakat bu durumun tersi olma

ihtimali de söz konusudur. Yani yerli firmalar yabancı firmalar karşısında rekabet edemez hale gelerek negatif dışsal ekonomi etkisi yaratabilir (Uras, 1979: 62). Bu etki formüllerle gösterilebilir.

DYSY'nın ülke ekonomisine katkısı aşağıdaki gibi formüle edilir;

$$2. \text{ Katkı} = H - G = (A + B + C) - D + E$$

H=Hâsıla,

G=Girdi,

A=işçi, sermaye ve araziye yapılan faktör ödemeleri,

B=Teşebbüs faktör geliri,

C=Ev sahibi ülkeye ödenen vergi,

D=Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyeti,

E=Net dışsal ekonomileri (Dışsal ekonomiler–Dışsal eksi ekonomiler) göstermektedir.

Yabancı sermaye, gittikleri ülkede birtakım maliyetlere katlanmaktadır. Bu maliyetlere bakıldığında; dış üretim faktörleri için yapılan ödemeler, yurt dışındaki personel ücretleri, yönetim ücretleri, lisanslar, faiz ve karlar gibi yurt dışına yapılan transferlerdir (Uras, 1979: 63).

2.6.1.4. Teknoloji Üzerine Etkisi

Teknoloji; “bir mal ve hizmetin üretimine ilişkin yetenek, öğrenim, bilgi, deneyim, gelişim ve yöntem olarak tanımlanabilir. Geniş anlamda tanımlanacak olursa; malların veya hizmetlerin fizibilitesi döneminden başlayarak, üretimin planlamasından, dağıtımına kadar, tüm katma değer yaratma ve üretim süreci içerisinde teknik, taktik, stratejik ve yönetsel yöntemlerin, analizlerin ve bilgilerin tümüdür.” (Ünsal, 2007: 191).

Teknoloji, uluslararası rekabet üstünlüğünü belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Çok uluslu şirketler, araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine çok büyük fonlar ayırarak kendi teknolojilerini üretirler. Gelişmekte olan ülkeler, yeterli ölçüde fiziki ve beşeri sermayeye sahip olmadıkları için var olan ve denenmiş teknolojileri gelişmiş ülkelere transfer etmek zorundadırlar. DYSY, teknoloji transferi için en önemli yöntemlerden biridir. Çok uluslu şirketler, gittikleri ülkeye genellikle üretim teknolojilerini de birlikte götürürler (Seyidoğlu, 2003: 785).

DYSY, teknoloji transferi sayesinde, gelişmekte olan ülkeler için endüstri içi bilgi yayımlarıyla transferin en önemli ve ucuz yöntemini sağlamaktadır. Bununla birlikte, yabancı

sermaye lisans anlaşmaları ve patentlerle birlikte teknoloji transferi sağlamaktadır. Teknoloji transferi yöntemlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2005: 48-49);

- Bilgilendirici Bilginin Transferi

Bu transfer yönteminde; ürünün ne şekilde üretildiğinden ziyade ürünün nasıl kullanılacağı üzerinde durulur. Yani, ürün hakkında mesleki teknik bilgiler, konferanslar, eğitim programları ve kurslar gibi geniş bir alanı kapsamaktadır.

- Ürünlerin Transferi

Bu yöntem; teknolojinin direkt olarak kendisinin transferi olarak da söylenebilir. Bir malın, nihai veya yarı nihai bir malın başka bir ülkeye transfer edilmesiyle ortaya çıkan bir yöntemdir. Burada da yine bir ürünün nasıl üretildiği bilgisi değil, ürün teknolojisinin örtülü bir şekilde içselleştirilerek biçimlendirilmesi söz konusudur. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelere yapılan mal ihracatında öğrenme yoluyla transfer de bu yöntemde dahil edilebilir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, ticaretin bilgi yayılımında direk olarak etkili olduğu desteklenmekte ve gelişmekte olan ülkeler için, gelişmiş ülkelere ticaretin teknoloji açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Bu sonucun çıkmasında etkili olan bir durumda gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere göre kendi aralarında teknolojik bilgi transferi yapmalarıdır.

- Üretim Metodunun Transferi

Bu yöntemde ise; bir ürünün üretimi, üretim sürecinin uygulanması veya hizmetin yapılması, üretim metodunun transferi olarak açıklanmaktadır. Bu transferde, DYSY'nın gittikleri ülkede yeni bir tesis kurmasının yanında lisans anlaşmaları, ortak girişimler, anahtar teslim anlaşmaları ve kar paylaşım anlaşmaları yer almaktadır.

İleri teknoloji ürünlerinin üretimi, gelişmiş ve zengin ülkelerde yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yüksek teknolojiye ihtiyaçları vardır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin birçoğu yeni teknoloji üretmemekte ve satın alacak ekonomik güce ulaşamamaktadır. DYSY kanalıyla bu teknolojileri ülkelere çekme şansı elde edebilirler. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi dengeli ve hızlı büyümeyi sağlayabilmektir. DYSY gittikleri ülkeye teknoloji transferi yaparak bu sorunun çözümüne katkıda bulunmaktadır (Batmaz ve Özcan, 2001: 9).

2.6.1.5. Piyasa Rekabeti Etkisi

DYSY, gittikleri ülkenin piyasasını önemli ölçüde etkilemektedir. Yerli firmalara göre teknoloji açısından daha üstün olan yabancı firmaların ülke piyasasına girmesiyle, yerli firmaları piyasadan çekilmeye ya da yeni yatırımlar yaparak firmalarını daha üst bir seviyeye taşımaya zorlamaktadır. Yabancı yatırımlar, gittikleri ülkede daha düşük fiyatlarla daha kaliteli ürünler üretebilmekte ve ürün çeşitliliğini arttırarak, ülkenin piyasa performansını arttırmaktadır. Buna bağlı olarak piyasa rekabeti oluşturacağı için, diğer firmalar da üretim performanslarını arttıracaktır.

DYSY'nın ulusal rekabet açısından öneminden biri de uluslararası mal ticaretine yapılan miktar kısıtlamalarıdır. Çünkü miktar kısıtlamaları, ulusal tekelin ve oligopolistik bir piyasa yapısının oluşmasına sebep olmaktadır. DYSY aracılığıyla mal ticaretinde liberalizasyonun sağlanması ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasıyla piyasada bulunan firma sayısı artacak ve rekabetçi bir piyasa yapısı oluşacaktır (Kırankabeş, 2006: 294).

Bununla beraber yabancı yatırımın üretim dalı yurt içinde daha önceden tekel konumunda ise, çok uluslu şirketlerin sahip oldukları ölçek ekonomileri ile yabancı firmalar, yurt içinde bulunan tekelin ortadan kaldırılmasına olanak sağlayabilirler. Bu sayede, DYSY piyasalarda rekabeti arttırarak ev sahibi ülke ekonomisine hareketlilik kazandırmış olur (Aktan ve Vural, 2006: 76-77).

2.6.1.6. Ücretler Üzerine Etkisi

DYSY, işgücüne ödenen ücretlerde değişiklikler meydana getirmektedir. Bununla birlikte, DYSY işgücünün niteliğini etkileyerek de ücretleri değiştirebilmektedir.

Yabancı yatırımcı, gittikleri ülkede yaptıkları faaliyetlerle yerli şirketlerdeki ücretleri de etkileyebilmektedir. Bu durum, DYSY'nın iki farklı boyutu olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki; ücretlerin DYSY'nı ülkeye çekmek için kullanılması, ikincisi ise yabancı şirketlerin yerli şirketler üzerindeki yayılım etkisidir. Ev sahibi ülke, daha fazla DYSY'nı çekebilmek için ve var olan yabancı şirketleri ülkede tutabilmek amacıyla işgücü maliyetlerini düşürme çabasına girebilmektedir. Genellikle, yabancı şirketlerin gittikleri ülkelerde aynı sektörde bulunan yerli şirketlere nazaran daha fazla ücret ödedikleri görülmektedir. Yabancı şirketler piyasadaki kalifiyeli işgücünü istihdam edebilmek için daha yüksek ücret ödemeyi tercih ederler. Ayrıca, gittikleri ülke insanları tarafından daha ılımlı karşılanmak ve işten ayrılmalarla teknolojilerinin yerli şirketlere geçmesini engellemek için daha yüksek ücret ödemeyi kabul edebilirler (Sağlam ve Yıldırım, 2014: 193-194).

2.6.2. Olumsuz İktisadi Etkileri

DYSY'nın olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de vardır: Ev sahibi ülkelerin, yabancı sermayeyi çekebilmek için uyguladıkları ekonomi politikaları, makroekonomik politikaları ve sosyo-kültürel yapıları ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için, DYSY'nın etkileri de farklılık gösterebilir. Yabancı yatırımlar, gittikleri ülkenin ekonomik kalkınmasına ilk zamanlar yeni üretim faktörleri getirerek olumlu katkıda bulunurlar. Fakat, ülke geliştikçe yabancı yatırım giden ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyebilir. Bunun nedeni, ev sahibi ülkenin yerel teşebbüslerine engel olması ve yerli üretim faktörlerini kullanmaması ihtimalidir. Ayrıca, ev sahibi ülkenin teknolojiyi kendi ülke koşullarına uyarlayamaması ve verimliliğin düşük olması nedeniyle, yabancı şirketler kadar başarılı olamamaktadır (Batmaz ve Tunca, 2005: 50-66).

DYSY'nın gittikleri ülkeye olumsuz etkileri şu başlıklar altında açıklanabilir; istihdam etkisi, ödemeler dengesine etkisi, çevreye olan etkisi, rekabet gücü etkisi, vergi politikaları etkisidir.

2.6.2.1. İstihdam Etkisi

DYSY, istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratırken olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeye yapılan yatırımlarda, ileri teknoloji kullanımı, emek yoğun sektörlerde istihdam bakımından olumsuz etki yaratabilir. Yani, ev sahibi ülkeye girecek yüksek teknolojiye yabancı yatırım emek tasarrufu sağladığında istihdamı azaltıcı bir etki yaratacaktır. Bu nedenle, yabancı yatırımın istihdam üzerinde olumlu etki yaratması için, öncelikle kurulacak olan işletmelerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması gerekmektedir (Cömert, 2000: 13-18).

DYSY, ev sahibi ülkede yatırım yapma şekline göre de istihdamda olumsuz bir etki yaratabilir. Eğer, DYSY birleşme ve satın alma şeklinde gerçekleşirse, istihdamda beklenen düzeyde etki olmayacak ve/veya olumsuz bir etki söz konusu olacaktır. Hatta, birleşme ve satın alma şeklinde yapılan yatırımlarda bir altyapı değişikliği olmadığı durumda iş kaybı bile söz konusu olabilir (Candemir, 2009: 666). Yabancı sermaye birleştiği firmaya yönetim bilgisini ve teknolojik altyapısını götürebilir. Bu durumda, işçilerin kalifiyeli olmaması ve emek yoğun üretime duyulan ihtiyacın azalması da istihdam düzeyinde azalmaya yol açabilmektedir.

2.6.2.2. Ödemeler Dengesine Etkisi

DYSY'nın istihdam gibi, ödemeler bilançosu üzerinde de hem olumlu hem olumsuz etkisi bulunmaktadır. Ev sahibi ülkeye ilk başta sermaye girişi sağlayarak olumlu etkilerken,

üretimde kullanılan girdiler, kar transferleri ve lisans gibi faktör ödemeleri, ödemeler dengesinde olumsuz etki yaratacaktır. Olumsuz etkileyecek bir başka husus; şirket tasfiye kararı verdiği ya da ortaklık payını yerli sermayeye devrettiğinde önemli bir sermaye transferi gerçekleşeceği için ödemeler dengesinde bozulmalar olacaktır (Karluk, 1999: 116). Yabancı şirketlerin yatırım ve ara malı ithalatı, kar transferleri ve lisans anlaşmaları gibi olumsuz etkilerini, üretim kapasitesini artırmak ve ihracattaki artışla bertaraf etmek mümkündür (Akdiş, 1998: 61-90). Eğer yabancı sermaye şirketi yatırımdan elde ettiği karları ev sahibi ülkede kullanmayıp şirketin bağlı olduğu ülkedeki ana şirkete transfer ederse, ödemeler bilançosu yine olumsuz etkilenecektir.

DYSY, kısa dönemde ödemeler dengesi üzerinde açığa neden olabilmektedir. Çünkü, üretim faktörleri ev sahibi ülkede yeterince hareketli olmayabilir. Yabancı sermayeli şirketler, ihtiyaç duydukları döviz harcamalarını finanse edebilmek amacıyla iç piyasadaki üretimden, ihracat üretimine ya da ithal ikamesine hemen geçiş yapamaz. Yabancı şirketlerin faaliyetleri nedeniyle mal ve hizmet ithalatında net bir artış ortaya çıkabilir. Bu durum ödemeler dengesinde devam eden bir açık yaratılmasına neden olur (Karluk, 1983: 210-214).

2.6.2.3. Rekabet Gücü Etkisi

DYSY, rekabet yoluyla gittikleri ülkede olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Yabancı sermayeli şirket gittikleri ülkenin pazarına hâkim olarak, yerli şirket üzerindeki rekabet baskısını artırır ve yerli şirketlerin piyasadan uzaklaşmasına neden olurlar. Diğer yandan, DYSY uluslararası düzeyde sahip olduğu rekabet gücüyle fiyatlarda düşüşe giderek yerli şirketleri piyasadan çekilmeye zorlayabilirler. Yerli şirketlerin yabancı sermayeli şirketlerle rekabet edebilme imkânı olmazsa bu durum daha da ciddi bir ekonomik soruna dönüşebilir. Bu durumda, DYSY ülke ekonomisine hükmedecek konuma gelerek piyasada bir monopol gücü elde edecektir (Danakol vd., 2013:7-8).

Yabancı sermayeli şirketin rekabet gücü ile yerli firmanın rekabet gücü arasında yüksek oranda bir fark bulunuyorsa ve ithalattan kaynaklanan yetersiz bir rekabet söz konusu ise yabancı sermayeli şirket piyasada hakim bir duruma gelebilir. Bu durum, piyasa etkinliğini bozabilir ve yabancı sermayeli şirketler yüksek karlar elde ederken, ülke ekonomisinin büyümesine olumsuz bir etki yaratabilir (Çetinbaş, 2001: 4).

2.6.2.4. Çevreye Olan Etkisi

Daha evvel de bahsedildiği üzere; gelişmekte olan ve sermaye yetersizliği çeken ülkeler, DYSY'nı çekmek için esnek ekonomi politikaları uyguluyorlar. Söz konusu politikalar ülkenin sermaye hacmini artırırken, farklı sorunlara da yol açabilmektedir.

DYSY'nı ülkesine çekerek, ekonomik büyüme ve kalkınmayı artırma hedefi taşıyan gelişmekte olan ülkeler, çevre politikalarında esnek davranabilmektedir. Bunun sonucunda, yabancı sermayeli şirketler doğayı çok fazla kirleten sanayi (kimya sanayi gibi) yatırımlarını, gelişmekte olan ülkelere yönlendirmekte ve bu ülkeler çevreyi kirleten sanayi sektörlerinin sığınağı olmaktadır (Ersoy ve Yılmaz, 2009: 1445).

DYSY'nın ev sahibi ülkede çevreye olan olumsuz etkileri “kirlilik sığınağı hipotezi” ile açıklanmıştır. Bu görüşe göre; yabancı sermayeli şirketlerin gelişmekte olan ülkeleri tercih etmelerinde ucuz işgücü ve ucuz hammadde olanaklarının yanında, esnek çevre politikaları da önemli bir etken olmaktadır (Yıldırım vd., 2017: 100).

“Kirlilik sığınağı hipotezi”, DYSY ile karbon emisyonu arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipotez, DYSY oranı arttıkça hem ülkeler arasındaki etkileşimin hem de karbon salınımının artacağını ileri sürmektedir. Yatırım çekmeye çalışan ülkeler daha düşük maliyetle üretimini artırmak istedikleri için çevresel standartlardan ve vergilerden feragat edebilmektedirler (Zeren, 2015: 6443).

Gelişmiş ülkelerde uygulanan katı çevre politikaları nedeniyle, gelişmiş ülkelerde üretim faaliyetinde bulunan çok uluslu şirketler yatırımlarını başka ülkelere yönlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan çevre politikaları, söz konusu şirketlerin ticari rekabetini azaltmakta ve üretim maliyetlerini artırmaktadır. Bundan dolayı, kirlilik yaratan sektörler, gelişmiş ülkelerde bulunan yatırımlarını gelişmekte olan ülkelere aktarmaktadır. Bununla birlikte, yabancı yatırımların çevre dostu teknolojisi kullanarak, gelişmekte olan ülkelere çevre kirliliğini azalttığını iddia eden görüşler de bulunmaktadır (Yıldırım vd., 2017: 100).

2.6.2.5. Vergi Politikalarının Etkisi

Ülkeler, uyguladıkları vergi teşvik politikalarıyla, yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekmekte ve ekonomik büyümelerini bu sayede hızlandırmaktadırlar. Ülkelerin izledikleri teşvik politikaları daha fazla DYSY çekerken, ülkelerin özel vergi teşvik politikaları uygulamalarıyla, aralarında rekabet ortamı oluşmaktadır. Ülkeler arasında oluşan rekabet ise DYSY'nın maliyetinin düşmesine neden olarak bir avantaj yaratmaktadır. Çünkü, ülkelerin uygulamış oldukları vergi politikaları belli bir düzeye kadar olumlu etki yaratabilir. Her ülkenin

sindirebileceği belli bir yabancı yatırım düzeyi vardır. Bu düzey aşılrırsa, yabancı yatırımcıların ve gittikleri ülkenin elde edecekleri avantajların çoğu ortadan kalkabilir. Örneğin, emek piyasasında emek talebi ve arzı dengede iken, gelecek olan yabancı yatırımcılar kendi emek maliyetlerinin yükselmesine neden olacaktır. Aynı zamanda, mevcut yatırımcıların maliyetleri de yükselebilecektir. Bu kapsamda, gerçekleşen üretim daha maliyetli olacağından, yatırımcıların elde edecekleri kar azalarak, ülkenin ve yatırımcıların uluslararası piyasada rekabet gücünün azalmasına yol açacaktır (Koç ve Sarısoy, 2010: 135).

DYSY, ev sahibi ülkede elde ettikleri karları transfer fiyatlandırması yöntemiyle ana merkezde bulunan şirketlerine aktarmaktadırlar. Bu yöntemle ödeyecekleri vergi miktarını azaltırlar. Yabancı sermayeli şirketler, çoğunlukla bağlı şirket organizasyonundan ve dikey entegrasyondan yararlanmaktadır. Bütün üretim aşaması bağlı şirketler arasında olmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler bu organizasyon ile başka ülkelerde bulunan şirketlerine farklı fiyat uygulamakta ve gümrük vergisinin yüksek oranlarda uygulandığı ülkelerdeki bağlı olan şirketlerine daha düşük fiyatlarla ürün satışı yaparak, gümrük vergisine daha düşük ödemeler gerçekleştirirler (Akalin, 2002: 76).

3. ÇİN EKONOMİSİ

Bu bölümde, antik çağdan günümüze kadar Çin hakkında temel nitelikteki bazı bilgiler sunulduktan sonra, bazı ekonomik verilere bakmak suretiyle, Çin'in genel ekonomik durumu hakkında tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

3.1. Çin hakkında Genel Bilgiler

Çin antik imparatorluklardan günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan en eski medeniyete sahip bir ülkedir. Günümüzde sosyalist piyasa ekonomisine dayalı olarak yönetilse de birçok değişim ve yönetim evresi geçirmiştir. Çin, imparatorlukların ve birçok uygarlığın merkezi olmuş ve bu özelliği nedeniyle, bugün antik ve modern kültürün birlikte görülebildiği özel bir ülke konumundadır (Smits, 2014: 6).

Çin tarihi, yazılı kaynaklarda 4000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Çin'in ilk kuruluş yeri Sarı Irmak Havzası olarak bilinmektedir. Eski bir tarihi olduğu için birçok değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Xia Hanedanlığı, Çin'in ilk hanedanlarından olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Tahmini olarak M.Ö.2100-1600 döneminde hüküm sürmüştür (Keay, 2008: 30).

Xia Hanedanlığı'nın arkasından Shang Hanedanlığı (M.Ö. 1600-1100) kurulmuştur. Çin'de yazının ortaya çıktığı dönem bu hanedanlık dönemidir. Bu dönemde, yazı etkin bir şekilde kullanıldığı için teknik alanda bazı gelişmeler yaşanmıştır. Shang Hanedanlığı ile ilgili bulunan bulguların Çin kültürünü tam olarak yansıtmadığı görülmüş ve bu hanedanlıklara Çin kültürü öncesi denilmiştir. Esas olarak, Çin tarihi başlangıcının Chou Hanedanlığının (M.Ö.1050- 247) başa geçmesi olarak kabul edilmektedir. Shang Hanedanlığı döneminde küçük bir devlet olarak kurulan Chou sülalesi derebeyliklerin hanedanlığa karşı ayaklanmasında Shang hanedanlığını savaşta mağlup ederek başa geçmişlerdir. Bu dönemlerde sık sık derebeyliklerle savaşlar yaşanmış ve bu durum, Chou Hanedanlığının gücünü zamanla azaltmıştır. Chou Hanedanlığının son hükümdarı tahttan feragat etmiş ve yerini Ch'in sülalesi (M.Ö.256-221) hanedanlığı başlamıştır. Bu hanedanlık döneminde sık sık savaşlar yaşanmış ve derebeylik yönetimlerine son verilerek merkezi bir devletleşme adımı atılmıştır. Ch'in Hanedanlığının imparatoru seyahatleri esnasında hastalanmış ve bu nedenle ölmüştür (M.Ö.210). İmparatorun ölümü sonrasında önce çocukları arasında taht savaşı çıkmış; arkasından toprak zenginlerinin ayaklanması olmuştur. Savaşlar sonunda Han sülalesi (M.Ö.206-M.S.220) yönetimde başa geçmiştir. Bu imparatorluk yaklaşık olarak 400 yıl hüküm sürmüştür. Han imparatorluğu döneminde önemli çalışmalar yapılarak, karayolları ve sulama kanalları projeleri inşa edilmiş bu sayede topraklar birleştirilmiştir. Ayrıca, işgalcileri

durdurmak amacıyla, duvarlar (Çin Seddi) inşa edilmiştir. Köylüler bu projelerde çalışmaya zorlanmış, ağır işlerde çalıştırılan birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Bu durum, köylülerde hanedanlığa karşı öfke yaratmıştır. Han imparatorluğu güçlü merkezi bir yönetim kontrolü sağlamaya çalışmıştır (Eberhard ,1987: 30-67).

Çinliler, kendilerine Han hanedanlığından bu yana kendilerini han ulusu olarak tanımlamaktadırlar. Çin nüfusunun büyük çoğunluğunu Han hanedanlığından gelen insanlar oluşturmaktadır. Han hanedanlığı döneminde Çinliler, dönemlerinin en yüksek kültür ve ekonomik gücü haline gelmişlerdir. Bu yüzden, Çin’de Han hanedanlığının kültürel etkisi günümüze kadar gelmiştir (Karlova, 2011: 9).

Çin (M.S.220-1280) yılları arasında iki kez bölünme yaşamış ilk bölünmede kuzeyde büyük bir devlet, güneyde ve güney-batıda ise iki ayrı devlet kurulmuş, ikinci bölünme devrinde ise Çin beş sülaleye bölünmüştür. Sık sık parçalanmalar, savaşlar ve istilalar yaşanmış siyasi birlik sağlanamamıştır. Bu yıllarda, Çin ekonomisi mera hayvancılığı ve tarımda ilerlemeler yaşamış, aynı zamanda denizcilik alanında da gelişmiştir. (1368-1644) yıllarında Ming Devri başlamış, bu devirde yabancı düşmanlığı ortaya çıkmıştır. Yabancı kavimler ülke dışına atılmaya başlanmış ve ilk defa milliyetçiliğin yaşandığı bir devir olmuştur. Ayrıca, bu devirde hukuk kuralları sıkı uygulanmaya çalışılmış, vergi kanunlarında düzenlemeler yapılarak ödemelere sıkı kurallar getirilmiştir (Eberhard, 1987: 269-273).

Çin’in kuzeydoğusunda yaşamış olan Mançu sülalesi, Ming Hanedanlığını yıkarak Qing (Çing) Hanedanlığını (1644-1911) kurmuşlardır. Çing Hanedanlığı döneminde, ülke ekonomisinin %85’i tarıma dayalı olmuştur. 18.yüzyıllarda Çin’de nüfus artışı yaşanmış ve ekili tarım alanları yetersiz gelmeye başlamıştır. Hanedanlık ekilebilir arazileri küçük toprak sahiplerine satmış ancak, yapılan uygulamalar ekonominin kötüye gitmesine engel olamamıştır (Karlova, 2011: 21-26).

Çing Hanedanlığı döneminde batı ile ilişkiler kapalı durumdan açık hale gelmiş; ancak, bu durum olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Qing Hanedanlığı döneminde ticaret yapan Avrupalı tüccarlar, Çin’den aldıkları ürünleri Batıya satmışlar ve bu sayede yüksek gelirler elde etmişlerdir. İngilizler, afyon ve Hint pamuğunu, ipek ve çayla değiştirmiştir. Afyon uyuşturucu etkisi çok eski zamanlardan bilinmekte; ancak, Çin’de tıp biliminde yoğun kullanılan bir bitki türü olmuştur. Çin’de ticaretin artmasıyla ülkeye giren afyon miktarında çok fazla artış olmuş ve afyon bağımlısı olarak ortalama her gün bir insan ölmeye başlamıştır (Okur, 2010: 266). Bu çerçevede, afyon ticaretine imparator tarafından sınırlamalar getirilmiştir. Fakat, bu sınırlama işe yaramamış ülkeye içeriden de alınan yardımlarla gizli olarak sokulmaya devam edilmiştir.

Yapılan afyon ticareti İngiliz ekonomisini güçlendirmiş, İmparator yaşanan durumlara engel olamadığı için afyon ticaretini tamamen yasaklama kararı almıştır. Çin imparatoru kanton bölgesine donanma göndererek ticareti kontrol altına almaya çalışmış, afyon ticareti azalan İngilizler bu durumdan rahatsız olarak 1839 tarihinde Çin'e savaş açmıştır. Çin İngilizlere karşı olan bu savaşta mağlup olmuştur (Karlova, 2011: 32-40).

Çin'in batı emperyalizmi ile tanışması ve Çin'in modern tarihinin başlangıcı olarak "Afyon Savaşı" (1839) kabul edilmiştir. Başlangıç olarak bu tarih kabul edilmekte; ancak, Çin'in İngiltere'ye karşı olan bu savaşı kaybetmesiyle reform hareketleri başlatılmış ve Çin büyük ölçüde batı etkisinde kalarak değişimler yaşamıştır. Çin, savaşı kaybetmesinin ardından batı teknik ve teknolojisini öğrenme çabasına girmiş bu yüzden batı düşünce sistemi de yavaş yavaş Çin kültürüne girmeye başlamıştır (Karlova, 2011: 46- 68).

Çin, İngiltere'ye karşı savaşı kaybettikten sonra anlaşmalar yapılmış ve Çin büyük tazminat ödemeye mecbur bırakılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Çin, deniz ticaretinde yapabildikleri kadar İngilizlere sorun çıkarmış, kaçakçılık yaptıklarından şüphelendikleri bir İngiliz gemisinin mürettebatını da esir etmişlerdir. İngilizler gemilerine el konulmasından sonra ikinci kez Çin'e savaş açmışlar; ancak, bu kez İngilizlerin yanında yer alarak savaşa Fransızlar da katılmıştır. Böylece Fransızların da katıldığı "Lorcha Harbi (1857)" başlamıştır. Çin, Lorcha Harbi'yle büyük bir darbe alarak dış ticaretinde gücü oldukça zayıflamıştır. Savaş sonrası İngilizlerle yeniden anlaşmalar düzenlenmiştir. Söz konusu anlaşmaya göre; İngilizler Çin'de toprak satın alabilecek, İngilizler kendi mahkemelerinde yargılanıp Çin mahkemeleri tanınmayacak ve misyonerlik faaliyetleri yürütebileceklerdi. Çin aldığı bu darbelerle uğraşırken içeride de isyanlar yaşanmıştır. Avrupalılar, bu isyanlarda Çing Hanedanlığını desteklemiş ve isyanların bastırılmasına yardımcı olmuştur (Eberhard, 1987: 322-325).

Avrupalı devletlerin Çin'i desteklemesinin ardından, dış siyasette birlikte hareket etmişler ve Çin'i desteklemişlerdir. Afyon savaşlarının yaşanmasının ardından İngiltere, Fransa'yla birlikte Çin'i dışa açabilmiş, Ortadoğu'da oluşabilecek Rus tehdidine karşılık Osmanlı imparatorluğunu desteklediği gibi, yine Rusya'ya karşı Çin'e destek vermiştir. Bu destek Çin-Japonya savaşına kadar devam etmiştir (Akçıl, 2008: 3).

19. yüzyılda Japonya, doğuda yükselişe geçerek dünya siyasetinde etkin bir rol oynamıştır. Çinlilerin aksine Japonya batılılaşma reformlarına ayak uydurabilmiş ve liberalizm hareketlerinden etkilenmiştir. Hızlı bir şekilde güçlenmeye başlayan Japonya askeri olarak büyürken, kısıtlı yeraltı kaynaklarının farkına vararak gözlerini çevre ülkelere yönlendirmiştir. Batılılar tarafından sömürülen Çin, Japonların işgal etmesi için cazip bir ülke durumunda

olmuştur. Japonya Çin'e çıkartma yapabilmek için bahaneler aramaya başlamıştır. Öncelikle Tayvan yarımadasında bir geminin batması ve bu gemide dört Japon'un hayatını kaybetmesi üzerine, Japonya Çin'i suçlamış ve Tayvan'a çıkartma yapmıştır. İngilizlerin arabuluculuğu ile bu durum kısa sürmüştür ancak, Çin-Japon ilişkilerini germiştir. Japonya gözünü Kore'ye dikmeye başlamış ve o dönemde dışarıda Çin'e bağlı, iç ilişkilerinde ise bağımsız olan Kore üzerinden Japonya, Çin'le savaşa girmiştir. Savaşta Çin'i mağlup eden Japonya, ABD'nin arabuluculuk etmesiyle anlaşmaya oturmuş, daha önce Batı devletlerinin yaptıklarından çok daha ağır anlaşmaları onaylamıştır. İyice zayıflayan Çin'de 19.Yüzyılın sonlarında reform hareketleri başlamıştır (Karlova, 2011: 60-64). Japonya'ya karşı alınan yenilgiden sonra imparatorluğa karşı tepkiler doğmaya başlamıştır. Çin'de yapılması istenen reformlarda aydın fikirler ön plana çıkmaya başlamıştır. Reformcular yazdıkları yazılarla fikirlerini yayarak halktan destek bulmaya çalışmışlardır. Reformcuların istekleri arasında; Çin'in makineleşmesinin önünün açılması, askeri düzenin yeniden modernize edilmesi ve fen bilimleri, matematik vb. bilimleri de içine alan modern eğitim sistemi gibi taleplerde bulunmuşlardır. Bu reformlar, Çin'in ilk demokrasi hareketleri olmuştur. Reform hareketi başarısız olmuştur (Eberhard, 1987:310).

1898-1900 yılları arasında Çin'de yeni bir reform hareketi ortaya çıkmış ve dünyada "Boksör Ayaklanması" olarak kayıtlara geçmiştir. Boksör ayaklanması olarak anılma nedeni, saldırı organize edenlerin genelde atletik yapıda olmaları ve Çin dövüş sanatlarında gelişmiş olmalarıdır. Köylü ayaklanması olarak ortaya çıkmış olan bu reform hareketine öncülük edenlerde, son yıllarda birikmiş yabancı öfkesi belirmiş ve ülkedeki yabancılara saldırıları artırmışlardır. Çing İmparatorluğu bu saldırıları ve isyanı bastıramamıştır. Bu ayaklanma Batılıları da endişelendirmiş ve ortak ittifaklar kurarak batılı güçlerin desteğiyle isyan bastırılmıştır (Eberhard, 1987: 331-332).

Çin'de aydınlanma hareketleri ne kadar bastırılrsa da kendine destek bulmaya ve tekrar artmaya devam etmiştir. Aydınlar devrim hareketi yapmak için iç kesimlere yayılarak faaliyetler yürütmeye başlamışlardır. Devrimciler sadece ülke içinde değil ülke dışında da büyük destek bulmuşlar ve demokrasi düşüncesi yayılarak başarılı olmaya başlamıştır. Çin uzun yıllar sürecektir bir iç savaş yaşamaya başlamıştır. Ayrıca, Rusya üzerinde yayılan komünizm düşüncesi de Çin'de kendine önemli bir taraftar bulmuştur. 1911 Ekim ayında devrimciler hanedanlığı devirerek "Çin Cumhuriyeti Hubei Askeri Hükümeti"ni kurarak Çin'de cumhuriyetin doğuşunu da ilan etmişlerdir. Bu durum ülkede imparatorluk devrinin de sonu olmuştur (Karlova, 2011: 167-168).

1911 Devriminin başlangıcı, komünist grupların hükümeti demiryolu inşaatının haklarını satması nedeniyle protesto etmesi olarak kabul edilir. Küçük bir grupla başlayan bu protesto hareketi ülke çapında yayılarak çok geniş kitlelere ulaşmıştır. Başarıya ulaşan 1911 Ekim devrimi yönetiminde sadece belirli bir grubun söz hakkı olmasıyla, halk devrimi olamamış ve asıl istenen sonuç elde edilememiştir. Komünist bir ayaklanma olarak çıkmasına rağmen, Çin Milliyetçi Partisi'nin yükselmesini sağlamıştır. Bu dönemde, ülke yönetiminde imparatorluktan Cumhuriyet yönetimine geçilerek ülkede önemli gelişmeler olurken, ekonomide büyük bir değişimden söz etmek mümkün olmamıştır. Çin'in bu dönemde öncü sektörü tarımdır. Tarım sektörünün milli hasılaya katkısı yüksektir. Bununla birlikte, Çin'de ekilebilir arazilerin az oluşu ve yeni teknoloji imkanlarına sahip olmamaları nedeniyle ekonomik bir başarı gösterememişlerdir. Bu dönemde, bireyler arasındaki gelir farklılıkları da artmaya devam etmiştir. (Yalın ve Çetinbakış, 2019: 129).

Çin'de 1911 yılında gerçekleşen devrim hareketi, "Burjuva Devrimi" olarak adlandırılmıştır. Hanedanlık yönetimine son verilmiş; ancak, demokratik yönetim anlayışı tam uygulamaya konulamamıştır. 1949 yılına gelindiğinde köylü hareketi ortaya çıkmış ve Mao önderliğinde gerçekleşen devrim hareketi gerçekleşmiştir. Sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve ülkede sosyalist yönetim biçimi benimsenmiştir.

3.2. Çin Halk Cumhuriyeti Genel Ekonomi Tarihçesi

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kuruluşundan itibaren birçok ekonomik değişim süreci geçirmiştir. Sıkıntılı bir devrim sürecinin ardından, hızlı bir ekonomik büyümeyi hedefleyen Çin, sosyalist ve radikalist ekonomi düzeninde kademeli olarak ekonomik reformlar uygulamış ve sosyalist piyasa ekonomisine geçiş süreciyle devam etmiştir (Naughton, 2007: 61).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, 1949 yılından başlayarak 1978 yılına kadar devletin aşırı müdahalesiyle geçen planlı ekonomi modeli uygulanmıştır. 1978 yılına gelindiğinde, ekonomik reformlarla birlikte, sosyalist piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Söz konusu bu süreçler; 1949 yılı sonrası ekonomi ve 1978 yılı sonrası ekonomi dönemi olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

3.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti 1949 Yılı ve Sonrası Dönem

Çin Halk Cumhuriyeti, 1949 yılında kurulmuş ve Mao Zedong'un liderliğinde, Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından tek partili sistemle yönetilmeye başlanmıştır. Çin, 1950'li

yıllarda Sovyet Birliği'nin etkisinde kalarak, merkezileştirilmiş ve planlanmış sosyalist ekonomi modelini izlemiştir. Çin, bu yıllarda içe dönük ve kapalı ekonomi modeli uygulandığından dünya ticaretinden uzak kalmıştır (Dillon, 2016: 13).

1949 yılında feodal yönetim sisteminin yıkılmasıyla, komünist yönetime geçmiş olan Çin, yaşanan rejim değişikliği ve Kore savaşından kaynaklanan yüksek enflasyon oranlarına maruz kalmıştır. Rejim değişikliğinden sonraki ilk birkaç yılda ekonomide uygulanan sıkı para politikası ve sıkı bütçe politikalarıyla Çin hükümeti, enflasyonu kontrol altına almayı başarmış ve 1952 yılı itibariyle sanayi ve tarım sektöründe yükselmeler olduğu görülmüştür. Çin hükümeti, 1953 yılında 1957 yılına kadar sürecek olan, Beş Yıllık Kalkınma Planını yürürlüğe koymuştur. Kalkınma planı hazırlanırken ve uygulama aşamasında, Sovyetler Birliği'nden eğitim ve teknik alanda yardımlar alınmıştır. Bu planın büyük çoğunluğu ağır sanayiye dayalı projelerin inşasından oluşmaktadır. Bu kapsamda, sanayi sektörüne ağırlık verilerek hızlı bir ekonomik büyüme hedeflenmiştir (Naughton, 2007: 65). İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomide olumlu etkiler yaratarak başarılı olmuştur. Ekonomik büyüme ve ihracatta artışlar yaşanmış, enflasyon oranları aşağı seviyelere çekilmiştir. 1956 yılı itibariyle devlet ekonomideki kontrolü eline almış, birçok özel fabrika ve işyerleri kamulaştırılmış ve kooperatiflere dönüştürülmüştür (Naughton, 2007: 65-67).

1958 yılında Çin'de ikinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe konularak “Büyük Atılım Hareketi” veya “İleriye Doğru Büyük Hamle” olarak adlandırılan proje uygulamasına geçilmiştir. Çin, bu dönemde hızlı bir sıçrama yaparak komün ekonomi sistemini daha etkili bir şekilde uygulamaya başlamıştır (Jones ve Poleman, 1962: 5-6). Devlet, özel tarım üretimini yasaklamış ve kamulaştırdığı tarım topraklarına köylüleri göndererek tarım faaliyeti yapmaya zorlamıştır. Aynı zamanda Çin, sanayi sektöründe büyüme politikasına devam etmiş, kırsal kesimlere demir-çelik üretim tesisleri kurarak, kırsal endüstrileşme politikası uygulamıştır (Jones ve Poleman, 1962: 8). Ülkede bulunan bütün hurdalar çeliğe dönüştürülerek, çelik üretimi artırılmaya çalışılmıştır. Devlete ait olan çiftliklerde çalışan köylüler, bununla birlikte demir-çelik üretiminde de çalışmıştır. Demir-çelik üretiminde yoğunlaşan köylüler, 1958 yılında verimliliği çok olmasına karşın, tarım ürünlerini toplamayarak kurumaya bırakmıştır. 1959 yılında kuraklığın da etkisiyle tahıl üretimi önemli ölçüde azalmıştır. Büyük Atılım Hareketi projesinin uygulanması büyük bir felakete yol açmış, Çin'de önemli ölçü de bir gıda kıtlığı yaşanmıştır. Tarihe, “Büyük Çin Kıtlığı” olarak geçen bu durum yaklaşık olarak 16,5 milyon ile 30 milyon arası insanın ölümüne neden olmuştur. 1958 yılında Çin nüfusu yaklaşık 660 milyonken yani, nüfusun %5'ine yakını kıtlık nedeniyle ve açlık yüzünden hayatını

kaybetmiştir. Ölümünün dağılımına bakıldığında daha çok kırsal kesimlerde yaşandığı görülmüştür (Kung ve Lin, 2003: 51-53).

Yaşanılan büyük felaketin ardından Mao liderliğindeki Çin devrimine olan inanç azalmış, Çin Komünist Partisi içinde muhalefet kanadı yükselmeye başlamıştır. Mao, devrim hareketine karşı yükselen muhalefeti bastırmak ve sosyalist ekonomiye olan güveni perçinlemek amacıyla 1966 yılında “Kültür Devrimi” adıyla üçüncü kalkınma planını uygulayarak, ılımlı bir politika izlemiştir. Ancak, bu uygulama sosyal anlamda beklenenin aksine sonuçlar doğurmuştur. Ekonomide ilerleme sağlansa da, 1976 yılında Mao’nun ölümüyle son bulmuştur (Gündal, 2015: 57).

3.2.2. Çin’de 1978 Yılı ve Sonrası Dönem

1976 yılında Mao’nun ölümünden sonra ve 1978 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, “Reform ve Açılım” adını verdiği yeni bir dönemi başlatmıştır. Yine Mao’nun ölümünden sonra, Çin’de 1976 yılından 1978 yılına kadar devam eden siyasi karmaşa dönemi yaşanmıştır. Çin Komünist Partisi, siyasi karmaşada konumunu devam ettirmiş, yeni lider Deng Xiaoping olmuştur. Deng “Reform ve Açılım” politikasında, sosyalist ekonomiden vazgeçmeden, piyasa ekonomisiyle birleştirerek Sosyalist Piyasa Ekonomisini uygulamaya koymuştur (Gündal, 2015: 58).

3.2.2.1. 1978 Reform Dönemi

Deng’in 1978 de iktidara gelmesinin ardından, Parti Merkez Komitesi toplanarak Mao döneminde yapılan sınıf mücadelesinin tamamlandığını duyurulmuştur. Çin’de yeni bir dönem başlamış, serbest piyasa ve dışa açık ekonomi gibi birçok reform hayata geçirilmiştir. Çin Komünist Partisi’nin düzenlediği Onbirinci Ulusal Kongrede, kültür devriminin son bulunduğu ilan edilmiş ve yeni dönemde yapılacak çalışmaların Çin’i yüzyılın güçlü devleti haline getirip modern sosyalist yönetimin devam edeceği açıklanmıştır. Bu yeni dönemde sınıf mücadelesi düşüncesi geriye atılmış, bunun yerine modernleşme ve kalkınma ön plana çıkarılmıştır (Çalık, 2011: 193).

Deng’in iktidara geçmesiyle, Çin’de yeni bir piyasa reformu başlamıştır. Yeni reformlara ihtiyaç duyulmasının sebepleri şu şekilde açıklanabilir; Mao dönemindeki kültür devrimine halkın desteğinin azalması, uzun süre uygulanan planlı ekonominin kısıtları önleyememesi ve diğer uzak doğu ülkelerinin (Singapur, Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan)

uygulamakta oldukları piyasa ekonomisinden başarılı sonuçlar elde etmeleri gibi nedenlerdir (Saray ve Gökdemir, 2007: 662).

Çin’de gerçekleşen liberalleşmeyle birlikte uygulanan reformlar kademeli olarak ilerlemiştir. Çin’in reform hareketleri iki aşamalı olarak ele alınabilir. İlki 1978-1993 yılları arasında, ikincisi ise 1994 sonrası dönem olmuştur. Reformların ilk döneminde (1978-1993) kaynak dağılımında piyasanın rolü arttırılmış, merkezi planlama sistemi uygulanmış ve piyasa teşvikleri uygulanarak reformlar yapılmaya çalışılmıştır. 1994 yılı sonrasında ise daha çok piyasa sistemini destekleyen kuruluşlar kurulmuş, devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve yeniden yapılanması üzerinde durulmuş ve piyasa sisteminin oturtulması sağlanmıştır. 1978-1983 yılları Çin ekonomisi için reform çağının ilk başlangıç yılları olmuştur. Çin’in ekonomik reformlarının önemli gelişmelerinden birisi de; 1980 yılında Çin’in bazı bölgelerinde ekonomik alanların oluşturulması olmuştur. Oluşturulan özel ekonomik alanlar, Shenzhen, Shantou, Zhuhai ve Xiamen şehirleri olarak kararlaştırılmıştır. Bu ekonomik bölgelerin Çin ekonomisine yadsınamaz bir katkısı olmuştur. 980 yılında piyasa ekonomisine yönelik birçok düzenlemeler yapılmıştır. Piyasada ürün ve hizmetlerin fiyatlandırılmasında kontrol uygulanırken, diğer ürün ve hizmetlerin fiyatlandırılması serbest piyasaya göre belirlenmiştir. Reform öncesi dönemde dış ticaret devlet kontrolü altında yapılmıştır. 1978 yılı sonrasında dış ticarete de reformlar yapılmıştır. Bu reformlar; ticari işletmeler arasında rekabeti teşvik amaçlı monopolleşmeyi kırmak, kaynakların dağılımını piyasa aktörlerine bırakmak ve dış ticarete şirketlerin bağımsız olmasını sağlamaktır (Şimşek, 2006: 2-3).

1978 yılı sonrası reformlarda, ilk somut adım tarım reformu olarak atılmıştır. Mao döneminde uygulanan kolektif üretim yöntemi bırakılmaya başlanmıştır. Kolektif üretim yönetiminde, bireylerin fırsatçı davranması nedeniyle sıkıntılar doğmuştur. Bu üretim yönteminde, üretim ölçülüp değerlendirilmediği ve gelir dağılımında bireysel başarı gözetilmediği için üretimde etkinliği sağlamak zor olmuştur (Çalık, 2011: 194). 1978 yılından itibaren tarım reformu ile tarımsal üretimde verimliliğin arttırılması ve ihracatta birinci mallara önem verilmesi, bu dönemde ekonomik büyümenin temel gücü olmuştur. Tarımsal üretimde verimliliğin arttırılmasının iki önemli nedeni olmuştur. Bunlardan ilki “Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemi” ile birlikte aile üretimin bir parçası haline getirilmiştir. Üretim yapan çiftçiler, devletin kendilerinden istediği belirli miktar ürünü zorunlu olarak her yıl gönderirken, eğer hesaplanandan fazla üretimleri varsa, bunu piyasada belirlenen fiyattan satma hakkı verilmiştir. Yapılan bu uygulama ekonomik gelişmeyi hızlandıran bir unsur olmuştur. İkincisi ise devletin bazı ürünlerde önemli fiyat artışı yapması olmuştur. Bu döneme ilişkin verilerde

tarımda verimlilik artışı %78 oranında “Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemine” bağlanırken, %22 oranında fiyatların yükseltilmesinden kaynaklı olduğu hesaplanmıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 665).

Tarımda yaşanan reformların sonrasında; 1984 yılından sonra endüstri ve hizmet sektörlerinde özel teşebbüslerin kurulması ve işletilmesi üzerindeki kısıtlamalar kademeli olarak kaldırılmıştır. Kırsal alanlarda özel sektör önemli bir büyüme göstermiş ve 1984 yılı sonrasında ekonomik gelişmeye en çok katkı yapan kesim olmuştur.

1985–1991 döneminde reformların merkezi kamu işletmelerinin modernizasyonunu gerçekleştirmek olmuştur. Bu dönemde, ekonomik büyümenin temelini kırsal alandaki işletmeler ve emek yoğun üretim yapan imalat sanayi oluşturmuştur. Bunların yanı sıra kaynak dağılımındaki etkinlik ve üretim faktörlerinin verimsiz alanlardan verimli alanlara kaydırılması büyümede önemli rol oynamıştır. 1992-1996 döneminde ise DYSY, özellikle ihracat sanayi olmak üzere Çin’in ekonomik büyümesinde itici bir güç olmuştur (Saray ve Gökdemir, 2007: 664).

Çin’de reformlar, modernleşme ve kalkınmayı amaçlayan dışa açık ekonomi politikaları izleyerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1979 yılında Çin yasal olarak yabancı yatırımların ülkeye girişine izin vermiştir. Bu yasanın ardından 1983 yılında Ticari Marka Yasası, 1984 yılında Patent yasası ve aynı yılda Yabancılarla Ekonomik Sözleşmeler Yasası yürürlüğe konulmuştur. 1986 yılında ise Tamamen Yabancılar Mülkiyetinde İşletmeler Yasası çıkarılmıştır. Yine 1988 yılında yeni düzenlemeler yapılarak; Çin’de “Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Yasası” yürürlüğe girmiştir. Çin yabancı yatırımların gelişimi ve serbest piyasa ekonomisinin gelişimi için 1991 yılında “Telif Hakkı Yasası” ve 1993 yılında Şirketler Yasası’yla önemli gelişmelere imza atılmıştır. Daha sonra Çin, 1994 yılında “Devlet Tazminat Yasası” ile kişilere idareden kaynaklı doğacak zararlarına karşılık tazminat hakkı tanımıştır. Yine aynı yılda “Haksız Rekabetin Engellenmesi Yasası”, “Dış Ticaret Yasası”, “Tüketici Hakları Yasası” ve “Ticari Bankalar Yasası” yürürlüğe konulmuştur. Piyasada oluşan fiyatları kontrol etmek amacıyla 1997 yılında “Fiyat Yasası” çıkarılarak piyasada oluşan aşırı düşük veya yüksek fiyatların kontrolü yasallaşmıştır. Çıkarılan diğer yasalar ise; 1998 yılında “Hisse Senetleri Yasası”, 2002 yılında “Kırsal Arazi Kiralama Yasası”, 2003 yılında “Bankacılık Düzenleme Yasası”, 2007 yılında “Mülkiyet Yasası” ve 2008 yılında “Tekelleşmeyi Önleme Yasası” çıkarılmıştır. Reform döneminin başlamasından itibaren Çin’de yabancı sermaye yatırımlarının, para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler

yapılmıştır. Bütün bu yasalara bakıldığında, reformlarla ilgili düzenlemelerin kısa sürede değil uzun bir zamana yayılarak kademeli olarak yapıldığı görülmektedir (Çalık, 2011: 194).

Çin, dışa açılmaya yönelik uyguladığı politikalarla; DYSY'na izin verilmesi, devletin dış ticarete oluşturduğu tekelci uygulamalarına son vermesi, gümrük tarifelerinin indirilmesi ve çoklu döviz kuru uygulamalarına son vererek, ülkede rekabetçi bir piyasa oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu uygulamalar, piyasada özel sektörün önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. 1990'lı yılların sonunda Çin ekonomisinin katma değerinin yarısından fazlası özel sektör tarafından yaratılmıştır. 2003 yılına gelindiğinde, bu rakamlar %59'a kadar ulaşmıştır. Özel sektörün gelişmesiyle birlikte kamu sektörü de reformlara tabi tutulmuştur. Devlet işletmeleri kamu tüzel kuruluşları şeklinde yeniden yapılanmaya başlamış ve birçoğu borsada kayıt altına alınmıştır. 1998 yılından itibaren küçük işletmelerin tasfiyesi ve büyük işletmelerin yeniden yapılandırılması politikaları başarılı bir şekilde uygulanmış ve devletin elinde bulunan endüstriyel girişimlerin sayısı yarısından fazlasıyla azaltılmıştır (Yılmaz, 2012: 3).

3.2.3. 1997-2002 Durgunluk Dönemi

1997-2002 yıllarında Çin'in ekonomik büyümesinde düşüşler meydana gelmiş, buna bağlı olarak da fiyatlarda durgunluk yaşanmaya başlanmıştır. Çin'in bu dönemde ekonomik büyümesinde düşüş yaşamasının en önemli nedeni olarak verimsizlik ve teknoloji konusundaki başarısızlığı söylenebilir. Ekonomik reform ve kalkınma döneminde Kamu İktisadi Teşebbüslerle (KİT) ile özel teşebbüsler verimlilik/teknoloji farkı fazla olmamıştır. Fakat zaman geçtikçe bu iki teşebbüs arasındaki farklar derinleşmiş ve bu durumdan olumsuz etkilenen taraf KİT'ler olmuştur. Bu olumsuz etkiyle, KİT'ler ancak devletin destekleri ve düşük faizli banka kredileriyle ayakta kalmayı başaramışlardır. 1987 yılında KİT'lerin karlılık oranı %8 iken 1994 yılında %2'lere kadar düşmüştür. 1996 yılında ise ilk kez KİT'ler tamamıyla zarar etmiştir. Bu yüzden 1997 yılında farklı bir politika benimsenmiş "*büyük olanı tut, küçük olanı bırak*" politikasıyla kamu işletmelerinde verimsiz olan küçük teşebbüslerde özelleştirmeye gidilmiş, büyük teşebbüslerde ise ekonomideki durumuna bağlı olarak devlet idaresinde kalmaya devam etmiştir. Çin'in bu uygulamasında, dünyadaki küreselleşme süreci ve yaşanan ekonomik krizler oldukça etkili olmuştur (Saray ve Gökdemir, 2007: 666-667).

1997-2002 döneminde yaşanan durgunluğun bir nedeni de ekonomide yaşanan hızlı büyümeden kaynaklı yapısal sorunların yaşanması olmuştur. Çin, bu yüzden 1998 yılında yapısal reformlara giderek, kırk (40) olan bakanlık sayısını yirmi sekize (28) kadar düşürmüş ve bakanlıkların sekiz (8) adeti ekonomik konularla ilgili olmuştur. Bu dönemde yaşanan

gelişmelerden birisi de, 1997 yılında Hong Kong özel bir yönetimle Çin'e bağlanmış ve Hong Kong'un kendine özgü sistemi Çin için taze bir kan niteliği taşımıştır (Gündal, 2015: 60).

Bu yıllarda yaşanan bir başka sorun bankalar açısından olmuş, bankaların işletmelere verdikleri kredilerde geri dönüş olmamış ve bu çok büyük miktarlara ulaşmıştır. İşletmeler, ekonomik büyümenin düşmeye başlamasıyla, borçlarını ödemekte zorlanmışlardır. Bankalar geri ödeme dönemleri uzatmayı ya da yeni kredi imkanları sağlamayı reddettikleri için işletmeler iflas durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Çin, teknoloji bakımından geri kalan bir ülke olduğu için bu açığı kapatma stratejisi olarak DYSY'nı ülkeye çekmeye çalışmıştır. DYSY'nı ülkeye çekmek için yapılan teşviklerden sonra, ülkede aşırı kapasite fazlası oluşmuş ve büyüme hızı düşmeye başlamıştır. 1996-1997 yıllarında ortaya çıkan arz fazlası sorunu, ülke içindeki talebin düşük olması nedeniyle daha da artmıştır. Ayrıca, 1997-1998 döneminde ortaya çıkan Asya Krizi nedeniyle dış talepte de düşüşler olmuştur. Çin'de oluşan arz fazlasının bir sebebi de 1991 yılından itibaren ülke içindeki tasarruf oranının %500 artmasıyla fiyatlar üzerinde sürekli olarak düşürücü baskı yaratması ve deflasyon sorunun ortaya çıkmasıdır. Deflasyonist ortam karların düşmesine neden olmuş ve yatırımları azaltarak, ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 666).

Çin'in ekonomik reformlarına devam ederken önemli kuruluşlara da üye olmuştur. 1989 yılında IMF'ye üye olmuş, 1986 yılında ise WTO (GATT)'a üyelik için başvurmuştur. Uzun bir müzakere sonucunda; 2001 yılında Çin WTO'ya üye olarak kabul edilmiştir. (Şimşek ,2005: 79).

3.2.4. 2003 Yılı Sonrası; Ekonomik Büyüme Stratejisi Dönemi

Çin, 2002 yılına kadar süren durgunluk döneminden sonra, ekonomide yüksek büyüme oranları ile ilgi çekmiştir. Ancak, bu büyüme oranları ekonomide aşırı ısınma endişesi yaratmıştır. Çin başbakanı, 2004 nisan ayında aşırı ısınmaya karşı önemli tedbirler alacağını açıklamıştır. Yapılan bu açıklama sonrasında; küçük bankaların yeni krediler vermesi durdurulmuş, yeni projelerde daha seçici davranılmış ve yeni fiyat kontrolleri uygulanmıştır. Ayrıca, devlet aşırı ısınma gösteren sektörlerle (çelik, alüminyum gibi) borç kullanma kısıtlaması getirmiş ve öz sermaye kullanmaları zorunluluğu getirmiştir. Merkez bankası da aşırı ısınan sektörlerle kredi vermeme konusunda uyarılmıştır (Gündal, 2015: 60).

Ekonomide aşırı ısınma, talep fazlasının olduğu ve bu talebin enflasyonist baskı yarattığı anlamına gelmektedir. Fakat, Çin'de arz-talep artışı eş zamanlı olduğu için sorun fiyat

artışları değil, yatırımlardaki aşırı artışlardan kaynaklanan endişe verici bir durum olmuştur. Bu dönemde, devlet denetiminde olan bankalar (Çin’de bankacılık sektörü %100 devlet kontrolündedir) kredi dağıtımını verimli bir şekilde yapamamıştır. Çünkü, kredilerin tamamı KİT’lere kullanılmıştır. KİT’ler batık krediler toplamının yaklaşık %50’sini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, İşletmeler kar edemedikleri durumlarda bile büyümeye ve işlemlerini ucuz kredilerle finanse etmeye devam etmişlerdir (Gökçe ve Ercan, 2005: 42).

Alınan bu önlemlerle Çin, aşırı ısınmayı engellemiş ve 1978-1996 dönemindeki büyüme oranlarına yaklaşmıştır. İzleyen yıllarda, ekonomi ortalama olarak %9 oranında büyümeyi yakalamıştır. 2004 yılında dünya ekonomisi son üç yılın en büyük ortalaması olan %5,1 oranında büyürken, Çin ekonomisi %9,5 oranında büyümüştür. 2005 yılında dünya ekonomisi yaklaşık %5 oranında büyürken, Çin ekonomisi %9,3 oranında büyümeyi başarmıştır. Çin’in yatırımlarındaki artış ise %3’lere çıkmıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 668). Bu dönemde, Çin’in aşırı ısınan ekonomiyi başarılı bir şekilde soğuttuğu söylenebilir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 3.1) Çin ekonomisinin 2007 yılından sonra, istikrarlı bir büyüme sürecine girdiği görülmüş ve GSYİH sürekli artmıştır

Çin, 2002-2003 döneminde ortaya çıkan ve daha sonra dünyayı da etkileyen “SARS” virüsü olarak bilinen bir salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu salgın, Çin’in Guangdong eyaletinde 2002 yılı Kasım ayında ortaya çıkmıştır. Fakat virüs, ortaya çıktığı dönemde dünyadan gizlenmiştir. Salgın giderek büyümüş ve ciddi boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Çin, 2003 yılı şubat ayında dünyaya resmi bir açıklama yaparak bu salgını duyurmuştur. Salgın ülkenin birçok eyaletinde görülmüş ve açıklamaların geç yapılması ile Çin’e iş veya turistik amaçla gelen birçok insan ülkelere taşınmıştır. Dünyada yaklaşık otuz ülkede bu salgın hastalık görülmüştür. Çin’e yapılan uçuşlar iptal edilmiş ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından Çin’e gidilmemesi hususunda uyarı metinleri yayınlanmıştır. Çin’de ülke içinde de önlemler alınarak, ülke içinde seyahat kısıtlamaları ve halka evden çıkmamaları konusunda uyarılar yapılmıştır. Hastalığın yayılması Çin’i ekonomik olarak olumsuz etkilemiş ve Çin hükümeti bu konuda ekonomik stratejiler oluşturmuştur. Bu stratejiler; SARS’ tan etkilenmiş olan işletme ve kuruluşlara ekonomik yardımlar yapılması, DYSY’nın ve ihracatın özellikle (mekanik, elektronik, ileri teknoloji ürünler gibi) desteklenmesi, ürünlerin ulaştırma ve üretimi konusundaki engellerin minimuma indirilmesi ve yeni mezun olmuş, işsizler ve kırsal kesimlerdeki insanların istihdam olanaklarının artırılarak desteklenmesi gibi ekonomik önlemler alınmıştır. 2001 yılında Çin ekonomisindeki büyüme oranı %8,3 iken, 2002 yılında bu oran %9 olmuştur. Çin ile ticari bir savaş yürüten ABD’de ise, 2001 yılında ekonomik

büyüme oranı %7 gerilemiş ve 2002 yılında %0,8 oranında düşük bir büyüme oranı görülmüştür. Bu durum, ABD'nin Çin'le savaşmak için bu hastalığı laboratuvar ortamında çıkardığı söylentilerini yaratmıştır. Fakat, virüs ne şekilde ortaya çıkmış olursa olsun, beklenenin aksine, Çin ekonomisi büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. 2003 yılında Çin ekonomisinde %7 oranında bir büyüme beklenirken, %10 oranında bir büyüme gerçekleşmiş ve Çin tekrar ekonomide parlak dönemine geçmiştir (Akçıl, 2008: 11).

Çin'de ortaya çıkan ve dünyayı etkileyen “SARS” adındaki virüsün Çin'in ekonomik büyümesini yavaşlatmadığı, bunun aksine, ekonomide aşırı ısınmanın daha da artmasına yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda, son 19 yılı kapsayan Çin'in büyüme verilerinde bir azalma olmadığı ve ortalama olarak %9 oranında bir büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Çin ekonomisinin geçirdiği ekonomik süreçte birçok yeni reformlar gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda gösterilen ve Çin'in genel ekonomik durumunu incelemek için üç değişken ve ülkenin son 19 yıllık verileri kullanılarak Çin'in ekonomik büyümesiyle ilgili Tablo 3.1. düzenlenmiştir.

Tablo 3.1.: 2000 Yılı Sonrası Çin'in Ekonomik Büyüme Verileri

Yıllar	GSYİH (Milyar Dolar)	Büyüme (%)	Kişi Başına Düşen Gelir (Dolar)
2001	1.317,00	8,30	1.050,00
2002	1.456,00	9,10	1.160,00
2003	1.651,00	10,00	1.310,00
2004	1.943,00	10,10	1.530,00
2005	2.287,00	11,30	1.790,00
2006	2.793,00	12,70	2.180,00
2007	3.504,00	14,20	2.720,00
2008	4.547,00	9,60	3.510,00
2009	5.105,00	9,20	3.910,00
2010	5.950,00	10,40	4.530,00
2011	7.212,00	9,20	5.460,00
2012	8.530,00	7,90	6.316,00
2013	9.570,00	7,80	7.050,00
2014	10.400,00	7,30	7.651,00
2015	11.000,00	6,90	8.033,00
2016	11.100,00	6,70	8.078,00
2017	12.300,00	6,80	8.759,00
2018	13.900,00	6,60	9.770,00
2019	14.300,00	6,10	10.261,00

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Tablo 3.1.'e göre; ilk değişken olan ekonomik büyüme oranı 2001 ile 2007 yılları arasında istikrarlı bir büyüme sergilemiştir. 2008 yılında büyüme oranında bir düşüş yaşanmıştır. Söz konusu düşüşün sebebini dünya küresel krizine dayandırmak mümkündür. 2010'da tekrar bir toparlanma olsa da, 2011'den itibaren ekonomik büyümede düşüş yaşanmıştır. Diğer bir ekonomik gösterge olan GSYİH (milyar dolar) ise; 2001 ile 2010 yılları arasında yavaş bir hızla artış göstermiş ve 2011 yılından itibaren hızla artmıştır. Diğer yandan, Çin'in başka bir ekonomik göstergesi olan kişi başına düşen gelir ise; 2001 ile 2010 yılları arasında yavaş bir hızla artış göstermiş ve 2011 yılından itibaren hızlı bir artış izlemiştir. Artışlar diğer yıllarda da devam etmiştir.

3.2.4.1. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Etkisi

Çin, 1986 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) eski adıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'na üyelik başvurusunda bulunmuş ve 2001 Aralık ayında müzakereler tamamlanarak üyeliği kabul edilmiştir. Çin'in bu başvuruyu yapmasının temel nedeni, ekonomik büyümesini istikrarlı olarak sürdürmek ve ülke pazarına yabancı sermaye girişlerini kolaylaştırmaktır. Çin, üye olduktan sonra uluslararası ticaret kurallarına uyacağı ve ekonomisinde çeşitli yapısal değişiklikler yapacağı sözünü vermiştir. 2002 yılında Çin'de hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiş, ticaret hacmi artmış ve DYSY için cazibe merkezi olmaya başlamıştır. Çin'in WTO 'ya üyeliği ve sonrasında hızlı büyüme oranları dünya ticaretinde bir tehdit olarak algılanmıştır (Gündal, 2015: 67).

Çin, WTO' ya üye olduktan sonra birçok ülke için tehdit olarak görülmüş ancak, bu üyelik riskleriyle birlikte avantajları da beraberinde getirmiştir. Çin, bu üyelikle diğer ülkeler için kazan-kaybetten ziyade kazan-kazan olgusunu ön plana çıkarmıştır. WTO üyeliğinin ardından Çin, özellikle üretiminde etkinliğini artırmış ve tüketimde tercih çeşitliliği avantajları sağlamıştır. Çin, dünya ekonomisinde ara mallar ve tüketim mallarında öncü bir uluslararası ithalatçı durumuna gelerek, dünya ekonomisinin bu dönüşümden kazanmasını sağlamıştır. Çin'in WTO'ya üye olduktan sonra, küresel mal ve hizmet pazarlarında ihracatından dolayı bir rekabet artışı yaratmasıyla, dünya ticareti için önemli bir avantaj yaratmıştır. Çin ile rekabet etmek isteyen ülkeler ürünlerinin fiyatlarını indirmek zorunda kalmıştır (Çeştepe, 2012: 56).

Çin'in WTO'ya üyeliği ile birlikte sağladığı en önemli avantaj ihracatında olmuştur. Bunun yanı sıra, Asya'nın üretim merkezi konumuna gelmiştir. Çin'in WTO üyeliğinin iki taraflı sonucu olmuştur. Bunlardan ilki; Çin'in çok hızlı büyüyen ihracat sektörleri için yeni pazar arayışına girmeden farklı pazarlara girmeyi başarmasıdır. İkincisi ise; küresel pazardaki ithalatçılar için, Çin daha güvenilir bir tedarikçi durumuna gelmiş ve bu sayede, Çin dış

ticaretini önemli bir oranda artırmıştır. Çin, WTO üyeliği ile beraber ekonomik büyümesinde devamlılık sağlamıştır (Gökdemir ve Mor, 2005: 59).

Çin'in WTO üyeliği sonrası emek yoğun sektörlerde rekabet gücünün artmasına önemli katkı sağlayan, yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmesi ve yabancı sermaye yatırımları için ülkeyi cazip hale getirmesi olmuştur. Ayrıca, Tayvan ve Hong Kong gibi ülkeler rekabet avantajı sağlamak için emek yoğun olan sektörlerini Çin'e yönlendirmeleriyle, özel ekonomik bölgeler kurulmuş ve Çin'de özel sektörün büyüklüğü artmıştır. Bu gelişmeler, Çin'de 2000'li yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının ihracattaki payının %50'nin üstünde olması sonucunu doğurmuştur (Yılmaz ve Koyuncu, 2005: 75).

Çin, WTO üyeliği sonrasında önemli avantajlar elde etse de olumsuz etkilerde oluşturmuştur. Çin'de var olan bölgesel dengesizlik problemi daha da artmaya devam etmiştir. Çin'de az gelişmiş olan bölgeler genellikle tarım sektörüyle uğraştıkları için geride kalmışlardır. Çünkü, WTO üyeliği sonrasında tarım sektörü geri plana atılarak sanayi sektöründe yoğunlaşma olmuştur.

Çin, WTO üyeliğiyle dış ticarete önemli avantajlar sağlamış ve dış ticaret hacmini artırmıştır. Almanya ve ABD'den sonra dünyanın en büyük dış ticaret hacmine sahip olan ülkesi konumuna geçmiştir. WTO üyeliği ile ithalat tarifelerinin indirilmesi sonucunda, Çin dış ticarete rekor kırmış ve DYSY için cazibe merkezi haline gelmiştir. Günümüzde Çin dış ticaretinin %60'ına yakını yabancı sermayeli şirketler tarafından yapmaktadır (Gündal, 2005: 69).

Tablo 3.2.: Çin'in WTO'ya Üye Olduktan Sonraki İhracat ve İthalat Durumu

Yıllar	Mal ve Hizmet İhracatı (GSYİH' nin Yüzdesi)	Mal ve Hizmet İthalatı (GSYİH' nin Yüzdesi)
2001	20.31	18.22
2002	22.64	20,1
2003	26.98	24.82
2004	31.06	28.44
2005	33.82	28.38
2006	36.04	28.44
2007	35.43	26.76
2008	32.60	25.01
2009	24.75	20.44
2010	27.19	23.53
2011	26.57	24.17
2012	25.49	22.78
2013	24.60	22.15
2014	23.59	21.47

2015	21.44	18.19
2016	19.75	17.46
2017	19.96	18.19
2018	19.51	18.73
2019	18.41	17.30

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Çin'in WTO'ya üye olduktan sonraki ithalat ve ihracatının GSYİH içindeki payını Tablo 3.2.'de görmek mümkündür. Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nin %), WTO'ya üye olduktan sonra 2001 yılından itibaren 2008 yılına kadar hızlı bir artış göstermiştir. Bunun önemli nedenlerinden birisi; Çin'in WTO'ya üye olmasının etkisi olabilir. 2008-2009 yılların düşüş gözlenmektedir. 2010 yılında bir artış gösterse de, 2011 yılından itibaren bir azalış eğilimine geçtiği görülmektedir. Mal ve hizmet ithalatı ise (GSYİH'nin %) WTO'ya üye olduktan sonra 2001 yılından 2008 yılına kadar hızlı bir artış göstermiştir. Bunun nedenlerinden birisi yine Çin'in WTO'ya üye olmasına dayandırılabilir. 2008-2009 yıllarında düşme eğilimine geçmiştir. Söz konusu düşüşün nedenini 2008 küresel krize dayandırmak mümkündür. 2010 yılında artış görülse de, 2011 yılından itibaren bir azalış eğilimine girmiştir. Genel olarak ekonomi büyüme, mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nin %) ve mal ve hizmet ithalatı (GSYİH'nin %) birbirleriyle paralellik gösterip aynı yönde artış gösterdiği ve aynı yıllarda paralel bir şekilde azalış gösterdiği izlenmektedir.

3.3. Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Çin, başlattığı ekonomik reformlar sonrasında ekonomisi hızla gelişmiş ve büyümeye başlamıştır. Çin ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte dış ticarete önemli bir yol kat etmiş ve dünya ticaretine başarılı bir şekilde entegre olmuştur. WTO'ya üyeliği sonrasında, yabancı yatırımları ülkesine çekmeyi başararak, reformlarla birlikte yakaladığı ekonomik büyümesini daha da artırmayı başarmıştır. Çin, yabancı yatırımları çekebilmek için birçok teşvik politikaları geliştirmiştir. Yabancı sermaye yeni pazar arayışı, düşük maliyet gibi ülkede sağlanan avantajlardan faydalanabilmek için yatırımlarını Çin'e yönlendirmiştir.

3.3.1. Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Gelişimi

Çin, 1978 yılından itibaren ekonomik reformlara başlamış ve bunun sonucunda DYSY'nı ülkeye çekmeye başlamıştır. DYSY, 1980 yılından itibaren Çin'de gerçekleşen kalkınma hareketlerinde çok önemli bir yer tutmuş, günümüzde de en önemli ekonomik unsurlarından biri olmaya devam etmektedir. 1990 yılından sonra dünyada en fazla DYSY'nı çeken ülke Çin olmuştur. Çin, yabancı yatırımları ülkesine çekmek suretiyle, sanayi

sektöründeki büyümeyi önemli ölçülerde artırmıştır. DYSY, Çin’de sanayi ve ihracat faaliyetlerinde ciddi bir öneme sahiptir.

Çin,1980’li yıllarda yalnızca ihracata ilişkin üretim yapması istenilen yabancı sermayeli şirketlerin, küçük hisseli ortaklıklar şeklinde ülkeye giriş yapmasına imkan sunmuştur.1990’lı yıllarda ise tamamı yabancı sermayeli olan girişimlerin kurulmasına izin verilmiştir. Çin’in yatırımları teşvik politikası, tercihli bölgeler ve tercihli sektörler şeklinde olmuştur. Çin’in yatırım alanları yabancı yatırımcılar için dört temel kategoride tanımlanmaktadır. Bunlar; desteklenen yatırımlar, kısıtlı yatırımlar, yasaklanan yatırımlar ve izin verilen yatırımlar olarak sınıflandırılmıştır. Desteklenen yatırımlara örnek olarak; yeni tarım teknolojileri ve entegre tarımsal kalkınma, enerji sektörü, yüksek teknoloji gibi sektörlerle yapılan yatırımlardır. Kısıtlı olarak yapılan yatırımlara ise eski teknoloji, çevreye duyarlı olmayan projeler, bazı ulaştırma alt sektörleri, madencilik sektörleri örnek verilebilir. İzin verilmeyen ve yasaklanan yatırımlar ise, askeri ve savunma alanları, çevreye duyarlı olmayan projeler ve yoğun enerji tüketimine neden olan projelere izin verilmemektedir (Göçer, 2013: 77).

1991 yılında Çin’de DYSY’nın üretimdeki payı %5,29 oranında iken, bu oran 2000 yılında %22,51 oranına yükselmiştir. DYSY’nın miktarı, yapısı ve zamanlaması bakımından, Çin’in ekonomik büyümesine yaptığı katkı önemli ölçüde yüksektir. 1996-2002 döneminde Çin’in yaşadığı ekonomik durgunlukla, yabancı yatırımlarda azalma olduğu görülmüştür (Pingyao, 2003: 13).

1998-2001 döneminde Çin’deki DYSY’nın yıllık artış hızı ortalama olarak %30 oranında olmuştur. Bu oranla, dünya sıralamasında ABD’den sonra en çok yabancı yatırım çeken ülke Çin olmuştur. 1979-1990 yıllarında Çin’e gelen DYSY, dünyadaki DYSY’nın %10’una ve gelişmekte olan ülkelerin %30’una denk gelmektedir. Çin’de 2002 yılı sonrasında DYSY toplam 446 milyar dolara yükselmiştir. Günümüzde dünyanın en büyük 500 şirketinin %80 oranında yatırımını Çin’de bulunmaktadır. Çin yabancı yatırımları çekmede yüksek bir orana sahip olsa da yabancı sermaye girişleri ülkeye çok kolay girememektedir. Çin’in izlediği DYSY politikası, karşılıklı olarak fayda sağlamayı amaçlamakta ve bu amaçla yapılan anlaşmalara dayanmaktadır. Yani, ülkeye giren yabancı sermayenin elde edeceği fayda, aynı zamanda ülkenin de faydasına olmalıdır. Örneğin, teknoloji transferi, know-how, yerli tedarikçiler ve yedek parça imalatı gibi uygulamalar birer örnektir (Sezen, 2007: 49).

Çin, 2007 yılında yaklaşık %10 oranında bir cari fazla vermiştir. Bu cari fazlanın verilmesinde DYSY'nın çok önemli bir payı vardır. DYSY, Çin'in sanayi sektörünün gelişmesini ve dış ticaretin artmasını sağlamıştır. Yabancı yatırımcıların ağırlıklı olarak faaliyette buldukları alanlardan biri olan elektronik sanayiinde üretimin yaklaşık olarak %70'i ihraç edilmiştir (Özsoylu ve Algan, 2011: 194). Yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu performansta DYSY'nın da etkisi vardır.

Çin'de DYSY'nın yıllar itibariyle görünümü aşağıdaki tablodan izlenebilir.

Tablo 3.3. Çin'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	DYSY Net Girişler (GSYIH %)	DYSY Net Çıkışlar (GSYIH %)
2001	3.513	0.723
2002	3.609	0.427
2003	3.487	0.509
2004	3.483	0.407
2005	4.554	0.600
2006	4.508	0.869
2007	4.400	0.483
2008	3.733	1.235
2009	2.568	0.860
2010	4.003	0.952
2011	3.708	0.641
2012	2.827	0.761
2013	3.039	0.762
2014	2.559	1.175
2015	2.192	1.576
2016	1.555	1.926
2017	1.349	1.123
2018	1.693	1.029
2019	1.086	0.681

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim tarihi:22.04.2020)

Tablo 3.3'e göre; Çin'e giriş yapan DYSY (GSYIH%) 2001-2008 yılları arasında artmıştır. 2009 yılında ise düşme eğilimine girmiştir. 2010-2018 yıllarına bakıldığında, sadece 2010 yılında bir artma olmuş; sonraki yıllarda düşme eğilimi göstermiştir. Diğer yandan, DYSY net çıkışlarda (GSYIH%) 2001-2007 döneminde azalma olurken; 2008 yılında artış yaşanmıştır. Dünyada oluşan küresel ekonomik kriz güvensizlik ortamı yaratmış ve yabancı sermayenin çekilmesine neden olmuştur. 2009-2019 döneminde Çin'den çıkan DYSY yine iniş ve çıkışlar göstermiştir.

Tablo 3.2. ve Tablo 3.3 birlikte değerlendirildiğinde; DYSY net girişleri ve ekonomi büyüme oranlarının birbirleriyle paralellik gösterdiği; yani, aynı yönde artış ve azalış gösterdiği dikkat çekicidir. DYSY net çıkışlar ve ekonomik büyüme arasında ise ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

3.3.1.1. Çin'in Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmesi ve Ekonomik Etkisi

Çin'in ekonomik büyüme kaynaklarından birisi de DYSY olup; yabancı yatırımcıların Çin'e yönelmesindeki etkenlerden bazıları şunlardır; işgücü oranının yüksek olması, hızlı gelişen iç pazarı, doğal kaynak maliyetlerinin düşük oluşu ve bu sayede elde edilen yüksek kar oranları, ülke siyasi istikrarın sağlanmış olması, kredi kullanımında sağlanan kolaylıklar, yabancı şirketlerin pazara girişte öncü olma istekleri, iç tasarrufun, yatırımın özendirilmesi ve güvenceler verilmesiyle dışarıda olan sermayenin ana ülkeye dönme isteği olarak sıralanabilir. Çin'e gelen DYSY daha çok sermaye ve teknoloji ağırlıklı olan sektörlere yönelmiş ve bu sayede imalat sanayiinin yapısı değişmiştir. İmalat yapısındaki değişmelerle birlikte, üretim kapasitesinde önemli artışlar meydana gelmiştir. DYSY'nın Çin'e en büyük katkısı teknoloji açığını kapatarak, gelişmiş ülkelerle arasında bulunan farkı kapatması olmuştur (Saray ve Gökdemir, 2007: 675-676).

DYSY, gidecekleri ülke tercihlerinde çeşitli amaçlar taşırlar. Yabancı yatırımcıların Çin'e yaptıkları yatırımların büyük bir kısmının karşılaştırmalı üstünlükleri yüksek olan sektörlere yöneliktir. İhracata yönelik faaliyet gösteren girişimlerin ise karşılaştırmalı üstünlüklerin olmadığı alanlarda daha çok iç pazara yönelik üretim yaptıkları görülmektedir. DYSY'nın ülkeye çekilmesinde, Çin'in gelişmiş ülkelere karşı en büyük avantajlarından birisi emek yoğun olması ve ucuz işgücüdür (Graham ve Wada, 2001: 24-25).

Çin'in DYSY'nı ülkeye çekmesinde etkili olan birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden bazıları; ucuz emek bolluğu, hızlı bir büyüme trendi yakalayan iç piyasası, yüksek oranda ve istikrarlı ekonomik büyüme oranları, hükümetin uyguladığı açık politikalar, altyapıda yapılan iyileştirmeler, ülkede politik istikrarın sağlanmış olması ve 2001 yılında WTO üyeliği sonrasında Çin'e karşı olan hukuki güvenin artması olmuştur.

Çin'in uyguladığı ekonomik teşvik politikaları ve ekonomik reformlar, DYSY'nı çekmede oldukça başarılı olmuştur. Çin'in başarısında, sahip olduğu ekonomik büyüme hızı, dünya ekonomisine entegre olması, nüfus büyüklüğünün yüksek oluşu, alım gücü yüksek

tüketici kitlesinin olması, işgücünün fazla olması ve ücretlerin düşük olması, kişilerin tasarruf eğiliminin yüksek olması, kredi kullanımında sağlanan kolaylıklar, özel ekonomik bölgeler ve vergi ayrıcalıklarının uygulanmasının etkisi çok büyüktür (Yılmaz ve Koyuncu, 2005: 78-85).

Çin, Fujian ve Guangdong şehirlerinde dört özel ekonomik bölge kurmuş ve yabancı sermaye yatırımlarını bu bölgelere çekebilmek için özel teşvikler sunmuştur. Çin'e yönelen yabancı sermaye yatırımları bu bölgelere odaklanmıştır. Ülkeye daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekebilmek için Hainan adası ve 14 kıyı şehri ticarete açılmıştır. Bu sayede, ülkeye yabancı sermaye girişleri arttırılmıştır. Kıyı şehirlerine kurulan özel ekonomik bölgelerin esas amacı, yabancı sermaye yatırımlarını çekmek olduğu için, yabancı sermaye yatırımları için birçok teşvik paketi sunulmuştur. Bunlar; düşük oranlı vergiler, enerji kullanımında indirimler yapılması, vergi muafiyetleri ve yatırım malları ithalatında gümrük vergilerinde muafiyetler sağlanmasıdır. Kıyı bölgeleri kısa süre içerisinde çok sayıda yabancı sermaye yatırımı çekerek Çin ekonomisine önemli katkılar sağlamış ve bu bölgelerde önemli bir istihdam yaratmıştır (Şahin, 2015: 1297).

Çin'in Guangdong şehri, 1980'li yıllarda giren DYSY'nın yarısına yakın bir kısmına ev sahipliği yaparken, 1990'lı yıllarda %25'ine ev sahipliği yapmıştır. Guangdong bölgesi, kıyı şeridinde yer aldığı için lojistik faaliyetleri ve dünya pazarına ulaşım kolaylığı bulunan bir bölgedir. Ayrıca, Guangdong şehri çok eski tarihi olan yaklaşık olarak 19 milyon Çinlinin ana yurdu olması nedeniyle şehrinin tanıtımının çok kolay yapılabilmesi ve Çin hükümeti tarafından Dünya ticaretine açılma ve ekonomik reformlara öncülük eden şehir olarak seçilmiştir. DYSY'nin bu bölgeyi seçmesindeki diğer etkenler; ucuz işgücü ve emeğin bol olması, dışarıdan gelen göçlerle artan nüfusu, düşük maliyetlerle barınma imkanı ve arsa kullanımında kolaylıklar sağlanmasıdır. 1980'lerde Guangdong önemli gelişimin odak noktası olan bir yer iken, 1990 yıllarında Yangzi, Shanghai ve Jiangsu şehirleri de ekonomik açıdan önemli yatırım yerleri olmuştur. DYSY'nın Shanghai şehrine yönelmeye başlamasının bazı nedenleri vardır. Bunlar arasında, Shanghai hükümet politikalarında değişim yapılması, mali yapının gelişmesi, finans merkezi oluşu, işgücü miktarının fazla olması ve ülkenin farklı yerlerinden kalifiyeli olmayan işgücü ile birlikte kalifiye yönetici, teknisyen ve mühendisleri çeken bir yer olması, satın alma gücü yüksek olan tüketicilerin fazla olması gibi nedenler sayılabilir (Ventura, 2005: 86-87).

DYSY, Çin'de yeni sanayi kollarının kurulmasını ve tüketiciler için ürün çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca, birçok alanda teknolojik yeniliklerin ülkeye getirilmesine de

katkıda bulunmuştur. DYSY, Çin'de önemli oranda istihdama da katkı sağlamış, ülkeye getirdikleri teknoloji ve yönetim konusundaki yenilikler yerel işletmeler tarafından benimsenerek gelişmelerine katkı sunmuştur (Göçer, 2013: 78).

DYSY, Çin'de yeni sanayi sektörlerinin kurulmasını ve ürün çeşitliliğinin artmasını sağlayarak, birçok alanda yeni teknolojinin kullanılmasına aracı olmuştur. Çin'de bulunan DYSY'nın bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, Çin'de yabancı yatırımların doğu ve kıyı, batı ve merkez olarak farklılaşmasıdır. İkinci özellik ise, yabancı sermaye yatırımlarının gayrimenkul, imalat sanayii gibi ikincil sanayiye yönelmesi ve yabancı sermaye girişlerinin daha çok Hong Kong, Tayvan, Kore, Japonya gibi Asya ülkelerinden gelmiş olmasıdır. Çin'le daha yakın kültüre sahip olan Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi yakın ülkelerde yaşayan Çin kökenli iş insanları daha çok yatırımlarını Çin'de yapmayı tercih etmişlerdir. ABD ve Japonya'dan, Çin'e gelen DYSY için piyasa büyüklüğü önemli bir etken iken, Hong Kong ve Güney Kore'den gelen DYSY için ücret farklılıkları daha önemli olmuştur (Şahin, 2015: 1297).

Yabancı yatırımların Çin'de yarattığı olumsuz etkiler de olmuştur. Bunlar; kamu teşebbüslerinin verimsiz çalışması sonucunda, yabancı yatırımlar öne geçerek kamu teşebbüslerinin piyasa dışında kalmasına neden olmuş ve bu durum işsizlik sorunu yaratmıştır. Ayrıca, DYSY fiyatlar üzerinde bir baskı yaratarak, Çin'de yerli firmaların iflas etmesine yol açmıştır. Ücretlerde kısmi artışlar yaşanmış ve yabancı firmalar kalifiye işgücüne olan taleplerini artırmış ve niteliksiz işgücü dışarıda kalarak, yine işsizlik sorununa yol açmıştır (Pingyao, 2003: 13).

Çin'in yabancı yatırımcıları çekmek için kıyı bölgelerde uyguladığı ekonomik teşvikler olumlu sonuçlar vermiş; ancak, bu durum olumsuz sonuçlara da neden olmuştur. DYSY, daha çok kıyı bölgelere ve belirli ticaret bölgelerine yatırım yapmıştır. Yatırımların belirli bölgelerle sınırlı kalması ülkenin diğer bölgelerinin geri kalmasına yol açmış ve bölgesel ekonomik dengesizlik artmıştır. Çin'in doğu kesiminde GSMH çok yüksek orandayken, batı ve orta kesim ortalamasının çok altında kalmıştır. Çin, bu bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmak için, 2000 yılında Büyük Batı Kesimi Kalkınma Stratejisi (Great Western Development Strategy) projesini yürürlüğe koymuştur. Ancak, bu programa birtakım eleştiriler yapılmıştır. Batı kesiminde harcamaların artması sonucunda sağlık, eğitim, sosyal programlar ve refah için ayrılan bütçenin azalması söz konusu olmaktadır. Bu programın uygulanabilirliği zor olduğundan batı kesiminin kalkınması uzun yıllar alabilir (Ventura, 2005: 86).

4. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÇİN ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Bundan önceki bölümlerde; DYSY ile ilgili teorik çerçeve incelenmiş, Çin'in geçmişten günümüze söz konusu ekonomik durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise, DYSY ve ekonomik büyüme (GSMH) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için, ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak literatür tarama sonuçları özetlenip, ardından model veri seti ve yöntem tanımlamaları yapılarak ekonometrik uygulama sonuçları saptanmıştır. Son olarak elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

4.1. Literatür

DYSY ve ekonomik büyüme (GSMH) arasındaki ilişki, ekonomi literatüründe en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde DYSY ve ekonomik büyüme (GSMH) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Literatürde model ve değişken seçimi ve verinin türü bakımından (panel veri veya zaman serisi) gibi birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen ortak sonuç ise, DYSY ve ekonomik büyüme (GSMH) arasında istatistiksel olarak pozitif bir ilişki olduğudur. Söz konusu bu çalışmaların bazı bulguları aşağıdaki **Tablo 4.1**'de sunulmuştur.

Tablo 4.1: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Ulusal ve Uluslararası Ampirik Analizler ve Sonuçları

Çalışma	Veri	Değişkenler	Yöntem- Test	Sonuç
Claudiu Tiberiu Albuiescu (2015)	2005-2012 dönemi, Orta ve Doğu (CEE) 13 ülkeler için	GSYİH, DYSY ve portföy yatırımları (öz kaynaklar ve borç varlıkları)	Panel Veri Analizi	Hem DYSY hem de portföy yatırımları, öz kaynaklar ve yatırım fonları araçlarını göz önüne alındığında, uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür.
Agosin ve Mayer (2000)	1970-1996 dönemi, 32 gelişmekte olan ülke için	GSYİH ve DYSY	SUR (seeminglyunrelatedregression) modeli	Afrika ülkeleri için DYSY'nın pozitif, Latin Amerika ülkeleri için ise büyümeye negatif etkisi olduğu sonucu bulunmuştur.
Irpan vd. (2016)	1980-2012 dönemi, Malezya	GSYİH, DYSY ve İşsizlik	ARDL (otoregresif dağıtılmış sınır testi) Sınır Testi	DYSY, yabancı çalışan sayısı ve GSYİH, Malezya işsizlik oranı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşsizliğin azalması GSYH üretiminin artmasını

				sağlamıştır. DYSY ve yabancı çalışanlar, işsizlik oranını önemli bir şekilde azaltmıştır.
Balasubramanya Vudayagiri N., Salisu M., ve David Sapsford (1996)	1970-1985 dönemi, 46 ülke için	GSYİH ve DYSY	EKKY	DYSY, ekonomik büyümeye belli koşullar altında pozitif etkide bulunmaktadır.
Blomstorm, Lipsey ve Zejan (1992)	1960-1985 dönemi, 78 gelişmekte olan ülkeler için	GSYİH ve DYSY	EKKY, Granger Nedensellik Testi	DYSY'nın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Barell ve Pain (1997)	Almanya ve İngiltere yatay kesit 1972-1985 ve 1985-1995	GSYİH ve DYSY	EKKY	DYSY, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.
Lee vd., (1998)	1970-1989 dönemi, 69 ülke için	GSYİH ve DYSY	SUR (seeminglyunrelated regression)	DYSY'nın ekonomik büyümeye belli koşullar altında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
Mello (1999)	1970-1990 dönemi, 32 ülke için	GSYİH ve DYSY	Birim Kök Ortak Bütünleşme Dinamik, Panel Veri Analizi	DYSY'nın ekonomik büyümeye pozitif etkisi bulunmaktadır.
Furmoly (2015)	1970-2013 Dönemi, Hindistan için	GSYİH ve DYSY	Basit regresyon (OLS Regresyonu)	DYSY akışı ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir.
Duarte vd. (2017)	1987-2014 dönemi, Cabo Verde için	GSYİH ve DYSY	Granger Nedensellik Testi ve Eş bütünleşme ARDL Sınır Testi	DYSY'nın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki söz konusudur.
Shaari vd., (2012)	1980-2010 Periyodu Malezya	GSYİH, DYSY ve İşsizlik Oranı	EKKY Birim Kök Testi	DYSY ekonomik büyüme ve işsizlik oranı üzerinde olumlu bir etki söz konusudur.
Bengoa ve Robles (2003)	1970-1999 Dönemi 18 Latin Amerika Ülkeleri için	GSYİH ve DYSY	Panel Veri Analizi ve Housman Testi	DYSY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Cheng ve Yan (2003)	23 gelişmekte olan ülkeler için	GSYİH ve DYSY	Panel Veri Analizi	DYSY ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmuş ve özellikle Çin'in 1970'lerin sonuna doğru dışa açılmasıyla diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha fazla DYSY alıcısı konumunda olduğu tespit edilmiştir.
Imen Mohamed Sghaierve Zouheir Abida (2013)	1980-2011 yıllar arasında Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır	GSYİH ve DYSY	Panel Veri Analizi	DYSY ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Mucuk ve Demirsel (2013)	1981-2009 periyodu (Arjantin, Şili, Kolombiya, Filipinler, Tayland, Türkiye ve Uruguay)	DYSY ve GSYİH	Panel Veri Analizi, Bütünleşmesi ve Nedensellik Testleri	DYSY ve işsizlik üzerinde uzun vadede ilişkili bulunmuştur. Kısa vadede ise etkili olmuştur. Ayrıca DYSY Türkiye ve Arjantin de işsizliği artırdığını Tayland da ise işsizliği azalttığı görülmektedir. Sonuç olarak DYSY İşsizlik üzerinde olumsuz bir etki söz konusudur.
Yaya Keho (2015)	1970-2013 Dönemi seçilen 12 Sahra, 6 Afrika ülkeleri için	GSYİH, DYSY ve İhracat	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	DYSY, ekonomik büyümeyi olumlu etkisi vardır. İhracat ise DYSY ile ilişkilidir. Sonuç olarak DYSY ve İhracat teşvik politikaları için ampirik bir temel sağlar.
Üçler (2017)	20 gelişmekte olan ülkeler 1990-2014 dönemi için	GSYİH ve DYSY	Westerlun (ECM) Eşbütünleşme ve Panel (AMG)	DYSY'ndan ekonomik büyümeye pozitif yönde etkilemektedir.
Gürsoy, Sekreter ve Kalyoncu (2013)	1997-2010 yıllar arası Azerbaycan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan	GSYİH ve DYSY	Jahansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	İki yönlü nedensellik yönlü etkisi vardır. DYSY büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
Mah (2010)	1983-2001 dönemi, Çin için,	GSYİH ve DYSY	Grenger Nedensellik ve ARDL Sınır Testi	Çalışmasının sonucunda ekonomik büyümeden DYSY doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu bulunmuştur.
Jin vd. (2012)	1995-2008 dönemi, Çin'in 29 vilayeti, özerk bölgesi ve belediyeler	GSYİH ve DYSY	Panel Veri Analizi	Yapılan çalışmada, DYSY'nın ekonomik büyümeyi artırdığı ve özellikle Çin'in ekonomik olarak geri kalan orta-batı bölgelerine DYSY'nın katkısının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Zhao ve Du (2007)	1985-2003 dönemi, Çin için,	GSYİH ve DYSY	ADF Birim kök Testleri, Kointegrasyon Testi ve Error Correction Analizi	Çin'deki büyüme ve DYSY arasındaki iki yönlü nedenselliğin çok anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır. DYSY girişi Çin'in ekonomik büyümesini bir dereceye kadar etkilemektedir, sonuç da çok anlamlı çıkmamıştır.
Shan, Tian ve Sun (1999)	1985-1996 dönemi, Çin için,	GSYİH ve DYSY	Toda-Yamamoto ve Granger Nedensellik Testi	Yapılan çalışma sonucunda, DYSY ve ekonomik büyüme karşılıklı etkilenmektedir.

Chowdhury ve Mavrotas (2005)	1969-2000 dönemi, Şili, Malezya ve Tayland için,	GSYİH ve DYSY	Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Testi	Şili GSYİH değişenleri DYSY girişlerine sebep olmakta aynı zamanda Malezya ve Tayland'da GSYİH ve DYSY girişleri arasında karşılıklı ilişki söz konusudur.
İbrahiem (2015)	1980-2011 dönemi, Mısır için,	GSYİH ve DYSY, Yenilebilir Enerji	Granger Nedensellik ve ARDL Sınır Testi	Uzun dönem değişkenler arasında eş bütünleşği var olduğu saptanmıştır. Granger testinde DYSY ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişki varken, ekonomik büyüme ve yenilebilir enerji karşılıklı nedensellik olduğu sonucuna ulaşılır.
Ağayev (2010)	25 geçiş ekonomi incelenmiş	GSYİH ve DYSY	Panel Veri Analizi ve Panel Nedensellik Testi	Uzun dönemde DYSY ve ekonomik büyüme birlikte hareket ettikleri ve ortak bir yönelmeye sahip oldukları tespit edilmiştir.
Nwosa vd., (2011)	1970-2009 dönemi, Nijerya	GSYİH ve DYSY	ADF kök testi Jahansen eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır.	Uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Tabloda yer alan çalışmalara bakıldığında; DYSY ve ekonomik büyüme (GSMH) arasında karşılıklı ilişki olduğu ve bazı çalışmalarda ise tek yönlü ilişki olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan; yapılan diğer çalışmalarda DYSY, ekonomik büyüme ve istihdam arasında pozitif yönlü bir etkileşimden bahsedilmektedir. Ayrıca, çalışmaların bir kısmında DYSY'nın kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmazken, uzun dönemde pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Özetlemek gerekirse; DYSY, ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olmakla beraber, bazı çalışmalar sadece uzun dönemde etkisi olduğunu göstermektedir.

4.2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, Çin örneğinde, ekonomik büyüme, DYSY, toplam işgücü ve yurtiçi yatırımlar arasındaki eş bütünleşme (uzun dönem) ilişkilerini, ARDL eş bütünleşme testi (sınır testi) yaklaşımı kapsamında analiz etmektir. Bu amaçla, 1979-2019 dönemini kapsayan veriler kullanılmış ve iktisadi büyümeyi temsilen kişi başına GSYİH büyüme oranı; toplam işgücünü temsilen aktif nüfus (15-65 yaş arası); dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını temsilen DYSY (GSYİH içindeki payı); ve yurtiçi yatırımları temsilen gayrisafı sabit sermaye yatırımları (GSYİH içindeki payı) modele dahil edilmiştir. Kişi başına GSYİH büyüme oranı

değişkeni dışındaki seriler, katsayıların esneklik cinsinden yorumlanabilmesi ve durağan seriler elde edilebilmesi adına logaritmik formda modele dahil edilmiştir. Analizde kullanılan verilere ilişkin özet bilgiler Tablo 4.2.'de verilmiştir.

Tablo 4.2. Verilere İlişkin Açıklamalar

Hedef Değişken	Temsili Değişken	Sembol	Kaynak
İktisadi Büyüme	Kişi başına GSYİH büyüme oranı	y	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Veri Tabanı (The World Bank World Development Indicators Database)
Toplam İşgücü	Aktif nüfus (15-65 yaş arası çalışma yeteneğine sahip nüfus)	l	Çin Ulusal İstatistik Bürosu Veri Tabanı (National Bureau of Statistics of China)
DYSY	Doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı	f	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Veri Tabanı (The World Bank World Development Indicators Database)
Yurtiçi gayrisafi sabit sermaye yatırımları	Yurtiçi sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı	k	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Veri Tabanı (The World Bank World Development Indicators Database)

4.3. Ampirik Metodoloji

Çalışmanın amacı kapsamında, analize konu olan değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkiler, 4.1 no' lu denklemdeki şekilde formüle edilebilir:

$$y_t = \beta + \beta_1 \ln l_t + \beta_2 \ln f_t + \beta_3 \ln k_t + \varepsilon_t \quad (4.1)$$

Modelde β sabit terimi; ε_t ise hata terimini ifade etmektedir.

Modelde dahil edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için iki aşamalı, otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. (ARDL sınır testi yaklaşımının diğer klasik eş bütünleşme yöntemlerine göre öne çıkan avantajlarının şu şekilde sıralanması mümkündür (Harris ve Sollis, 2003:257):

i) Sınır testi prosedürü, modelde yer alan değişkenlerin I(0), I(1) veya karşılıklı eş bütünleşik olup olmadığına bakılmaksızın geçerliliği olan devam ettiren değiştirilmiş (modified) F testine ((F_{PSS})) dayanmaktadır.

ii) Sınır testi küçük ve sonlu örneklem büyüklüklerinde Johansen ve Engle-Granger testi yaklaşımlarına nazaran daha güvenilir sonuçlar verir.

iii) ARDL sınır testi yöntemi aynı zamanda uzun döneme ilişkin tutarlı tahmincilerin elde edilmesine de olanak vermektedir.

Eşitlik 4.1’de verilen değişkinler arasındaki fonksiyonel ilişkinin ARDL formu, Eşitlik 4.2’de olduğu şekilde ifade edilebilir:

$$\Delta y_t = \rho_0 + \rho_1 y_{t-1} + \rho_2 \ln l_{t-1} + \rho_3 \ln k_{t-1} + \rho_4 \ln f_{t-1} + \sum_{i=1}^m \rho_{5i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \rho_{6i} \Delta \ln l_{t-i} + \sum_{i=0}^m \rho_{7i} \Delta \ln k_{t-i} + \sum_{i=0}^m \rho_{8i} \Delta \ln f_{t-i} + u_t \quad (4.2)$$

Eşitlikte yer alan Δ sembolü ilk farkları; ρ_0 sabit terimi; u_t ise hata terimini; $\rho_1 - \rho_4$ uzun dönem parametreleri; $\rho_5 - \rho_8$ ise kısa dönem parametreleridir. İlk adımda, yukarıda verilen 3.2 nolu denklemdeki gecikmeli düzey ilişkilerinin anlamlılığı, F ya da Wald istatistikleri hesaplanarak belirlenmektedir. Testlerin hipotezleri sırasıyla, $H_0: \rho_1 = \rho_2 = \rho_3 = \rho_4 = 0$ ve $H_1: \rho_1 = \rho_2 = \rho_3 = \rho_4 \neq 0$ şeklindedir. Fakat sınır testinin kritik değerleri F istatistiğinin standart asimptotik dağılımına uymamaktadır (Bayar, 2014: 260). Pesaran, Bu yüzden Pesaran vd. (2001) tarafından, bütün değişkenlerin I(0) ve I(1) olması aşırı durumlarına göre iki asimptotik kritik değer tablosu oluşturulmuştur. Kritik sınır değerleri, bu iki asimptotik kritik değerle belirlenmektedir. Eğer F istatistiği üst sınır kritik değerinden üstünyse H_0 reddedilir ve değişkenler arasında eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılır. Ancak, Narayan ve Narayan (2005)’e göre, gözlem sayısının az olduğu durumlarda, Pesaran vd. (2001) tarafından hesaplanan kritik değerlerde sapmalar olabilmektedir. Çalışmamızda, örneklem büyüklüğünün az olması sebebiyle, eş bütünleşme ilişkisinin varlığının tespitinde Narayan (2005) tarafından elde edilen kritik değerler kullanılmıştır.

İkinci adımda ise, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra, 3.2 no’lu denklem, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) veya Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) yardımı ile gecikme uzunlukları tespit edilerek tahmin edilmektedir. Kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme terimi (error correction term- ECT) ise aşağıda verilen 3.3 nolu denklemdeki hata düzeltme modeli (ECM) kullanılarak tahmin edilebilmiştir:

$$\Delta y_t = c_0 + \sum_{i=1}^m c_{i1} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^m c_{i2} \Delta \ln l_{t-i} + \sum_{i=0}^m c_{i3} \Delta \ln f_{t-i} + \sum_{i=0}^m c_{i4} \Delta \ln k_{t-i} + \lambda_1 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (4.3)$$

Eşitlik 4.3’de ECT_{t-1} terimi eşbütünleşme modelinin kalıntılarının bir gecikmeli değerini göstermektedir. λ formülde düzeltme hızı parametresi olmakla birlikte aynı zamanda kısa dönemde ortaya çıkan bir şokun etkisinin ne kadarının uzun dönemde ortadan kalkacağını göstermektedir.

4.4. Ampirik Sonuçlar

Daha önce de ifade edildiği üzere; ARDL sınır testi farklı kademelerden entegre olan değişkenlere uygulanabilmesine rağmen, durağan olmayan zaman serilerinin kullanılması sonucu ortaya çıkabilecek sahte regresyon sorununun önüne geçilebilmesi adına, öncelikle modelde yer alan değişkenlerden hiçbirinin I(2) olmadığını teyit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kritik değerler, serilerin I(0) ya da I(1) olması durumlarına göre tablolaştırılmakta ve dolayısıyla da serilerin daha yüksek dereceden entegre olmaları ihtimali göz önünde bulundurularak sınanması gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümdeki analiz, modele dahil edilen değişkenlerin zaman serisi özelliklerinin incelenmesiyle başlamaktadır.

Serilerin durağanlık mertebelerinin tespiti amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri uygulanmış ve test sonuçları Tablo 4.3’te özetlenmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen bulgular, bağımlı değişkenin (y) düzeyde durağan, diğer serilerin ise birinci dereceden entegre olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.3. ADF ve PP birim kök testi

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli/Trendli	Sabitli	Sabitli/Trendli
y	-3,020510 (0) **	-3.000721 (0)	-2.872248(3) *	-2.491801 (3) *
y (-1)	-5.424183 (0) ***	-5.389943 (0) ***	-7.501103 (3) ***	-9.282499 (3) ***
lnk	-1.088978 (0)	-2.698349 (0)	-1.125292(3)	-2.872981(3)
lnk (-1)	-4.473474 (0) ***	-4.411801 (0) ***	-4.309253(3) ***	-4.238305 (3) ***
lnl	-3.595506 (0) **	-1.238875(0)	-3.822682(3) ***	-1.204915 (3)
lnl(-1)	-5.238569 (0) ***	-6.562122(0) ***	-5.318216(3) ***	-6.580631(3) ***
lnf	-12.90371 (0) ***	-11.37535(0) ***	-9.399120(3) ***	-8.330478(3) ***
lnf (-1)	-18.9714 (0) ***	-19.75708(0) ***	-18.7144(3) ***	-44.76337(3) ***

Not: Parantez içerisindeki değerler, ADF testi için gecikme uzunluklarını PP testi için ise uygun band genişliklerini ifade etmektedir. ADF testi için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SIC, PP testinde uygun band genişliğinin belirlenmesinde ise Newey-West Bandwidth kriteri kullanılmıştır. *, ** ve ***, sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığının tespitine yönelik sınır testine ait sonuçlar ise Tablo 4.4.'te verilmiştir. Elde edilen F istatistik değeri, değişkenler arasında %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. Bu aynı zamanda tahmin edilen ilişkilerin sahte (spurious) olmadığını göstermektedir.

Tablo 4.4. Sınır Testi Sonuçları

Model	Optimal gecikme	F istatistik
F (y/lnl, lnf, lnk)	(2,0,2,1)	5.184925**
Anlamlılık düzeyleri	Alt sınır	Üst sınır
%1	4.428	6.610
%5	3.202	4.544
%10	2.660	3.838

Not: Gecikme uzunluklarının belirlenmesinde AIC kullanılmıştır. **, %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Kritik değerler, Narayan (2005)'in "Case III: unrestricted intercept and no trend" tablosundan alınmıştır.

Tablo 4.5.'te ve Tablo 4.6.'da ise sırasıyla hata düzeltme modeline ilişkin sonuçlar ve ARDL modelinden elde edilen uzun dönem sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 4.5'e göre hata düzeltme katsayısı yaklaşık -0.84 olarak elde edilmiştir. Buna göre, y 'nin uzun dönem dengesinden sapma göstermesi durumunda, bu sapmanın %80'i ilk dönem içerisinde ortadan kalkmaktadır. Başka bir ifadeyle, ortaya çıkan şokun etkisinin ortadan kalkması yaklaşık 1,25 yıl (15 ay) sürmektedir.

Tablo 4.5.Hata Düzeltme Modeli

Bağımlı Değişken: Δy	
Sabit terim	133.0745*** (0.0000)
D (y (-1))	0.244851 (0.1105)
D (lnf)	3.046659** (0.0129)
D (lnf (-1))	-0.778113** (0.0453)
D (lnk)	14.88601*** (0.0041)
CointEq (-1) *	-0.844142*** (0.0000)

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı, parantez içerisindeki değerler ise ilgili katsayılarla ilişkin standart sapma değerlerini göstermektedir.

Tablo 4.6'da yer alan uzun dönem sonuçları ise DYSY ve yurtiçi gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Modelde uzun dönem esneklikleri sırasıyla, DYSY için; 2.14, işgücü için; -15.75 ve yurtiçi gayrisafi sabit sermaye yatırımları için; 6.95 olarak tespit edilmiştir. Spesifik olarak,

DYSY' de %1 birimlik artış, kişi başına GSYİH büyüme oranında 2.14 birimlik bir artışa neden olmakta; yurtiçi gayrisafi sermaye yatırımlarındaki %1 birimlik artış, iktisadi büyüme oranında 6.95 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Aktif nüfus oranındaki %1 birimlik artış ise iktisadi büyüme üzerinde - 15.75 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Özet olarak, DYSY ve yurt içi sabit sermaye yatırımlarının, iktisadi büyüme üzerindeki uzun dönem etkilerinin pozitif olduğunu, toplam aktif nüfustaki artışın ise iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Yapılan literatür taraması da çalışmamızın sonuçlarını büyük oranda destekler niteliktedir.

Tablo 4.6: Uzun Dönem Sonuçları

Değişkenler	Model Katsayı Değerleri	Olasılık
Inf	2.141338***	0.0048
Inl	-15.75493***	0.0036
Ink	6.954551**	0.0405

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

¹Bu bölümde son olarak ARDL modelinin uygunluğu ve stabilitesinin araştırılmasına yönelik olarak uygulanan normallik (Jacque-Berranormality test), oto korelasyon (Breusch-Godfrey serial correlation lagran gemul tiplier test), değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfreyheteroscedasticity test) ve stabilite testlerine (CUSUM, CUSUMSQ) ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Tablo 4.7.'de verilen sonuçlar doğrultusunda modellerde, oto korelasyon, değişen varyans veya ihmal edilen değişken sorunlarının olmadığı ve modellerin normal dağılıma sahip oldukları ifade edilebilir. Ayrıca, uzun dönem katsayılarının kararlılığının tespitine yönelik olarak geliştirilen CUSUM ve CUSUMSQ testlerinin sonuçlarına Şekil 4.'de yer verilmiştir. Elde edilen grafikler uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğunu doğrulamaktadır.

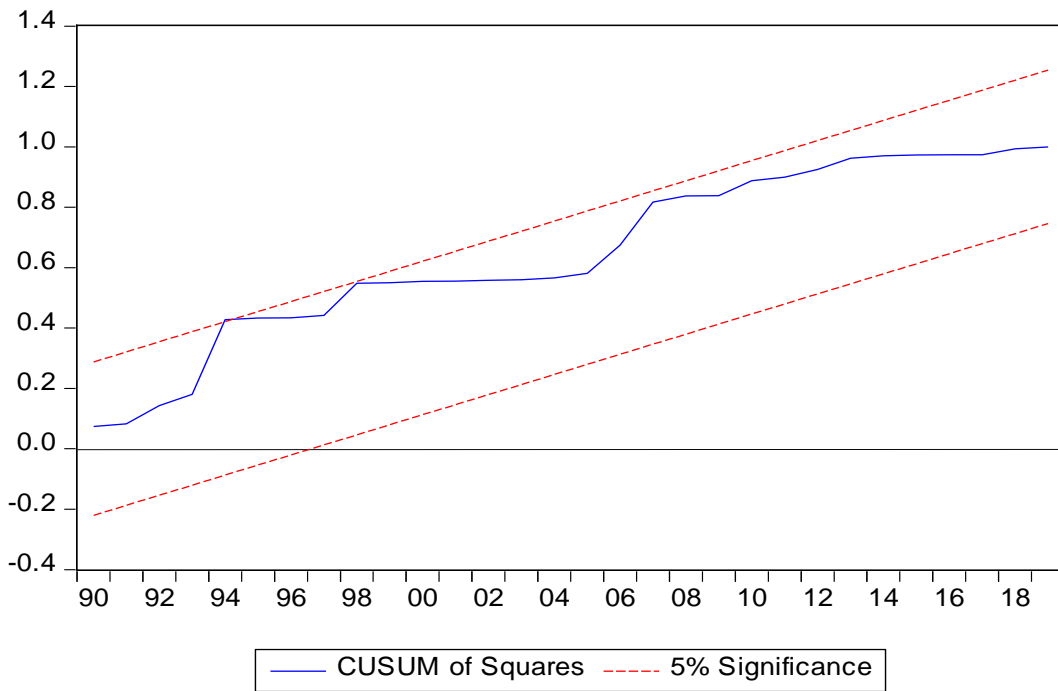
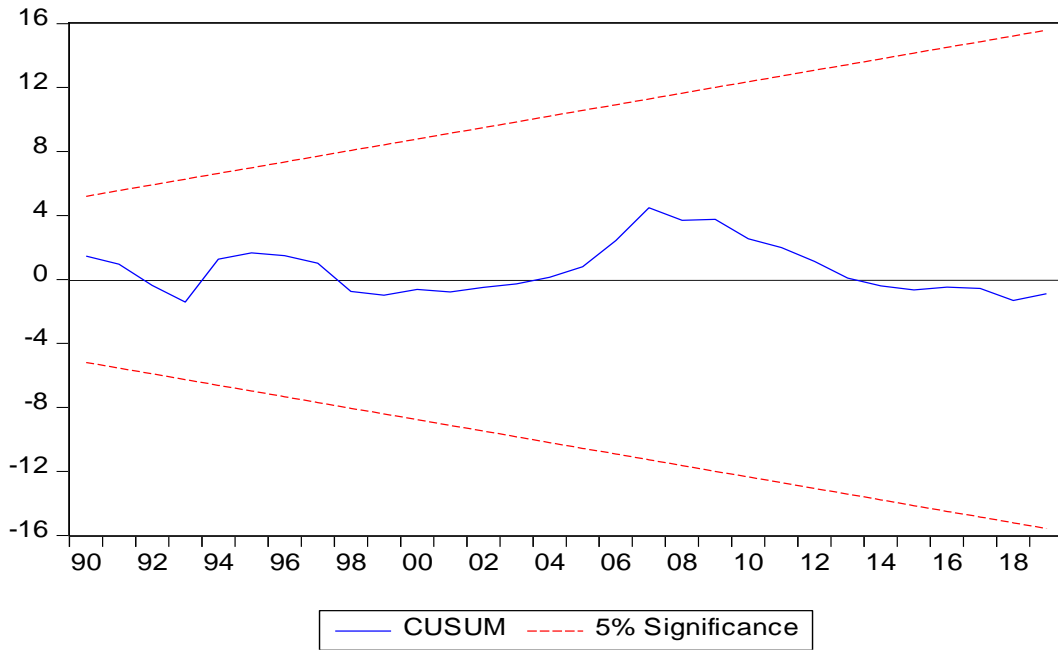
Tablo 4.7.Tanısal Testler

TANISAL TESTLER	MODEL
R2	0.690719
DÜZELTİLMİŞ R2	0.608245
BG Serial Corelation LM Test	2.187544(0.3350)
BPG Heteroscedasticity Test	10.44875(0.2349)
JB Normality Test	1.932599(0.380488)

Not: Test istatistiklerine ilişkin olasılık değerleri parantez içerisinde verilmiştir.

¹ Ekonometri analizi yapılırken Doç. Dr. Muhammed Benli'den destek alınmıştır.

Şekil 4.1. Testler CUSUM ve CUSUMSQ

SONUÇ

Yaşadığımız çağda küreselleşmenin etkisiyle, uluslararası sermaye hareketliliği hızla artmış ve DYSY, dünya ekonomisinde önemli bir yer edinmiştir. Gerek teorik gerekse uygulamalı çalışmalarda DYSY, ülke ekonomilerinin üretim kapasitesini artıran ve ekonomik büyümeye katkı sağlayan önemli bir kaynak olarak gösterilmektedir. Bu anlamda; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden birisinin de ekonomik büyüme ve kalkınma olduğu düşünüldüğünde, DYSY'nın ekonomik büyüme için önemli bir güç kaynağı olabileceği belirtilebilir. Özellikle, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme hedefini engelleyen en önemli kısıtlardan birisi, sermaye stoku yetersizliğidir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin bahsedilen bu sermaye açığını azaltmak amacıyla, yabancı yatırımcıları cezbetmek için birbirleriyle rekabet halinde oldukları ve bazı teşvik edici önlemler aldıkları izlenmektedir. Söz konusu rekabet ve teşvik uygulamasının temel nedeni, sermaye eksikliğini azaltmak ve DYSY'nın ülke ekonomilerine sağlayacağı bazı ekonomik kazanım beklentilerinden kaynaklanmaktadır.

DYSY, her ülkeye farklı yatırım şekilleriyle giriş sağlamakta ve ülke ekonomilerine sağlayacağı etki de farklı olabilmektedir. Diğer yandan; DYSY giriş yaptığı ülkenin sermaye açığını giderip, ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceği gibi, teknoloji, verimlilik, modern yönetim anlayışı gibi unsurları etkilemek suretiyle, ülkelerin ekonomik kazanımlarına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, DYSY'nın ev sahibi ülkeye olumlu ekonomik etkileri olabileceği gibi olumsuz bazı etkilerinin olabileceği de literatürde belirtilmektedir. Bu noktada; DYSY'nın olumsuz etkilerini azaltıcı önlemlerle sağlanacak ekonomik kazanımlar arttırılabilir.

Çin, 1978 yılından itibaren ekonomisini dışa açarak; dış ticaretin liberalizasyonuna yönelik oldukça kapsamlı bir reform programı uygulamış ve dışa açıklığın önemli göstergelerinden biri olan DYSY'nı ülkesine çekme konusuna büyük özen göstermiştir. Bu kapsamda, gerek uygulanan teşvik politikaları, gerekse sağlanan maliyet avantajı nedeniyle Çin, yabancı yatırımcılar için bir cazibe merkezi olmuştur. Yabancı yatırımların Çin ekonomisine girişindeki hızlanma süreci, Çin ekonomisi üzerinde bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Çin'in, DYSY'nı çekmede başarılı bir ülke olduğu ekonomik verilerde görülmektedir. Hatta, 2019 Covid 19 Pandemi krizine rağmen, tüm dünyada DYSY azalırken, Çin'e giriş yapan yabancı yatırımlarda artış olmuş ve 2020 yılında en fazla yabancı yatırım çeken ülke olmuştur.

Genel olarak bakıldığında; Çin'in yabancı yatırımcıları çekmekte başarı sağlamasında birçok etken rol oynamaktadır. Bunlardan bazıları; ucuz işgücü ve işgücü bolluğu, hızlı büyüme yakalayan iç piyasası ile alım gücü yüksek geniş bir pazar ve gelişmiş altyapıya sahip olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin; DYSY'nı çekmekte en önemli avantajlarından biri ucuz işgücü olmasına rağmen, söz konusu ülkelerin Çin'in yakaladığı performansı her zaman başaramadıkları gözlenmektedir. Bunun nedeni, yabancı yatırımcıların gittikleri ülkede politik ve ekonomik istikrarın sağlanmış olmasını tercih etmeleridir. Bu anlamda. Çin, diğer ülkelere kıyasla, ekonomik ve politik istikrar anlamında yabancı yatırımcılara uygun ortamı sağlamada daha başarılıdır. Diğer yandan, Çin'deki hızlı büyüme süreci de yabancı yatırımları Çin'e daha fazla çekmektedir.

DYSY, Çin ekonomisini hem olumlu hem olumsuz etkilese de, bu çalışmada yalnızca, DYSY'nın Çin ekonomik büyümesine olan etkisi incelenmiştir. DYSY'nın olumsuz etkileri bir başka çalışmanın konusu olarak önerilebilir.

DYSY'nın ekonomik büyüme üzerindeki etkisiyle ilgili, Çin'in 1979-2019 verileri kullanılarak, Çin'e giren DYSY'nın Çin'in ekonomik büyümesine etkisi ARDL sınır testi kullanılarak analiz edilmiştir. Söz konusu analiz sonucuna göre, Çin'e giren DYSY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, DYSY'nın Çin ekonomik büyümesini artırıcı bir etki yarattığı belirtilebilir. Uzun dönem sonuçlarında DYSY'ndaki yüzde 1 birimlik artış Kişi Başına GSYİH'nın 2.14 birim artmasına neden olacağı tespit edilmiştir.

Kullanılan diğer ekonomik değişkenlerin sonucunda ise; yurtiçi gayrisafi sermaye yatırımlarındaki yüzde 1 birimlik artışın, ekonomik büyüme oranında 6.95 birimlik bir artışa yol açtığı ve ekonomik büyümeyi, DYSY'dan daha fazla etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Aktif nüfus oranındaki %1 birimlik artış ise iktisadi büyüme üzerinde - 15.75 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. DYSY ve yurt içi sabit sermaye yatırımlarının, ekonomik büyüme üzerinde etkileri pozitifken, toplam aktif nüfustaki artışın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği gözlenmiştir. Elde edilen bulgular; literatür sonuçlarını destekler niteliktedir. Örneğin, Jin vd. (2012), Mah (2010) ve Shan vd. (2007) Çin özelinde, farklı ekonomik yöntemler kullanarak yaptıkları çalışmaların sonucunda, ekonomik büyüme ve DYSY arasında ilişki olduğu ve ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çin'in yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uyguladığı politikalara bakıldığında, daha ziyade sermaye yoğun ve yüksek teknolojiye dayalı sektörlerle öncelik verdiği ve DYSY

teşviklerini bu yönde kullandığı görülmektedir. Yüksek teknoloji ve sermaye yoğun üretim sayesinde, yabancı yatırımların, üretim kapasitesi ve ekonomik büyümeye katkısı yüksek olacaktır. Bu anlamda, Çin'in yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla uyguladığı politikaların isabetli olduğu belirtilebilir. Ancak Çin, yüksek teknolojiye dayalı yabancı sermaye yatırımlarının gerektirdiği nitelikli işgücünü artırıcı uygulamaları öncelikleri arasına koymalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, E., & Durucasu, H.** (2015). Yap İşlet Devret (YİD) Modeli, Tarafları, Önemli Sözleşme Unsurları ve Belirsizlikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 296-313.
- Agarwal, J.** (1980). Determinants of foreign direct investment: A survey. *Econ Papers, Review of World Economics*, 4(116), 739-773.
- Ağayev, S.** (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 159-184.
- Akalin, S., U.** (2002). Dünya Ekonomisinde Yönetişim Arayışı: WTO ve Globalizasyonun Yansımaları. Don Kişot Yayınları, İstanbul.
- Akçil, K.** (2008). *Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akdiş, M.** (1998). *Dünya' da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*. YASED Yayınları, İstanbul.
- Aklin, E.** (1982). *Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler*. YASED Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. C., & Vural, Y., İ.** (2006). *Çok uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*. Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Akturan, U.** (2008). Perakendecilikte Uluslararasılaşma: Gelişim Süreci, Süreci Etkileyen Faktörler ve Giriş Stratejileri. *Marmara Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi*, 25(2), 631-642.
- Albulescu, T.** (2015). Do Foreign Direct and Portfolio Investments Affect Long-Term Economic Growth in Central and Eastern Europe?. *Procedia Economics and Finance*, (23), 507 – 512.
- Alpar, C.** (1980). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Aydemir, O., & Genç, E.** (2015). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 17-41.

Aydın, N., (2004). *Uluslararası İşletmecilik*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir.

Aydoğuş, İ., Kutlu, E., & Yıldırım, S. (2005). Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(2), 1-21.

Balasubramanyam, V., N., Salisu, M., & Sapsford, D. (1996). Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries. *Economic Journal*, 106(434), 92-105.

Barrell, R., & Pain, N. (1997). Foreign Direct Investment, Technological Change, and Economic Growth within Europe. *Economic Journal*, 107(445), 1770-1786.

Başar, M., & Sevil, G. (1999). Yap-İşlet-Devret Modelinde Karşılaşılan Riskler ve Finansal Riskin Önlenmesinde Swap Tekniğinin Kullanımı. *Dış Ticaret Dergisi*, 2(14), 77-95.

Batmaz, N. & Özcan, A. (2007). Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri: Finansal Krizler. IV. International NGO's Conference, 19-21 Ekim, Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale.

Batmaz, N., & Tunca, H., (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003), Beta Basım A. Ş., İstanbul.

Bay, M., Oksay, S. C., & Çicek, E. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımları Türkiye'ye Çekmek İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler. *Selçuk Üniversitesi, Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(12), 257.

Bayar, Y. (2014). Türkiye'de Birincil Enerji Kullanımı ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 253-269.

Bayraktar, F. (2003). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Ankara.

Bende-Nabende, A. (2002). *Globalisation, FDI, Regional Integration and Sustainable Development: Theory, Evidence and Policy*. Ashgate Publishing Ltd., London.

Bengoa, M., & Robles, S., B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19, 529 – 545.

Bhattacharya, B., B., & Kar, S. (2011). Shocks, Economic Growth and the Indian Economy. Working Papers, eSocialSciences, 9.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD). (2020a). Merchandise: Product concentration and diversification indices of exports and imports, [Erişim: 20.04.2020 <https://unctad.org/statistics>].

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD). (2021b). Investment Trends Monitor, [Erişim: 18.01.2021, <https://unctad.org/system/files/official>].

Blomstrom, M., Lipsey, R., E., & Zejan M. (1992). What Explains Developing Country Growth?. National Bureau of Economic Research, Working Paper, [Erişim: 03.04.2019, DOI 10.3386/w4132].

Borensztein, E., Gregorio, D., J., & Lee J. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. National Bureau of Economic Research, Working Paper, [Erişim: 14.04.2019, DOI 10.3386/w5057].

Buckley, P., J., & Casson, M. (1985). *The Economic theory o the multinational Enterprise.* Palgrave Macmillan, London.

Buckley, P., J., Casson, & Mark C. (1992). Multinational Enterprises in the World Economy. *New Haven and London: Edward Elgar Publishing*, 21-44.

Bülbül, G., O., & Emirmahmutoğlu, F. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 12(1), 205-238.

Candemir, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. *Ege Genç Bakış Dergisi*, 9(2), 662-673.

Chowdhury, A., & Mavrotas, G. (2006). FDI and Growth: What Causes What?. *The World Economy*, 29(1), 9-19.

Clemens, M., A., & Williamson, J., G. (2004). Wealth Blas in The First Global Capital Market Boom, 1870-1913. *The Economic Journal*, 114(459), 304-337.

Cömert, F. (1998). Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği. *Hazine Dergisi*, (12), 1-25.

Cömert, F. (2000). İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye. *Hazine Dergisi*, (13), 2-27.

Czinkota, M., & Ronkainen, İ., A. (1998). *International Marketing*. Anybook Ltd., United Kingdom.

Çalık, Ü. (2011). Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(64), 185-216.

Çalışır, M. (2001). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Riski Açısından Analizi ve Türkiye*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çam, E. (1987). Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1), 93-120.

Çepni, E. (2015). *Ekonomik ve Finansal Göstergeler Rehberi*. Seçkin Yayınları, İstanbul.

Çeştepe, H. (2012). Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(17), 45-62.

Çeştepe, H., & Tüylüoğlu, Ş. (2006). Yabancı Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Dersler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(2), 45-62.

Çetinbakış, M., & Yalın, T. (2019). Uyuyan Dev Çin'in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 29-145.

Çetintaş, H. (2001). Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet. *Dış Ticaret Dergisi*, (22), 1-7.

Çetinkaya, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çinko, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 26(1), 117-131.

Danakol, S., Estrin, S., & Reynolds, P., & Weitzel, U. (2013). Foreign Direct Investment and Domestic Entrepreneurship: Blessing or Curse?. *IZA Discussion Paper*, 1-39.

Delice, G. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistiklerinde Kullanılan Verilerin Kalitesi ve Güvenilirliği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 171-198.

Demirbaş, M., & Türkoğlu, M. (2002). Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(1), 241-264.

Demirtaş, G. (2005). *Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Dillon M. (2016). *Modernleşen Çin'in Tarihi*. (Çev.) Eylem Ümit Atılğan ve Aydın Atılğan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul.

Duarte, R., V., L., Kedong, Y., & Xuemei, L. (2017). The Relationship between FDI, Economic Growth and Financial Development in Cabo Verde. *International Journal of Economics and Finance*, 9(5), 132-140.

Dunning, John H. (1995). Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism. *Journal of International Business Studies*, 26(3), 467-476.

Duran, M. (2002). Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği. Hazine Müsteşarlığı Araştırmaları, 63, Ankara.

Durgan, S. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi. (Uzmanlık Tezi).T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Dündar, E., (2014), Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketlerin İncelenmesi, *Öneri Dergisi*, 11(41), 273-282.

Dünya Bankası (The World Bank). (2020). Dünya Kalkınma Veri Tabanı. [Erişim:18.06.2020, <https://data.worldbank.org/>].

Eberhard, W. (1987). *Çin Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ekinci, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 71-96.

Emir, M., & Kutlu, M. (2015) Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 8(15), 269-278.

Ergun, S., & Zeren, F. (2010). AB'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi. *Business & Economics Research Journal*, 1(4), 67-83.

Ersoy, A., B., & Yilmazer, M. (2009). Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kamu Politikaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(4), 1441-1462.

Furmoly, H. (2015). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkileri: Hindistan Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146.

Gerşil, S. (2004). Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 147-157.

Göçer, İ. (2013). *Yabancı Doğrudan Yatırımların Verimlilik ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Gökçe D., & Ercan, M. (2005). Çin, Türkiye ve Dünya. *Karizma-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 23, 39-80.

Gökdemir, L., & Mor, G. (2005). Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri. *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar (504)*, 54-66.

Görgün, T. (2004). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları*. (Uzmanlık Tezi). Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.

Görmezöz, K. (2007). *Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerine Etkileri*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.

- Gövdere, B.** (1997). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği. *Dış Ticaret Dergisi*, 6, 1-9.
- Graham, E., M., & Wada, E.** (2001). Foreign Direct Investment in China: Effects on Growth and Economic Performance. *Peterson Institute for International Economics, Working Paper*, 1-30.
- Gündal, B.** (2015). Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 57-69.
- Gür, N.,** (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Şirketler Üzerine Etkileri. MÜSİAD Araştırma Raporları, İstanbul.
- Gürsoy, F., Sekreter, A., & Kalyoncu, H.** (2013) FDI and Economic Growth Relationship Based On Cross-Country Comparison. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 519-524.
- Harris, R., & Sollis, R.** (2003). *Applied Time Series Modeling and Forecasting*. Wiley, West Sussex.
- Head, K.** (2002). Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions on Foreign Direct Investment Strategic Complements?. *Journal of Economics & Management Strategy*, 11(3):453-472.
- Hsiao, C., & Shen, Y.** (2003). Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Importance of Institutions and Urbanization. *Economic Development and Cultural Change, University of Chicago Press*, 51(4), 883-896.
- Ibrahiem, D., M.,** (2015). Renewable electricity consumption, foreign direct investment and economic growth in Egypt: An ARDL approach. *Procedia Economics and Finance*, 30, 313 – 323.
- Irpan, H., M. vd.** (2016). Impact of foreign direct investment on the unemployment rate in Malaysia. In *Journal of Physics: Conference Series*, 710(1), IOP Publishing.
- İyibozkurt, E.** (2001). *Uluslararası İktisat*. İnkılap Yayınevi, Bursa.

Jin, E., Yin, F., & Hamori, S. (2012). Foreign Direct Investment, Regional Disparity, and Economic Growth: A Panel Data Study for China, 1995–2008. *Kobe University Economic Review*, 58, 1-43.

Jones, P., & Polemon T. (1962). Communes and the Agricultural Crisis in Communist China. *Food Research Institute, Stanford University*, 3(1), 5-8.

Karlova, R., U. (2011). *Çin Modern Tarihine Yolculuk “ Bir Süper Gücün Yakın Geçmişi ”*. Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

Karluk, R. (1983a). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi, İstanbul.

Karluk, R. (1999b). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*. Beta Yayınları, İstanbul.

Karluk, R. (2003c). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*. Beta Basım Yayım. İstanbul.

Karluk, R. (2013d). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*. Beta Basım Yayım. İstanbul.

Keay, J. (2008). *Çin Tarihi*. (Çev.) Neşe Kars Tayanç- Dinç Tayanç, İnkilâp Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Keho, Y. (2015). Is Foreign Direct Investment Good or Bad for the Environment?. *Times Series Evidence from ECOWAS Countries. Economics Bulletin*, AccessEcon, 35(3), 1916-1927.

Kırankabeş, C., M., (2004). *Ülke Risklerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi (1984-2003 Dönemi Türkiye Değerlendirmesi)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Kindleberger C., P. (1970). *Uluslararası İktisat*. (Çev.) Necdet Serin, Doğan Yayınevi, Ankara.

Koç, S., & Sarısoy, İ. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerine Etkisinin Ekonometrik Bir Analizi. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (36), 133-156.

Koçtürk, M., O., & Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1), 35-42.

Konings, J. (1999). The Effect of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies. LICOS Discussion Papers, 1-24.

Koparal, C., (1986). *Departmanlı Mağazaların Organizasyon Yapıları ve Gima T.A.Ş. deki İnceleme.* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Kumral, N. (2001). Doğrudan Dış Yatırımlar ve Bölgesel Kalkınma: Ege Bölgesi İmalat Sanayi Örneği. Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, İzmir.

Kung, K., J., & Lin, Y., J., (2003). The Causes of China's Great Leap Famine, 1959-1961. *Economic Development and Cultural Change*, 52(1), 51-73.

Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 363-382.

Loungani, P., & Razin, A. (2001). How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries?. *Finance and Development: A quarterly magazine of IMF, International Monetary Fund*, 38(2), 1-7.

Mah, J., S., (2010). Foreign direct investment inflows and economic growth of China. *Journal of Policy Modelling*, 32, 155-158.

Mathews, J. A. (2006). Response to Professors Dunning and Narula. *Asia Pacific Journal of Management*, 23(2), 153-155.

Mayer, R. & Agosin, M. (2000). Foreign Investment In Developing Countries, Does It Crowd In Domestic Investment?. Department of Economics, University of Chile, Santiago, 1-23.

Mello, De, L. (1999). Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data. *Oxford Economic Papers*, 51(1), 133-151.

Mucuk, M. (2011). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Teori ve Türkiye Uygulaması.* Çizgi Yayınevi, Konya.

Mucuk, M., & Demirsel, T., M., (2013), Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 362-373.

Narayan, K., P., (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37, 1979-1990.

Naughton B. (2007). *The Chinese Economy: Transition and Growth*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England.

Norman, D., Featherstone, A., & Pooran, L. (2003). Determinants of U.s. Direct Foreign Investment in the Caribbean. *Appleyard Economics*, 35, 1485-1496.

Nwosa, I., Agbeluyi, A., & Saibu, M., (2011). Causal Relationships Between Financial Development, Foreign Direct Investment and Economic Growth the Case of Nigeria. *International Journal of Business Administration*, 2(4), 93-102.

O'Loughlin, J., V., Staeheli, L., A., & Greenberg, E., S. (2004). *Globalization and its Outcomes*. Guilford Press, Erişim: 03.06.2019. <http://books.google.com>

Okur, İ. (2010). *Çin: 3500 Yılın Köşe Taşları*. Cep Kitapları Dizisi, İstanbul.

Ongan, H. T. (1998). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özalp, İ. (1998a). *Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Özalp, İ. (2004b). *Uluslararası İşletmecilik*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi, Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (12), 65-85.

Özpinar, Ö., & Bozdağhoğlu, Y., E. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 11-28.

Özsoylu, A., F., & Algan, N. (2011). *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri BRIC*. Karahan Yayınları, Adana.

Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (7), 110-128.

Öztürk, N. (2007). Özelleştirme Ders Notları. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, [Erişim Tarihi: 05.05.2019, <http://ydk.gov.tr/egitim/notlari/ozellestirme/htm#11>].

Pesaran, M., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Pingyao, L., (2003). China's Economic Growth: New Trends and Implications. China & World Economy, Working Paper, 1-13.

Ravenhill, J. (2008). Global Political Economic. Oxford University Press, [Erişim: 25.05.2019, <http://books.google.com>].

Sağlam, B., B., & Yıldırım, K., (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ücretler: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1), 191-209.

Saray, O., M., ve Gökdemir, L., (2007), Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005). *Journal of Yaşar University*, 2(7), 662-676.

Seyidoğlu, H., (2003a). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H., (2005b). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H., (2013c). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Sezen, S. (2007). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(1), 27-56.

Sghaier M., I., & Abida, Z., (2013). Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence from North African Countries. *Journal of International and Global Economic Studies*, 6(1), 1-13.

Shaari, S., M., Hussain, E., N., & Halim, S., M. (2012). The Impact of Foreign Direct Investment on the Unemployment Rate and Economic Growth in Malaysia. *Journal of Applied Sciences Research*, 8(9), 4900-4906.

Shan, J., Tian, G., & Sun, F. (1999). Causality between FDI and economic growth. 1999): Foreign Direct Investment and Economic Growth in China. Cheltenham-Northampton, 140-154.

Smits, Y. (2014). China Country Report, Culture in The EU's External Relations. [Erişim: 01.05.2019,

http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/policy/internationalcooperation/documents/country-reports/china_en.pdf,].

Şahin D. (2015). Çin’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1296-1302.

Şahin, N., O. (2016). Türkiye’deki Şirket Birleşmeleri Verilerinin Yıllar İtibariyle Analizi ve Dünya Geneli, ABD, AB ve Asya-Pasifik Verileri ile Karşılaştırılması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 229-255.

Şimşek, M. (2005a). Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine ilişkin Senaryolar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12(2), 332-351.

Şimşek, M. (2006b). Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26, 1-24.

Şimşek, M., & Behdioğlu, S. (2006). Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 48-78.

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.

Tariq, U., & Chaudhry, N., I. (2015). Assessing the Role of Private Investment and Globalization in Economic Growth of Pakistan: A Foreign Direct Investment Perspective. *Journal of Commare*, 7(4), 200-222.

Tekin, S. (1988). *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*. YASED Yayınları, İstanbul.

Uçar, M., Arslan, S., (2017), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Social Sciences Studies Journal*, 3(4), 1-22.

Uludağ, R. (1991). Yabancı Sermayeye Nasıl Bakmalı. *Ankara Ticaret Odası Dergisi*, (40), 1-14.

Uras, G., T., (1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. Formül Matbaası, İstanbul.

Üçler, G. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Kurumların Önemi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 54(627), 73-85.

Ünsal, Erdal M. (2007). *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayınları, Ankara.

Ventura K. (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Çok Uluslu Şirketlerin Çin Pazarına Yönelme Eğilimleri Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 12(1), 79-94.

Vergil, H., & Karaca, C. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(4), 1207–1216.

Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, (21), 23-48.

Yıldırım, E., ve Erkök, B., (2018). Yabancı Yatırımlarda Yatırım Sigortasının Önemi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 482-501.

Yıldırım, M., vd. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kirlilik Sığınağı Hipotezi. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18(2), 99-111.

Yıldırım, N. (1983). *Uluslararası Şirketler*. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, İ., (2012). Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri. Discussion Paper, *Turkish Economic Association, Working paper*, 1-14.

Yılmaz, R. & Koyuncu, C. (2005). *Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenebilir Yükselişi*. Ekin Yayınevi, Bursa.

Yüksel, Ö., (1999). *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Yükseler, Z., (1998). Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi. Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme.

Zeren, F. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların CO2emisyona Etkisi: Kirlilik Hale Hipotezi mi Kirlilik Cenneti Hipotezi mi?. *Journal of Yasar University*, 10(37), ss.6442-6648.

Zhao, C., & Jiang, D., (2007). Causality Between FDI and Economic Growth in China, *The Chinese Economy*, 40(6), 68–82.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Özlem Özgür
Soyadı	GÖÇMEN
Uyruğu	T.C.
Doğum Yeri	Gazintep
Doğum Tarihi	01.01.1993
Mail	ozlemozgur.gocmen@outlook.com

Eğitim Bilgileri

	Mezun Olduğu Okullar
İlkokul	Kuzuyatağı İlköğretim Okulu (2004)
Ortaokul	Kuzuyatağı İlköğretim Okulu (2006)
Lise	Şehit Şahin Lisesi (2010)
Ön Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi Aksu M.Y.O. (2014)
Lisans	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi –İktisat (2016)
Yüksek Lisans	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-İktisat halen devam etmektedir.
Orcid Numarası	0000-0002-8595-0894